

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГОБЕЧІЯ ІРАКЛІЙ ТАМАЗОВИЧ

УДК 347.191

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЦИВІЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У СФЕРІ
НАДАННЯ ПРАВНИЧИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ**

081 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії в галузі права

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **І. Т. Гобечія**

Науковий керівник **Юркевич Юрій Миколайович**
доктор юридичних наук, професор

Львів – 2021

АНОТАЦІЯ

Гобечія І. Т. Цивільна правосуб'єктність юридичних осіб у сфері надання правничих послуг в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2021.

Дисертація спрямована на комплексне вирішення наукових і практичних завдань та дослідження цивільної правосуб'єктності юридичних осіб, що здійснюють діяльність у сфері надання правничих послуг за законодавством України.

Дисертаційна робота є першим дослідженням, у якому проведено комплексний теоретичний аналіз цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України і вироблено на його основі пропозиції та рекомендації з метою удосконалення правового регулювання у цій галузі суспільних відносин.

У *Розділі 1. «Загальні положення про цивільну правосуб'єктність юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України»* досліджено генезу правового регулювання статусу юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України, охарактеризовано систему та класифіковано юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України, а також з'ясовано поняття та ознаки цивільної правосуб'єктності таких учасників цивільних відносин.

В історії нормативної регламентації правового статусу адвокатських об'єднань та адвокатських бюро можна виокремити такі періоди: 1991–

1993 роки (від відновлення Україною незалежності до набрання чинності Законом «Про адвокатуру»); 1993–2012 роки (від врегулювання статусу адвокатських колегій, адвокатських фірм, контор та інших об'єднань відповідно до Закону України «Про адвокатуру» до набрання чинності Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»); 2012 рік – дотепер (період дії Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Вітчизняний законодавець використовує поняття «правова допомога», «правнича допомога» та «юридична допомога» як тотожні. Окрім того, однаковими за змістом вважаємо терміни «правничі послуги», «правові послуги» та «юридичні послуги», які охоплюються та пов'язані з наданням правничої (правової, юридичної) допомоги на підставі правочину, закону, статуту чи іншого юридичного акту. Своєю чергою адвокатська діяльність охоплює надання усіх видів правничої допомоги. При цьому юридичні особи, які ведуть діяльність у сфері надання правничих послуг можуть бути класифіковані за різними критеріями, зокрема, залежно від: порядку їх створення, наявності мети одержання прибутку та наступного розподілу між учасниками, від виду організаційно-правової форми, від форми власності, від підстави створення і діяльності тощо.

Позаяк, особливістю правового статусу адвокатських об'єднань та адвокатських бюро, крім цього, є те, що їхніми засновниками (учасниками) можуть виступати винятково фізичні особи, які одержали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Це, відповідно, також породжує спеціальні правові наслідки, що пов'язані, зокрема, із таким: існує можливість відчуження на підставі цивільно-правових договорів частки в статутному капіталі адвокатських об'єднань та адвокатських бюро винятково на користь фізичних осіб, котрі одержали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю; існує можливість набуття частки у статутному капіталі адвокатських об'єднань та адвокатських бюро у

порядку спадкового наступництва виключно фізичними особами, котрі одержали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Розділ 2. «Виникнення та особливості реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг в Україні» присвячений вивченню організаційно-правових форм та особливостей створення юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України, а також дослідженню особливостей реалізації їх правосуб'єктності.

Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів. Такі ж вимоги мають бути закріплені і щодо надання будь-яких юридичних послуг на платній чи безоплатній основі будь-якими видами юридичних осіб. У роботі зроблено висновок про обґрунтованість концепції договірного врегулювання особливостей здійснення адвокатської діяльності в межах адвокатського об'єднання на основі договору про створення адвокатського об'єднання. Своєю чергою в адвокатських бюро питання правового режиму переданого йому майна, особливостей управління, використання ділової репутації, визначення підприємницького чи непідприємницького статусу підлягають вирішенню на основі рішення адвоката засновника з фіксацією у статуті. Натомість статус інших юридичних осіб у сфері надання правничих послуг (підприємницький чи непідприємницький) обумовлений законодавчим регулюванням відповідної організаційно-правової форми.

На процедуру створення юридичних осіб у сфері надання правничих послуг, як і будь-яких організацій, впливають як вид організаційно-правової форми, так і інші класифікаційні характеристики. Зокрема, безпосередньо із Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» можемо зробити висновок, що існують особливості створення юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Зважаючи, що

серед організацій зі статусом юридичної особи, що здійснюють діяльність у галузі надання правничих послуг віднаходимо і приватно-правові утворення (наприклад, товариства з обмеженою відповідальністю, приватні підприємства тощо), і публічно-правові (наприклад, центри з надання безоплатної правової допомоги) – порядок їхнього створення буде відмінним.

У контексті юридичних осіб у сфері надання правничих послуг розпорядчий спосіб створення характерний для центрів з надання безоплатної правової допомоги та спеціалізованих установ, а нормативно-явочний для адвокатських об'єднань, адвокатських бюро, господарських товариств, приватних підприємств і т. п.

У Розділі 3. «Припинення цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України» охарактеризовано порядок реорганізації та правові наслідки ліквідації досліджуваних суб'єктів права.

Договір про надання правової допомоги може бути достроково припинений за взаємною згодою сторін або розірваний на вимогу однієї зі сторін на умовах, передбачених договором. До договору про надання правової допомоги застосовують загальні вимоги договірного права, у зв'язку з чим необхідно зважати на правову природу довірчих відносин за такого роду договорами. Врешті, відповідно до Конституції України та чинних процесуальних кодексів, одержання правничої допомоги є правом, а не обов'язком учасника того чи іншого провадження. Відтак, зважаючи на фідучіарний характер відносин замовника правничих послуг (клієнта) та їх виконавця, з метою уникнення різнотлумачень, обґрунтовано доцільність чітко передбачити в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» право клієнта на відмову від договору про надання правової допомоги з адвокатським об'єднанням (бюро), що реорганізується.

Сутність ліквідації юридичної особи полягає у певній процедурі, яка зводиться до алгоритму послідовних дій, вчинення кожної з яких зумовлює можливість здійснення наступної. Чисельність дій залежить від: виду юридичної особи; підстав, що обумовлюють початок перебігу цього процесу (до прикладу, рішення учасників (засновників) юридичної особи або судове рішення); обсягу зобов'язань юридичної особи тощо. Проте незважаючи на тривалість процедури, її завершальною стадією завжди буде юридичний факт – внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань відомостей про припинення юридичної особи. Із вчиненням цієї дії пов'язується момент припинення правосуб'єктності юридичної особи.

Наукова новизна роботи полягає, зокрема, у тому, що вперше: аргументовано положення, відповідно до яких адвокатські об'єднання та адвокатські бюро є юридичними особами приватного права зі спеціальною правосуб'єктністю та правом здійснювати винятково види адвокатської діяльності. Задля уникнення непорозумінь та недопущення неоднакового тлумачення, відповідні приписи доцільно закріпити у законодавстві; запропоновано підхід, згідно з яким необхідно обмежити можливість залучення органами місцевого самоврядування юридичних осіб приватного права до надання безоплатної первинної правової допомоги виключно з-поміж адвокатських об'єднань, адвокатських бюро, інших юридичних осіб, що одержали дозвіл ради адвокатів відповідного регіону; запропоновано, що адвокатське об'єднання є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб, що створене особами, які одержали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, шляхом об'єднанням їхнього майна та/або діяльності, у сфері надання заінтересованими особами правничих послуг на засадах, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», іншими нормативно-правовими актами України з метою, визначеною за домовленістю між такими особами та закріпленою в

установчих документах адвокатського об'єднання; обґрунтовано, що адвокатське бюро є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб, що створене єдиним засновником – адвокатом задля провадження діяльності у сфері надання заінтересованим особами правничих послуг на засадах, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», іншими нормативно-правовими актами України з метою, визначеною за рішенням такого засновника та закріпленою в установчих документах адвокатського бюро на основі майнової самостійності та юридичної відокремленості адвокатського бюро; зроблено висновок, що, зважаючи на вимоги щодо кількісного та якісного складу юридичних осіб у сфері надання правничих послуг, можливість бути віднесеними до юридичних осіб публічного чи приватного права, їх організаційно-правові форми та практику створення, юридичні особи у сфері надання правничих послуг умовно можна поділити на п'ять груп: адвокатські об'єднання; адвокатські бюро; центри з надання безоплатної правової допомоги та спеціалізовані установи; органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, що можуть надавати первинну правову допомогу; інші суб'єкти з-поміж юридичних осіб приватного права (господарські товариства чи приватні підприємства); запропоновано доповнити законодавство України про адвокатуру та адвокатську діяльність приписами, відповідно до яких засновниками адвокатських об'єднань та адвокатських бюро можуть бути лише адвокати, які відповідають вимогам, встановленим Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та щодо яких не прийнято рішення про зупинення, припинення чи позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю; обґрунтовано необхідність запровадження інституту обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності адвокатів у зв'язку з наданням ними правничої допомоги; визначено необхідність законодавчих змін та доповнень, відповідно до яких: непідприємницькі адвокатські об'єднання (бюро) не можуть бути

реорганізовані у підприємницькі; у статутах адвокатських об'єднань (бюро) може бути передбачено додаткові положення щодо їх реорганізації чи ліквідації, що не суперечать закону; обґрунтовано підхід, відповідно до якого у процесі удосконалення національного законодавства України, Раду адвокатів відповідного регіону доцільно законодавчо уповноважити на виконання контрольних функцій та у випадку відмови такого адвокатського об'єднання змінити свою організаційно-правову форму на адвокатське бюро, надати їй право зі спливом шестимісячного строку звертатися до суду із позовом про його примусову ліквідацію; з метою забезпечення ефективної охорони прав та законних інтересів клієнтів, запропоновано змінити законодавчо встановлену черговість задоволення вимог кредиторів при ліквідації юридичних осіб, які провадять діяльність у сфері надання правничих послуг, віднісши до першої черги вимогу щодо проведення розрахунків (повернення сплаченого гонорару) з клієнтами за договорами про надання правничої допомоги.

Також у дисертації було удосконалено: висновок, відповідно до якого допускати до надання правничої допомоги юридичних осіб чи інших суб'єктів права, необтяжених достатньою кількістю вимог до них та їхніх працівників, є помилкою та не сприяє професіоналізації інституту надання кваліфікованих правничих послуг; положення про необхідність закріплення прямої заборони одночасної участі адвоката у декількох адвокатських бюро чи адвокатських об'єднаннях; висновок, згідно з яким адвокатські об'єднання (бюро) можуть бути реорганізовані виключно в інші адвокатські об'єднання (бюро).

Крім цього, набули подальшого обґрунтування: положення, відповідно до якого адвокатські об'єднання (бюро) можуть створюватися як підприємницькі або непідприємницькі юридичні особи; висновок про пріоритетність цивільної правосуб'єктності юридичних осіб незалежно від їх виду та організаційно-правової форми; положення, відповідно до якого адвокатські об'єднання та адвокатські бюро є самостійними організаційно-

правовими формами юридичних осіб; висновок, відповідно до якого у разі смерті чи оголошення померлим адвоката-учасника адвокатського бюро, позбавлення його права на заняття адвокатською діяльністю, таке адвокатське бюро підлягає ліквідації. Причому рішення про ліквідацію вправі прийняти виконавчий орган бюро, а якщо виконання обов'язків керуючого бюро установчим документом покладено на самого учасника бюро, – необхідно уповноважити правом прийняття такого рішення раду адвокатів регіону за адресою робочого місця адвоката-учасника.

Результати дослідження зможуть бути використані: у науковій та дослідній діяльності при подальшому вивченні цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України; у правозастосовній діяльності, насамперед, у практиці створення відповідних юридичних осіб та врегулювання відносин між їхніми засновниками (учасниками); у навчальному та освітньому процесі при підготовці здобувачів вищої юридичної освіти.

Ключові слова: юридична особа, правосуб'єктність, правничі послуги, правнича допомога, організаційно-правова форма, адвокатське об'єднання, адвокатське бюро, реорганізація, ліквідація.

ANNOTATION

Hobechiya I. T. Civil legal personality of legal entities in the field of legal services in Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 «Law». – Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2021.

The dissertation is aimed at a comprehensive solution of scientific and practical problems and research of civil legal personality of legal entities engaged in the provision of legal services under the legislation of Ukraine.

The dissertation is the first study in which a comprehensive theoretical analysis of the civil legal personality of legal entities in the field of legal services under the laws of Ukraine has been made and on its basis there have been developed proposals and recommendations to improve legal regulation in this area of public relations.

In the *Section 1. «General provisions on civil personality of legal entities in the field of legal services under the legislation of Ukraine»* it has been examined the genesis of legal regulation of the status of legal entities in the field of legal services under the legislation of Ukraine, it has been characterized the system and classified legal entities in the field of legal services under the legislation of Ukraine, as well as the concept and features of civil legal personality of such participants in civil relations have been clarified.

The following periods can be distinguished in the history of normative regulation of the legal status of bar associations and law firms: 1991–1993 (from the restoration of Ukraine's independence to the entry into force of the Law on Advocacy); 1993–2012 (from the settlement of the status of bar associations, law firms, offices and other associations in accordance with the Law of Ukraine «On Advocacy» to the entry into force of the Law of Ukraine «On Advocacy and Advocatory Activity»); 2012 – present (period of validity of the Law of Ukraine «On Advocacy and Advocatory Activity»).

The domestic legislator uses the terms «legal aid», «juridicial aid» and «law aid» as identical. In addition, we consider the same terms «legal services», «juridicial services» and «law services», which are covered and related to the provision of legal (juridicial, law) assistance on the basis of a transaction, law, statute or other legal act. In turn, advocacy covers the provision of all types of legal assistance. In this case, legal entities engaged in the provision of legal

services can be classified according to various criteria, in particular, depending on: the order of their creation, the purpose of profit and subsequent distribution among participants, the type of organizational and legal form, the form of ownership, from the basis of creation and activity, etc.

Thus, the peculiarity of the legal status of advocacy associations and advocacy bureaus is that their founders (participants) can only be individuals who have received a certificate of the right to practice law. This, in turn, also creates special legal consequences, which are related, in particular, to the following: there is a possibility of alienation on the basis of civil law shares in the authorized capital of advocacy associations and advocacy bureaus exclusively for the benefit of individuals who have received a certificate on the right to practice law; there is a possibility of acquisition a share in the authorized capital of bar associations and advocacy bureaus by inheritance only by individuals who have received a certificate of the right to practice law.

Section 2. «The emergence and features of the civil legal personality of legal entities in the field of legal services in Ukraine» has been devoted to the study of organizational and legal forms and features of legal entities in the field of legal services under the legislation of Ukraine, as well as the research of their legal entities' personality.

Advocacy is based on the principles of the rule of law, legality, independence, confidentiality and avoidance of conflicts of interest. The same requirements should be laid down for the provision of any legal services on a paid or unpaid basis by any type of legal entity. In the paper it has been concluded that the concept of contractual settlement of the peculiarities of advocacy within an advocacy association on the basis of an agreement on the establishment of a bar association is justified. In turn, in advocacy bureau the issues of the legal regime of the property transferred to it, the peculiarities of management, use of business reputation, determination of entrepreneurial or non-entrepreneurial status are the subject to decision based on the opinion of the founder's lawyer. Instead, the status of other legal entities in the field of legal

services (entrepreneurial or non-entrepreneurial) is determined by the legislative regulation of the relevant organizational and legal form.

The procedure for creating legal entities in the field of legal services, as well as any organization, is influenced by both the type of organizational and legal form and other classification characteristics. In particular, directly from the Law of Ukraine «On State Registration of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Organizations» we conclude that there are features of the creation of legal entities of private law and legal entities of public law. Considering that among the organizations with the status of the legal entity carrying out activity in providing legal services we find both private-legal formations (for example, limited liability companies, private enterprises, etc.), and public-law, for instance, centres for granting free legal aid.) – the order of their creation will be different.

In the context of legal entities in the field of legal services, the administrative method of creation is typical for free legal aid centres and specialized institutions, and regulatory for public associations, law firms, companies, private enterprises, etc.

In the *Section 3. «Termination of civil legal personality of legal entities in the field of legal services under the legislation of Ukraine»* the procedure for reorganization and the legal consequences of the liquidation of the investigated legal entities have been described.

The contract for the provision of legal aid may be terminated early by mutual consent of the parties or terminated at the request of one of the parties on the terms provided by the contract. The general requirements of contract law apply to a contract for the provision of legal aid, and therefore it is necessary to take into account the legal nature of the relationship of trust under such contracts. Finally, according to the Constitution of Ukraine and the current procedural codes, obtaining legal aid is a right, not an obligation, of a participant in a particular proceeding. Therefore, given the fiduciary nature of the relationship between the customer of legal services (client) and their executor, in

order to avoid misunderstandings, it is reasonable to clearly provide in the Law of Ukraine «On Advocacy and Advocatory Activity» the client's right to withdraw from the contract reorganized union (bureau).

The essence of the liquidation of a legal entity is a certain procedure, which is reduced to an algorithm of successive actions, the commission of each of which determines the possibility of the next. The number of actions depends on: the type of legal entity; the grounds that determine the beginning of this process (for example, the decision of the participants (founders) of a legal entity or a court decision); the amount of liabilities of the legal entity, etc. However, regardless of the duration of the procedure, its final stage will always be a legal fact – entering in the Unified State Register of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Associations information on the termination of a legal entity. The moment of termination of legal personality of a legal entity is connected with the commission of this action.

The scientific novelty of the work is, in particular, that for the first time it has been: argued the provisions according to which advocatory associations and advocatory bureaus are legal entities of private law with special legal personality and the right to practice only law. In order to avoid misunderstandings and to prevent unequal interpretation, it is expedient to enshrine the relevant provisions in the legislation; proposed an approach according to which it is necessary to limit the possibility of involving local governments of legal entities of private law in the provision of free primary legal aid only from advocatory associations, advocatory bureaus, other legal entities licensed by the Bar Council of the region; proposed that a advocatory associations is an independent organizational and legal form of legal entities created by persons who have received a certificate of the right to practice law, by combining their property and / or activities in the field of providing legal services to interested parties on the basis, defined by the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine «On Advocacy and Advocatory Activity», other regulations of Ukraine for the purpose determined by agreement between such persons and enshrined in the constituent documents

of the bar association; substantiated that the advocatory bureau is an independent organizational and legal form of legal entities, created by a single founder – a lawyer to conduct activities in the field of providing legal services to interested parties on the basis of the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine «On Advocacy and Advocatory Activity», other legal acts of Ukraine for the purpose determined by the decision of such founder and enshrined in the constituent documents of the advocatory bureau on the basis of property independence and legal separation of the advocatory bureau; concluded that, given the requirements for the qualitative composition of legal entities in the field of legal services, the ability to be classified as legal entities of public or private law, their organizational and legal forms and practices, legal entities in the field of legal services can be conditionally divided into five groups: advocatory associations, advocatory bureaus; free legal aid centres and specialized agencies; executive bodies and local self-government bodies that can provide primary legal aid; other subjects from among legal entities of private law (business associations and private enterprises); proposed to supplement the legislation of Ukraine on advocacy and advocatory activity with regulations according to which the founders of advocatory associations and advocatory bureaus may be only lawyers who meet the requirements established by the Law of Ukraine «On Advocacy and Advocatory Activity» and in respect of which no decision is made to suspend, termination or deprivation of the right to practice law; substantiated the necessity of introduction of the institute of obligatory insurance of civil liability of lawyers in connection with their legal assistance; identified the need for legislative changes and additions, according to which: non-business advocatory associations (bureaus) cannot be reorganized into business; the statutes of advocatory associations (bureaus) may provide for additional provisions on their reorganization or liquidation that do not contradict the law; substantiated the approach according to which in the course of improving the national legislation of Ukraine, the Bar Council of the region should be legally authorized to perform control functions and in case of refusal

of such an advocacy association to change its legal form to a advocacy bureau, give it the right after six months apply to the court with a claim for its compulsory liquidation; proposed in order to ensure effective protection of the rights and legitimate interests of clients to change the statutory order of satisfaction of creditors' claims in the liquidation of legal entities operating in the field of legal services, including the requirement to settle (refund paid) with clients on the provision of legal assistance.

In the dissertation it has been also improved: the conclusion according to which to allow legal aid to legal entities or other legal entities, unencumbered by a sufficient number of requirements for them and their employees, is a mistake and does not contribute to the professionalization of the institution of qualified legal services; provisions on the need to establish a direct ban on the simultaneous participation of a lawyer in several advocatoty associations or advocatoty bureaus; conclusion, according to which advocatoty associations (bureaus) can be reorganized exclusively into other advocatoty associations (bureaus).

In addition, the following has been substantiated: the provision according to which advocatoty associations (bureaus) may be established as business or non-business legal entities; conclusion on the priority of civil legal personality of legal entities regardless of their type and organizational or legal form; the provision according to which advocatoty associations and advocatoty bureaus are independent organizational and legal forms of legal entities; conclusion, according to which in case of death or declaration of death of a lawyer-member of the advocacy bureau, deprivation of his right to practice law, such advocacy bureau is subject to liquidation. Moreover, the decision on liquidation may be made by the executive body of the bureau, and if the duties of the managing bureau are entrusted to the participant of the bureau by the constituent document – the council of lawyers of the region at the address of the lawyer-participant.

The results of the research can be used: in scientific and research activities in the further study of the civil legal personality of legal entities in the field of legal services under the legislation of Ukraine; in law enforcement activities, first of all, in the practice of creating relevant legal entities and settling relations between their founders (participants); in the educational process in the preparation of applicants for higher legal education.

Keywords: legal entity, legal personality, legal services, legal assistance, organizational and legal form, advocatory association, advocatory bureau, reorganization, liquidation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Гобечія І. Система та класифікація юридичних осіб у сфері надання правничих послуг. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 6–11.
2. Hobechiya I. The concept and signs of civil legal personality of legal entities in the field of providing legal services under the legislation of Ukraine [Гобечія І. Поняття та ознаки цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України]. *Evropský Politický a Právní Diskurz*. 2020. Т. 7. Вип. 6. Р. 335–344.
3. Гобечія І. Т. Генеза правового регулювання статусу юридичних осіб, що здійснюють діяльність у сфері надання правничих послуг за законодавством України. *Науковий Вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Вип. № 63. С. 124–129.
4. Гобечія І. Т. Окремі аспекти правового регулювання реорганізації юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 35-40.

Наукові публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Гобечія І. Т., Юркевич Ю. М. До питання про підприємницьку чи непідприємницьку мету створення адвокатських об'єднань. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : тези доповідей регіональної наук.-практ. конф. (м. Львів, 14 грудня 2018 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : ЛьВДУВС, 2018. С. 266–268.

6. Гобечія І. Т. До питання про організаційні форми адвокатської діяльності. *Проблеми приватного права в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу*: зб. матеріалів науково-практичного семінару. 4 жовтня 2019 року (м. Львів) / за заг. ред. І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів : «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2019. С. 35–37.

7. Гобечія І. Т. Цивільна правосуб'єктність окремих юридичних осіб публічного права у сфері надання правничих послуг. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні* : зб. тез доповідей учасників науково-практичного семінару (13 листопада 2020 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьВДУВС, 2020. С. 35–38.

8. Hobechiya I. Problems of regulating the status of entrepreneurial legal entities in the field of provision of legal services. *Proceedings of the 2nd International Scientific Conference Eastern European Conference of Management and Economics, May 29, 2020* / [organizer] Ljubljana School of Business, coorganizers of the Conference: Odesa Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (Odesa, Ukraine) and College of Computer Science and Business Communications EMPIRICA (Bosnia and Herzegovina); editors Lidija Weis, Viktor Koval, Katarina Aškerc. Ljubljana: Ljubljana School of Business, 2020. P. 232–236.

9. Гобечія І. Законодавчий плюралізм у контексті поняття допомоги, що надається адвокатом. *Теоретико-прикладні проблеми правового*

регулювання в Україні : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 грудня 2020 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 404–406.

10. Гобечія І. Т. Класифікація юридичних осіб, що провадять діяльність на ринку правничих послуг. *Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки* : міжнародна науково-практична конференція (м. Запоріжжя, 26–27 березня 2021 р.). С. 46-48.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	21
ВСТУП.....	22
Розділ 1. Загальні положення про цивільну правосуб'єктність юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України.....	33
1.1. Генеза правового регулювання статусу юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України.....	33
1.2. Система та класифікація юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України.....	44
1.3. Поняття та ознаки цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України.....	60
<i>Висновки до Розділу 1.....</i>	79
Розділ 2. Виникнення та особливості реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг в Україні.....	84
2.1. Організаційно-правові форми та особливості створення юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України	84
2.2. Особливості реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України...	99
<i>Висновки до Розділу 2.....</i>	118
Розділ 3. Припинення цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством	

України.....	123
3.1. Реорганізація юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України.....	123
3.2. Правові наслідки ліквідації юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України.....	134
<i>Висновки до Розділу 3.....</i>	154
ВИСНОВКИ.....	154
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	167
ДОДАТКИ.....	193

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Велика Палата Верховного Суду.....	ВП ВС
Верховний Суд.....	ВС
Господарський кодекс України.....	ГК України
Європейський суд з прав людини.....	ЄСПЛ
Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.....	ЄДР
Міністерство юстиції України.....	Мін'юст
Цивільний кодекс України.....	ЦК України

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року та низка інших законодавчих актів істотно змінили правове регулювання цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг. В Україні немає відомих радянському праву колегій адвокатів та їх структурних підрозділів – юридичних консультацій, в яких адвокати повинні були об'єднуватися і вести свою діяльність. Замість них за законодавством можуть створюватися адвокатські об'єднання та бюро як організаційні форми адвокатської діяльності та самостійні організаційно-правові форми юридичних осіб. Втім, широко розповсюджена практика створення адвокатських компаній у відмінних організаційних формах господарювання, наприклад, таких як: товариства з обмеженою відповідальністю, приватні підприємства, фізичні особи – суб'єкти підприємництва, самозайняті особи тощо. Своєю чергою законодавство України покладає на професійного правника – адвоката також низку інших, додаткових обов'язків, хоча належно не регламентує особливості їх виконання чи правові наслідки порушення.

Подібна організація юридичних осіб, що ведуть діяльність у сфері надання правничих послуг загалом не суперечить сформованим у більшості країн сучасного світу підходам. Водночас необхідно комплексно дослідити цивільну правосуб'єктність юридичних осіб у сфері надання правничих послуг закордоном та в Україні, а також особливості кожної з форм адвокатської діяльності.

Окрім цього, під час проведення реформ у контексті євроінтеграційних процесів змінюються та удосконалюються підходи як до особливостей надання правничої допомоги, так і до організаційних форм суб'єктів її надання. З цього погляду доцільним є виявлення тенденцій їх

розвитку з урахуванням пропозицій щодо їх реформування, оскільки будь-яка суттєва зміна в цій сфері неминуче спричинить нову якість усієї адвокатури та ринку правничих послуг в Україні.

Розгляду окремих теоретичних питань цивільної правосуб'єктності юридичних осіб та проблеми, пов'язаної із цим дисертаційним дослідженням, присвятили свої праці багато учених, зокрема: С. М. Бервено, В. І. Борисова, С. Б. Булеца, В. А. Васильєва, І. В. Венедиктова, О. Б. Верба, М. З. Вовк, О. М. Гнатів, І. В. Головань, Д. А. Гудима, М. С. Долинська, М. В. Жушман, Д. Є. Забзалюк, Ю. О. Заїка, К. А. Затулко, А. В. Зеліско, О. І. Зозуляк, С. О. Іваницький, Б. П. Карнаух, М. Є. Кичельов, В. М. Коссак, А. В. Коструба, О. О. Кот, Н. С. Кузнєцова, Д. Д. Луспеник, В. В. Луць, Р. А. Майданик, М. Д. Пленюк, З. В. Ромовська, І. В. Спасибо-Фатєєва, Є. О. Харитонов, О. І. Фоміна, В. І. Цікало, Я. М. Шевченко, В. С. Щербина, Ю. М. Юркевич та багато інших. Окрім цього, проблеми правового статусу адвокатських об'єднань та адвокатських бюро були предметом дисертаційного дослідження О. О. Джабурії «Організаційні форми адвокатської діяльності» (дисертація на здобуття ступеня доктора філософії, м. Одеса, 2020 р.). Водночас комплексного теоретичного дослідження статусу юридичних осіб незалежно від їх організаційно-правової форми та виду, які провадять діяльність у сфері надання правничих послуг у вітчизняному правознавстві в умовах сучасних реформ та євроінтеграційних процесів проведено не було.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної проблематики кафедри цивільно-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ на 2020–2023 роки «Проблеми правового регулювання приватних відносин в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу» (номер державної реєстрації: 0120U102681). Тема дисертаційної роботи

затверджена Вченою Радою Львівського державного університету внутрішніх справ, Протокол № 2 від «25» вересня 2019 року.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у формуванні теоретичної концепції цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України, а також обґрунтуванні пропозицій, спрямованих на удосконалення норм чинного законодавства у цій сфері.

Мета дослідження визначається його теоретико-прикладним характером та охоплює такі завдання:

- дослідити генезу правового регулювання статусу юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України;
- проаналізувати систему та основні підходи до класифікації юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України;
- охарактеризувати поняття та ознаки цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України;
- зробити аналіз організаційно-правових форм та особливостей створення юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України;
- з'ясувати особливості реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України;
- визначити порядок реорганізації юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України;
- дослідити правові наслідки ліквідації юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України;
- сформулювати конкретні пропозиції і рекомендації щодо удосконалення правового статусу юридичних осіб у сфері надання правничих послуг в Україні.

Об'єктом дослідження є комплекс цивільно-правових відносин, що складаються у зв'язку зі створенням, діяльністю та припиненням юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України.

Предметом дослідження є цивільна правосуб'єктність юридичних осіб у сфері надання правничих послуг в Україні.

Методологічну основу дослідження склали діалектичний метод пізнання та інші загальні і спеціальні методи, що розроблені правовою наукою і практикою: формально – логічний (зокрема, при аналізі поняття цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг, визначенні їхніх організаційно-правових форм тощо), системно-структурний (наприклад, при характеристиці системи юридичних осіб у сфері надання правничих послуг, їх класифікації за різними критеріями і т. п.), порівняльно-правовий (зокрема, при порівнянні правового регулювання статусу суб'єктів надання правничої допомоги за законодавством України та зарубіжних держав). У дисертаційному дослідженні повною мірою було використано принцип історизму, який передбачає логічно-послідовний та всебічний аналіз подій у їх взаємозв'язку і взаємообумовленості. У роботі автор проаналізував особливості статусу суб'єктів надання правничих послуг на території сучасної України в різні історичні епохи. У дисертаційному дослідженні автор прагнув реалізувати принцип об'єктивності, у зв'язку з чим використано різноманітні наукові методи, серед яких окремо варто згадати про метод моделювання (з метою розроблення пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України у сфері регулювання засад створення, діяльності та припинення юридичних осіб, що провадять діяльність у сфері надання правничих послуг) та про методи формалізації й абстрагування, що були використані задля повного огляду та аналізу досліджуваних проблем.

Нормативно-правову основу дослідження склали приписи Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», інших нормативно-правових актів, а також законодавчі положення права іноземних держав.

Емпіричною базою дисертації виступили матеріали судової практики з розгляду справ, пов'язаних зі створенням, діяльністю та припиненням юридичних осіб, що провадять діяльність у сфері надання правничих послуг, установчі документи таких юридичних осіб, а також рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у тому, що вперше на дисертаційному рівні проведено комплексний теоретичний аналіз цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг в Україні та вироблено на його основі пропозиції та рекомендації з метою удосконалення правового регулювання у цій галузі суспільних відносин. На основі проведеного дослідження автор сформулював та виніс на захист такі наукові положення, які містять елементи новизни:

вперше:

1) аргументовано положення, відповідно до яких адвокатські об'єднання та адвокатські бюро є юридичними особами приватного права зі спеціальною правосуб'єктністю та правом здійснювати виключно види адвокатської діяльності. Задля уникнення непорозумінь та недопущення неоднакового тлумачення, відповідні приписи доцільно закріпити у законодавстві;

2) запропоновано підхід, згідно з яким необхідно обмежити можливість залучення органами місцевого самоврядування юридичних осіб приватного права до надання безоплатної первинної правової допомоги винятково з-поміж адвокатських об'єднань, адвокатських бюро, інших юридичних осіб, що одержали дозвіл ради адвокатів відповідного регіону;

3) зроблено висновок, згідно з яким питання правового режиму переданого майна, особливостей управління, використання ділової репутації, визначення підприємницького чи непідприємницького статусу в адвокатських бюро підлягають вирішенню на основі рішення адвоката-засновника з фіксацією у статуті;

4) обґрунтовано підхід, відповідно до якого вимоги про здійснення діяльності на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів мають бути законодавчо закріплені щодо надання будь-яких юридичних послуг на платній чи безоплатній основі будь-якими видами та організаційно-правовими формами юридичних осіб;

5) запропоновано, що адвокатське об'єднання є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб, що створене особами, які одержали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, шляхом об'єднанням їхнього майна та/або діяльності, у сфері надання заінтересованим особами правничих послуг на засадах, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», іншими нормативно-правовими актами України з метою, визначеною за домовленістю між такими особами та закріпленою в установчих документах адвокатського об'єднання;

6) обґрунтовано, що адвокатське бюро є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб, що створене єдиним засновником – адвокатом задля провадження діяльності у сфері надання заінтересованим особами правничих послуг на засадах, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», іншими нормативно-правовими актами України з метою, визначеною за рішенням такого засновника та закріпленою в установчих документах адвокатського бюро на основі майнової самостійності та юридичної відокремленості адвокатського бюро;

7) зроблено висновок, що, зважаючи на вимоги щодо кількісного та якісного складу юридичних осіб у сфері надання правничих послуг, можливість бути віднесеними до юридичних осіб публічного чи приватного права, їх організаційно-правові форми та практику створення, юридичні особи у сфері надання правничих послуг умовно можна поділити на п'ять груп: адвокатські об'єднання; адвокатські бюро; центри з надання безоплатної правової допомоги та спеціалізовані установи; органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, що можуть надавати первинну правову допомогу; інші суб'єкти з-поміж юридичних осіб приватного права (наприклад, господарські товариства чи приватні підприємства);

8) запропоновано доповнити законодавство України про адвокатуру та адвокатську діяльність приписами, відповідно до яких засновниками адвокатських об'єднань та адвокатських бюро можуть бути виключно адвокати, які відповідають вимогам, встановленим Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та щодо яких не прийнято рішення про зупинення, припинення чи позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю;

9) обґрунтовано необхідність запровадження інституту обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності адвокатів у зв'язку з наданням ними правничої допомоги;

10) аргументовано підхід про необхідність нормативного закріплення права клієнта на відмову від договору про надання правової допомоги з адвокатським об'єднанням (бюро), що реорганізується;

11) визначено необхідність законодавчих змін та доповнень, відповідно до яких: непідприємницькі адвокатські об'єднання (бюро) не можуть бути реорганізовані у підприємницькі; у статутах адвокатських об'єднань (бюро) може бути передбачено додаткові положення щодо їх реорганізації чи ліквідації, що не суперечать закону;

12) обґрунтовано підхід, відповідно до якого у процесі удосконалення національного законодавства України, Раду адвокатів відповідного регіону доцільно законодавчо уповноважити на виконання контрольних функцій та, у випадку відмови адвокатського об'єднання, у якому залишився один учасник, змінити свою організаційно-правову форму на адвокатське бюро, надати відповідній Раді адвокатів право зі спливом шестимісячного строку звертатися до суду із позовом про примусову ліквідацію такого адвокатського об'єднання;

13) з метою забезпечення ефективної охорони прав та законних інтересів клієнтів, запропоновано змінити законодавчо встановлену черговість задоволення вимог кредиторів при ліквідації юридичних осіб, які провадять діяльність у сфері надання правничих послуг, віднісши до першої черги вимогу щодо проведення розрахунків (повернення сплаченого гонорару) з клієнтами за договорами про надання правничої допомоги;

удосконалено:

14) висновок, відповідно до якого допускати до надання правничої допомоги юридичних осіб чи інших суб'єктів права, необтяжених достатньою кількістю вимог до них та їхніх працівників, є помилкою та не сприяє професіоналізації інституту надання кваліфікованих правничих послуг;

15) положення про необхідність закріплення прямої заборони одночасної участі адвоката у декількох адвокатських бюро чи адвокатських об'єднаннях;

16) висновок, згідно з яким адвокатські об'єднання (бюро) можуть бути реорганізовані винятково в інші адвокатські об'єднання (бюро);

набули подальшого обґрунтування:

17) положення, відповідно до якого адвокатські об'єднання (бюро) можуть створюватися як підприємницькі або непідприємницькі юридичні особи;

18) висновок про пріоритетність цивільної правосуб'єктності юридичних осіб незалежно від їх виду та організаційно-правової форми;

19) положення, відповідно до якого адвокатські об'єднання та адвокатські бюро є самостійними організаційно-правовими формами юридичних осіб;

20) висновок, відповідно до якого у разі смерті чи оголошення померлим адвоката-учасника адвокатського бюро, позбавлення його права на заняття адвокатською діяльністю, таке адвокатське бюро підлягає ліквідації. Причому рішення про ліквідацію вправі прийняти виконавчий орган бюро, а якщо виконання обов'язків керуючого бюро установчим документом покладено на самого учасника бюро, – необхідно уповноважити правом прийняття такого рішення раду адвокатів регіону за адресою робочого місця адвоката-учасника.

Теоретичне та практичне значення дисертаційного дослідження.

Результати дослідження зможуть бути використані: у науковій та дослідній діяльності при подальшому вивченні цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України; у правозастосовній діяльності, насамперед, у практиці створення відповідних юридичних осіб та врегулювання відносин між їхніми засновниками (учасниками); у навчальному процесі при викладанні дисциплін «Цивільне право України», «Цивільне процесуальне право України», «Правові основи діяльності адвокатури в Україні», «Цивільно-правові засади створення, діяльності та припинення юридичних осіб», «Правовий статус юридичних осіб в Україні та тенденції його законодавчого регулювання в умовах гармонізації з правом ЄС» тощо.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено: в освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ (Акт впровадження № 48 від «05» жовтня 2021 року) та діяльність Ради адвокатів Львівської області (Акт впровадження № 179 від «03» вересня 2021 року).

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані у дисертації положення, рекомендації та висновки ґрунтуються на власних дослідженнях автора. Ідеї та розробки, що належать співавтору публікації за темою дисертаційної роботи здобувачем не використовувалися. В опублікованих у співавторстві наукових тезах особистим внеском здобувача є власні теоретичні розробки, які втілилися в аналізі Проекту Закону України від 06.09.2018 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та оцінці його регуляторних наслідків.

Апробація результатів дисертаційної роботи. Результати дисертаційного дослідження апробовано на таких науково-практичних заходах: «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 14 грудня 2018_р.), «Проблеми приватного права в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу» (м. Львів, 4 жовтня 2019_р.), «Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні» (м. Львів, 13 листопада 2020_р.), «Управління навколишнім середовищем та стійкий економічний розвиток» («Environmental Management and Sustainable Economic Development») (м. Любляна, Словенія, 29 травня 2020_р.), «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 11 грудня 2020_р.), «Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки» (м. Запоріжжя, 26–27 березня 2021_р.).

Публікації. Основні висновки та положення дисертаційної роботи відображено в десяти публікаціях, з яких: 3 – у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань категорії «Б», затверджених МОН України, 1 – у зарубіжному фаховому виданні, 6 – у збірниках тез доповідей на науково-практичних заходах.

Структура дисертації. Структура дисертаційного дослідження обумовлена його метою та завданнями. Дисертація складається із переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, семи підрозділів, списку використаних джерел та трьох додатків. Загальний обсяг дисертаційної

роботи становить 198 сторінок, з котрих список використаних джерел із 214 найменувань на 26 сторінках та додатки на 6 сторінках.

Розділ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЦИВІЛЬНУ ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У СФЕРІ НАДАННЯ ПРАВНИЧИХ ПОСЛУГ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

1.1. Генеза правового регулювання статусу юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України

Основним Законом України нашу державу визначено, зокрема, як правову державу; у такий спосіб законодавець окреслив загальний напрям модернізації правової системи [86, с. 12]. У сьогочасних умовах участі України в євроінтеграційних процесах важливого значення набувають питання діяльності інституцій, спрямованих на охорону та захист прав і інтересів усіх учасників суспільних відносин. Адвокатура України є одним із таких недержавних автономних інститутів, котрий має на меті забезпечувати захист, здійснювати представництво та надавати всі види правничої допомоги на професійній основі. Правовому регулюванню її діяльності присвячений Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 року [123]. Хоча названий закон чітко визначає організаційні форми адвокатської діяльності, проте в Україні правничі послуги надають різні суб'єкти, в тому числі й юридичні особи, незалежно від їх організаційно-правової форми, підпорядкування, структури власності тощо. У зв'язку із цим, важливо дослідити становлення та розвиток правового регулювання статусу юридичних осіб, що провадять діяльність у сфері надання правничих послуг відповідно до законодавства України.

Серед наукових джерел є дослідження, присвячені вивченню історії становлення на території України як адвокатури в цілому, так і форм здійснення діяльності у сфері надання правничих послуг. Слід виділити

таких науковців, які досліджували цю проблематику, Т. Г. Андрусика, Л. Анзанелло, Н. М. Бакаянову, В. Л. Брославського, Ю. М. Юркевича. У той же час залишається актуальним узагальнення результатів вивчення становлення та розвитку правового регламентування статусу юридичних осіб, що провадять діяльність у галузі надання правничих послуг за законодавством України.

Позаяк досі залишається актуальним дослідження становлення та розвитку правового регулювання статусу юридичних осіб, що провадять діяльність у галузі надання правничих послуг за законодавством України, а також узагальнення досягнутих результатів.

Правник (юрист) – це фізична особа, що володіє професійними правовими знаннями у сфері юридичних наук, законодавства та практики його застосування. Юридична професія визнається однією з найдревніших і шанованих. У давньогрецькій міфології навіть знайшли своє відображення ті принципи, що нині є правовою основою будь-якої демократичної держави: богині закону Евномія і помсти – Немезіс, вершили суд над тими, хто вирішив зазіхнути на основи громадського порядку. У даний час – це належить до прямих обов'язків правників різних спеціальностей [148].

Для кожної правової системи характерним є як зайняття юридичною професією, так і чітке регламентування такої діяльності у певному порядку. Порівняльний аналіз дозволяє зробити висновок, що такий особливий, своєрідний предмет ґрунтується на індивідуалізації органів *ad hoc*, які наділені законодавчими повноваженнями. Це свідчить про те, що діяльність адвокатів повсюдно та в значній мірі регламентована. Основна причина такої концепції обґрунтовується тим, що модель юридичної професії заснована на принципі суверенітету в організації професійних об'єднань, які, звичайно, наділені суттєвими повноваженнями різного характеру, а саме: податковими, адміністративними, дисциплінарними чи такими, що належать до соціального забезпечення. Водночас, варто

наголосити на виділенні двох різних систем: системи загального права (common law) та системи цивільного права (civil law). Тут же ж стають очевидними протиріччя між існуючою у континентальній Європі організаційною моделлю (civil law), що має публічну основу та організаційну структуру, засновану на корпоративних принципах, і такою, що в основному регламентується положеннями загального права, що існує в системі common law [4, с. 5-6].

У приписах п. «а» п. 1 ст. 3 Директиви 2005/36 / ЄС від 07.09.2005 року про визнання професійних кваліфікацій міститься визначення поняття «регульована професія». Зокрема, під регульованою професією необхідно розуміти «професійну діяльність або сукупність видів професійної діяльності, доступ до яких, здійснення або порядок провадження яких згідно зі законодавчим, регламентуючим або адміністративним положенням прямо або побічно підкоряються умові про володіння певними професійними кваліфікаціями», тобто атестатами про професійну освіту, дипломами, свідоцтвами і т. п. До регульованих професій відносять і професію адвоката [41].

Порівнюючи із зарубіжним досвідом, варто згадати, що, наприклад, в Індії адвокатів поділяють на два класи – старших адвокатів та інших адвокатів. Зокрема, правники можуть бути призначені старшими адвокатами Верховним Судом або будь-яким із двадцяти одного Вищого суду. Адвокатів призначають старшими адвокатами за їх згодою, якщо Верховний Суд або Високий Суд вважає, що завдяки їхнім здібностям вони заслуговують на таке призначення. Поряд з тим, у цій країні лише 1% юристів складають таку елітну групу старших адвокатів, які, зрештою, мають значний вплив у цій професії. Однак, старші адвокати мають певні обмеження, встановлені Законом про адвокатів 1961 року та Радою адвокатів Індії. Наприклад, старшому адвокату заборонено приймати будь-які резюме безпосередньо від клієнтів, а причини цих обмежень полягають у розширенні прав для молодших членів адвокатури, а також у наданні

можливості старшим працівникам адвокатури витратити свій час на дослідження у науковій сфері [206].

На території африканських країн (зокрема, у Південній Африці) професія юриста подібно поділяється на дві галузі – радників (юрисконсультів) та адвокатів. Радник – це особа, з якою клієнь налагоджує перший контакт при зверненні за юридичною допомогою. Такі правники займаються великою кількістю справ для приватних осіб та компаній. Пройшовши додаткові іспити, радник може кваліфікуватися як адвокат або нотаріус. Такі адвокати можуть подати заяву про право на явку у Вищий суд, мають досвід у різних сферах, особливо у розгляді судових справ [210].

В Австралії регулювання правничої професії різниться залежно від права кожного конкретного штату. Наприклад, у Новому Південному Уельсі є сім категорій адвокатів: австралійський юрист; австралійський адвокат, який отримав свідоцтво про практичну діяльність, що дозволяє їм займатися адвокатською діяльністю через Асоціацію адвокатів Нового Південного Уельсу; австралійський адвокат, який отримав свідоцтво про практичну діяльність, що дозволяє йому практикувати адвокатом, через юридичне товариство Нового Південного Уельсу; практик корпоративного права, тобто адвокат, який займається виключно юридичною практикою при працевлаштуванні у корпорації та діє для цієї корпорації; урядовий юрист, тобто адвокат, який займається виключно адвокатською практикою як працівник, посадова особа згідно з державним чи іншим законодавством; іноземний юрист, зареєстрований в Австралії, тобто юрист, який має належну ліцензію на заняття адвокатською діяльністю в іноземній країні та зареєструвався як такий у юридичному товаристві Нового Південного Уельсу; іноземний юрист, тобто адвокат, який має належну ліцензію на здійснення адвокатської діяльності в іноземній країні [208].

Натомість, у Бразилії існує лише одна категорія адвокатів. Власне, тільки адвокати, належним чином зареєстровані в Асоціації адвокатів Бразилії, мають право на участь і слуханнях перед бразильською судовою системою (це обмеження не поширюється на подання судового наказу habeas corpus) та на надання консультацій та порад з юридичних питань. Щоб бути допущеною до юридичної практики в Бразилії, особа повинна отримати ступінь бакалавра права в акредитованій установі. Диплом юриста – це п'ятирічний курс. Після закінчення юридичної освіти та здобуття ступеня бакалавра права в акредитованому навчальному закладі, кандидати повинні скласти бразильський адвокатський іспит. При цьому, проходження стажування є обов'язковим та носить рекомендаційний характер [209].

В Україні адвокати мають право надавати усі види правничих послуг, у тому числі й з представництва інтересів у суді в усіх видах проваджень. Адвокат – це фізична особа, яка займається адвокатською діяльністю на підставах та в порядку, що визначені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». У свою чергу адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має не менше двох років стажу роботи в сфері права, здала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (за винятком випадків, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [123]. У науковій літературі слушно вказують, що важливу роль у повсякденному житті відіграють адвокати, проте, зазвичай, її усвідомлюють тільки ті, що користуються адвокатськими послугами. У той же час роль адвоката, а також значення інституту адвокатури, різняться у багатьох країнах. Адвокат в Україні – це практикуючий юрист, що провадить діяльність в основному з метою захисту та представництва інтересів своїх клієнтів у порядку та межах, визначених законом. У правовій системі України, на відміну від деяких

інших країн, відсутній поділ адвокатів на такі групи: 1) судові, тобто ті, що мають виключне право представляти інтереси в судах; 2) ті, що мають право надавати усякі інші види позасудової правничої допомоги. При цьому варто зазначити, що в процесі соціально-економічних перетворень практично в кожній державі змінюються повноваження адвоката, організаційні форми провадження адвокатської діяльності, значення адвокатури в цілому тощо. У процесі проведення реформ в Україні потрібно у будь-якому випадку зберегти ту важливу роль, яку адвокати часто відіграють у забезпеченні реалізації принципів верховенства права та законності у суспільстві [192, с. 136].

При дослідженні питання становлення та розвитку законодавчого регулювання статусу юридичних осіб, що провадять діяльність у галузі надання правничих послуг, насамперед необхідно з'ясувати, кого слід вважати адвокатом. Варто звернути увагу на те, що термін «адвокат» лише з XIX століття активно використовується у класичному значенні. Отож, обмежившись цим терміном, відмовляємося від столітньої історії представників сторони захисту у судових інстанціях Речі Посполитої та Великого князівства Литовського. Тому в юридичній літературі до періоду, що передував XIX століттю, радять використовувати термін «правозахисник». Так, вже у Литовських Статутах зустрічаються положення, що містять відомості про правозахисників-адвокатів, яких на той час називали «прокураторами». Ці правові пам'ятки чітко визначали повноваження «прокураторів», а також вимоги до осіб, які прагнули бути правозахисниками. При цьому цікавим є той факт, що й іноземці могли здійснювати роль адвоката. Крім цього, у наукових джерелах припускають, що інститут представників, яких за певних умов можна прирівняти до правозахисників, існував навіть і за часів Київської Русі [13, с. 25–26].

У національному та політичному житті українські адвокати відігравали важливу роль, а отже і в розвитку української правової думки починаючи з 80-х років XIX століття на українських землях у складі

Австро-Угорської імперії, і з першого десятиліття ХХ століття – у складі Російської імперії. Цей розрив у часі спричинений значними відмінностями в державно-правовому устрої відповідних країн, тому й різними були роль та значення адвокатури в суспільстві [3, с. 17]. Адвокатура була визнана окремим станом також і за часів Української Держави Павла Скоропадського [44, с. 23], а у 1923 році за ініціативою видатних адвокатів, зокрема Степана Федака, Володимира Охримовича Ярослава Олесницького, Лева Галкевича, у місті Львові засновано першу законну неурядову, фахову організацію українських адвокатів – Союз Українських Адвокатів [82, с. 103].

Слід зазначити і те, що Положення про адвокатуру СРСР від 16.08.1939 року передбачало створення обласних, крайових і республіканських колегій адвокатів для надання правової допомоги населенню, що проживало в кряях, областях, автономних республіках і союзних республіках, які не мали обласного поділу. Особи, які не перебували в колегії адвокатів, могли займатися адвокатською діяльністю лише за згодою Народного Комісара юстиції союзної республіки в порядку, встановленому інструкцією НКЮ СРСР. Водночас, обласні, крайові, республіканські колегії адвокатів були добровільними об'єднаннями осіб, що здійснювали адвокатську діяльність [98].

За радянських часів діяв теж Закон «Про адвокатуру в СРСР» від 30.11.1979 року, на підставі якого існували колегії адвокатів – добровільні об'єднання осіб, що здійснювали адвокатську діяльність. Колегію адвокатів можна було створити за заявою групи засновників, до якої входили особи з вищою юридичною освітою, або з ініціативи виконавчого та розпорядчого органу відповідної ради народних депутатів. Для затвердження та реєстрації колегії адвокатів до Міністерства юстиції союзної республіки потрібно було надіслати пропозицію про їх утворення. Згідно з Положенням про адвокатуру Української РСР формувалися також і міські колегії адвокатів. При необхідності для надання правової допомоги

громадянам і підприємствам, установам та організаціям за згодою Міністерства юстиції СРСР могли формуватися міжтериторіальні й інші колегії адвокатів. Важливе значення має те, що колегія адвокатів наділялася статусом юридичної особи, а порядок прийому до неї регулювався Положенням про адвокатуру Української РСР. Членам колегії адвокатів і стажерам заборонялось знаходитися на службі в державних і громадських організаціях. Проте з цього правила президією колегії адвокатів міг бути допущений виняток для осіб, які займалися науковою чи викладацькою діяльністю, та за інших обставин, передбачених Положенням про адвокатуру Української РСР [48].

Попри наведене вище, вважаємо, що при розгляді становлення та розвитку правового регулювання статусу юридичних осіб, що провадять діяльність у галузі надання правничих послуг за законодавством України, особливу увагу необхідно присвятити періоду після проголошення 24 серпня 1991 року нашої держави незалежною та демократичною.

Безсумнівно, юридичні особи, які займалися діяльністю у галузі надання правничих послуг, утворювалися та діяли в різних організаційно-правових формах, домінуючими з яких були і залишаються товариства з обмеженою відповідальністю та приватні підприємства. У зв'язку з цим доцільно виділити такі загальні законодавчі акти цього періоду: Цивільний кодекс Української РСР [181], Закон України «Про підприємництво» [144] та Закон України «Про підприємства в Україні» [145]. Серед діючих на сьогодні нормативних актів, що присвячені правовому регламентуванню статусу юридичних осіб, в тому числі і тих, що здійснюють діяльність у галузі правничих послуг, доцільно виокремити ЦК України [179], Господарський кодекс України (далі – ГК України) [34], Закон України «Про господарські товариства» [129], Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [147] тощо.

Для порівняння, слід відзначити, що 52 % професійних об'єднань Італії засновані у формі товариств з обмеженою відповідальністю зі

статутним капіталом до 10 мільйонів євро; провадження фахової діяльності за допомогою використання форми об'єднань – це реальність, яка з другої половини минулого століття має місце у Франції; більшість штатів США легалізували фігуру professional corporation, тому відповідні особи почали об'єднуватись у господарські товариства, орієнтовані на провадження фахової діяльності, тобто в юридичні особи з обмеженнями відповідальності учасників їхніми вкладами [4, с. 21, 24, 29].

Громадянське суспільство – не державно-політична, а головно економічна й особиста, приватна сфера життєдіяльності людей; відносини, що реально виникли між ними [78, с. 279]. Відтак, специфічність української правової системи, з-поміж іншого, полягає у прийнятті нашою державою Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [125], який присвячений правовому регулюванню, зокрема, статусу центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги та особливостям надання такої адвокатами, які внесені до Реєстру адвокатів, що надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Водночас, з огляду на те, що у нашій державі адвокатурі належить важлива роль у наданні правничих послуг учасникам суспільних відносин, вважаємо за доцільне зауважити, що 19.12.1992 року було прийнято Закон України № 2887-ХІІ «Про адвокатуру», який набрав чинності 01.12.1993 року. Цей Закон закріплював право за адвокатом займатися адвокатською діяльністю індивідуально, створювати адвокатське бюро, об'єднуватися з іншими адвокатами в колегії, адвокатські контори, фірми та інші адвокатські об'єднання, що функціонували відповідно до Закону України «Про адвокатуру» та статутів цих об'єднань [122]. У свою чергу адвокатські об'єднання підлягали реєстрації та функціонували на засадах автономії, добровільності, колегіальності та гласності.

У той же час, як зазначає Н. М. Бакаянова, передумовами для утворення громадських об'єднань повинні бути як корпоративні відносини, що визначають певну єдність та спільні інтереси адвокатів, так і

проблемний стан, що заставляє їх об'єднувати свої зусилля для вирішення професійних питань. При цьому до утворення Національної асоціації адвокатів України з огляду на відсутність в Україні законодавчо визначеної професійної організації адвокатів власне через утворення Всеукраїнської громадської організації «Спілка адвокатів України» були зроблені спроби об'єднати адвокатів у межах єдиної організації і діяльність цієї спілки принесла значущі результати для підвищення статусу української адвокатури. Поряд із тим, ототожнення цієї організації з українською адвокатурою у цілому не відбулося, так як не співпадала сутність громадських організацій та професійної спільноти [6, с. 6].

Постанова Кабінету Міністрів України № 302 від 27.04.1993 року регулювала процедуру реєстрації адвокатських об'єднань. Зокрема, до Міністерства юстиції України (далі – Мін'юст) для реєстрації адвокатського об'єднання необхідно було подати: заяву, підписану уповноваженим представником об'єднання; протокол зборів адвокатів або установчий договір про створення адвокатського об'єднання; статут адвокатського об'єднання; дані про кількісний склад адвокатського об'єднання, наявність у його членів свідоцтв про право на зайняття адвокатською діяльністю; документ про внесення плати за реєстрацію. Розгляд заяви про реєстрацію адвокатського об'єднання здійснювався протягом одного місяця з дня надходження усіх необхідних документів. За результатами розгляду заяви та доданих до неї документів могли бути прийняті такі рішення, як про: реєстрацію адвокатського об'єднання; відмову в реєстрації адвокатського об'єднання; залишення заяви без розгляду. Після реєстрації адвокатське об'єднання отримувало свідоцтво про реєстрацію [146].

У 2007 році Мін'юст прийняв наказ № 693/5, яким затверджено Правила підготовки та оформлення рішень щодо реєстрації адвокатських об'єднань Міністерством юстиції України [138]. Ці правила втратили чинність на підставі Наказу Мін'юсту № 1828/5 від 08.07.2011 року «Про

затвердження Порядку підготовки та оформлення рішень щодо легалізації об'єднань громадян та інших громадських формувань» [136], який в подальшому був скасований Наказом Мін'юсту № 359/5 від 09.02.2016 року [135].

Поряд із цим, варто вказати, що 14.12.2012 року на підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 1144 від 05.12.2012 року «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»» [128] втратила чинність Постанова Кабінету Міністрів України № 302 від 27.04.1993 року «Про порядок реєстрації адвокатських об'єднань».

Однак, з огляду на те, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» почав діяти з 15.08.2012 року, то, починаючи з цієї дати, державна реєстрація адвокатських бюро та об'єднань проводилась згідно з Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [130] (на той час у редакції Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»).

Зазначений вище Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» містить розділ про адвокатське самоврядування, регулює правовий статус Національної асоціації адвокатів України (недержавна некомерційна професійна організація, яка об'єднує усіх адвокатів України та створена з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування), Ради адвокатів України, рад адвокатів відповідних регіонів тощо.

У приписах ст. 12 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріплено право адвоката створювати місцеві, всеукраїнські та міжнародні об'єднання у встановленому законом порядку. Адвокати та їх об'єднання можуть бути членами міжнародних організацій адвокатів та юристів [123]. Так, до прикладу, найвідомішими міжнародними громадськими об'єднаннями адвокатів є міжнародна асоціація юристів

(IBA), Міжнародна комісія юристів (ICJ), Міжнародний союз юристів (UIA), Американська асоціація юристів (ABA), Європейська федерація адвокатур (FBE), Рада адвокатських асоціацій та правових товариств Європи (CCBE) та багато інших [6, с. 7].

Підводячи підсумок наведеного вище, можна відзначити, що, хоч і юридичні особи будь-яких видів та організаційно-правових форм мають можливість здійснювати діяльність у галузі надання правничих послуг, проте адвокатські об'єднання та адвокатські бюро займають серед них особливе місце. Позаяк, періодизація історії урегулювання правового становища адвокатських бюро й об'єднань включає такі етапи: 1991-1993 роки (з часу відновлення незалежності України до моменту вступу в силу Законом «Про адвокатуру»); 1993-2012 роки (від унормування статусу адвокатських колегій, контор та фірм, а також інших об'єднань згідно із Законом України «Про адвокатуру» до моменту прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»); 2012 рік – донині (набрання чинності та дія Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [26, с. 128].

1.2. Система та класифікація юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України

Інтенсивні глобалізаційні процеси, стрімкий розвиток інноваційного підприємництва, євроінтеграційні прагнення України та низка інших чинників зумовлюють необхідність додержання світових стандартів, норм та правил у всіх секторах економіки як на внутрішньому, так і на європейському та світовому ринках. У цьому контексті неабияке значення відводиться сфері надання якісної правової допомоги вітчизняним і зарубіжним інвесторам.

На національному рівні прийнято Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [123], а також законодавцем запроваджено низку нормативних механізмів, завдяки яким істотно змінилися підходи до визначення правосуб'єктності юридичних осіб, які провадять діяльність із надання правових послуг.

В. А. Васильєва трактує послугу як різновид суспільного блага, за допомогою якого задовольняються потреби шляхом учинення особою певних дій (здійснення діяльності), у корисних характеристиках яких і знаходить свій прояв її суб'єктивний інтерес [15, с. 13]. У ст. 42 Конституції України послуги виокремлено як особливий вид підприємницької діяльності. За даними Світової Організації Торгівлі частка послуг у світовому валовому продукті становить більше 60 %. Європейська комісія повідомила, що приблизно така ж частка послуг є у внутрішньому валовому продукті країн Європейського Союзу [174, с. 363].

Під юридичними послугами слід розуміти послуги, які надаються з метою представництва та захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, інших учасників правовідносин в державних інституціях, у тому числі в органах судової влади, а також перед будь-якими іншими фізичними та юридичними особами. Принагідно відзначмо, що такі правові категорії як «юридичні послуги», «юридична допомога» та «правова допомога» розглядають як тотожні. При цьому, у доктрині панує думка, що юридичні послуги можуть надавати юридичні консультації, адвокатські фірми, нотаріальні контори, приватні адвокати і нотаріуси [189].

Звернувшись до нормативного закріплення розглядуваного понятійно-категоріального апарату, відзначмо, що у Законі України «Про безоплатну правову допомогу» нормотворець розрізняє терміни «правові послуги» та «правова допомога».

Так, положеннями ст. 1 унормовано, що правовими послугами є послуги із надання правової інформації, юридичних консультацій,

роз'яснень з правових питань; підготовка процесуальних та інших документів правового характеру; провадження представництва особи в судових та інших державних інституціях, органах місцевого самоврядування, перед іншими суб'єктами; здійснення захисту особи від обвинувачення; створення передумов для отримання особою вторинної правничої допомоги та забезпечення доступу до медіації [125].

Під правовою допомогою необхідно розуміти правові послуги, що покликані забезпечити реалізацію та захист прав і свобод людини та громадянина, а також їх відновлення у випадку порушення [125].

З наведених дефініцій можемо дійти висновку, що розкриття сутності поняття «правова допомога» здійснюється через визначення терміну «правові послуги».

Натомість у спеціальному законі, який унормовує засади організації та здійснення адвокатської діяльності, законодавець послуговується такими поняттями як «адвокатська діяльність», «представництво», «захист», «інші види правової допомоги»:

З приписів ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» випливає, що адвокатська діяльність – це професійна діяльність адвоката, що полягає у здійсненні представництва та захисту клієнта, а також надання йому інших видів правової допомоги [123].

Представництво трактується законодавцем як вид адвокатської діяльності, сутність якого зводиться до забезпечення реалізації прав та обов'язків клієнта у цивільному, адміністративному, господарському та конституційному судочинствах, в органах державної влади, перед фізичними та юридичними особами, прав та обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав та обов'язків потерпілого, цивільного позивача чи відповідача в кримінальному провадженні [123].

Захист розглядається як один із видів адвокатської діяльності, що полягає у забезпеченні захисту прав та законних інтересів підозрюваного,

підсудного, засудженого, обвинуваченого, виправданого, особи, щодо якої застосовуватимуться примусові заходи медичного або виховного характеру чи розглядається питання про їх застосування, особи, щодо якої вирішується питання про екстрадицію, тобто видачу іноземній державі, а також особи, що притягається до адміністративної відповідальності у справі про адміністративне правопорушення [123].

Під іншими видами правової допомоги розуміються види адвокатської діяльності, які покликані забезпечити надання правової інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань, юридичного супроводу (правового обслуговування) діяльності клієнта, підготовку процесуальних документів, заяв, скарг та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення та здійснення прав, свобод і законних інтересів клієнта, запобігання та недопущення їх порушення, а також надання допомоги в їх відновленні у випадку посягання на них [123].

На підставі системного аналізу положень цих законодавчих актів можемо дійти таких висновків:

- адвокатська діяльність включає надання усіх різновидів юридичної (правничої) допомоги;
- правом на здійснення адвокатської діяльності наділені особи, які, у визначеному законом порядку, отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, а стосовно юридичних осіб – адвокатські бюро й об'єднання;
- правові (правничі) послуги, якими опосередковується забезпечення судового представництва і захисту інтересів клієнта, вправі надавати виключно адвокати, що провадять професійну діяльність індивідуально, адвокатські бюро та об'єднання, за винятком випадків, закріплених законом (приміром, здійснення самопредставництва юридичної особи під час розгляду малозначних справах і т. под.).

В. Л. Скрипник вважає, що послуги – це благо, яке полягає у комплексній діяльності, складовими елементами якої може бути і

виконання певних робіт, результат яких як раз і становить зміст послуги, що надається [155, с. 236]. При цьому об'єднання в ЦК України в єдину групу договірних зобов'язань із надання послуг дозволяє виявити закономірності у правовому регулюванні опосередковуваних ним відносин [92, с. 235]. Що торкається видів правничих послуг, що надаються адвокатами у конкретній справі, то їх перелік чітко окреслюється у Договорі про надання правничої допомоги. Однак у судовій практиці трапляються випадки некоректного визначення предмета цього різновиду договірної зобов'язання.

Прикладом може слугувати справа № 922/2300/18, яку розглядав Господарський суд Харківської області. Предметом позову була вимога про стягнення заборгованості за отриманий товар. Крім того, Позивач просив стягнути з Відповідача витрати, пов'язані із наданням йому професійної правничої допомоги. На обґрунтування цієї вимоги, Позивач посилався на укладений із адвокатом Договір про надання професійної правничої допомоги № 1 від 17.06.2018 року та Додаток до нього.

Як впливає із позиції 3 Додатку № 1 одним із різновидів виконаних робіт було зазначено складання, комп'ютерний набір самого тексту Договору про надання правничої допомоги, на які адвокат 12.06.2018 витратив 5 годин, а згодом він продовжив його підготовку (протягом 6 годин 13.06.2018 і 5 годин 14.06.2018 підряд). 17.06.2018 До цього Договору ще вносилися корективи та доповнення упродовж 1 години. За цих обставин суд дійшов обґрунтованого висновку, що підготовка Договору про надання правничої допомоги (на що затрачено 5 днів та відповідно 17 год.) не можна розглядати як один із різновидів професійної правничої допомоги, яка надається у судовій справі [149].

Відзначмо, що у Конституції України (ст. 59) вжито поняття «правнича допомога», яка гарантується кожному, а у випадках, передбачених законом, у тому числі на безоплатних засадах [65].

З аналізу приписів кодифікованих процесуальних актів (наприклад, ст. 16, 126 Господарського процесуального кодексу України [35], ст. 15, 137 Цивільного процесуального кодексу України [182], та ст. 16, 134 Кодексу адміністративного судочинства України [60]) випливає, що законодавець оперує поняттям «правнича допомога». Натомість у положеннях Кримінального процесуального кодексу України [76] використовується термін «правова допомога».

У наукових джерелах зазначають, що юридичні послуги є різновидом послуг як об'єктів цивільних прав, виступаючи в якості об'єктів відповідних зобов'язань. Разом із тим у сучасному категоріальному апараті юриспруденції поряд із поняттям «юридична послуга» використовується близький йому за змістом термін «юридична допомога», який здебільшого вживають за умови, коли відносини між суб'єктами не мають комерційної направленості (або де цей елемент не має конститутивного значення), або у тих випадках, коли варто наголосити на непідприємницькій природі діяльності особи, що надає таку допомогу.

При цьому також звертають увагу на те, що юридична допомога не є об'єктом цивільних прав, не володіє товарною формою і міноюю вартістю. В економічному обороті знаходиться названий законом об'єкт – юридична послуга як сукупність дій фахівця в галузі права, спрямованих на задоволення потреб юридичного характеру замовника, або нерозривну єдність таких дій і їх результату [87].

На підставі проведеного аналізу доктринальних підходів та нормативних положень вважаємо за доцільне констатувати, що на законодавчому рівні терміни «правнича допомога», «юридична допомога» і «правова допомога» вживаються як тотожні. Крім того, рівнозначними за сутністю слід розглядати поняття «юридичні послуги», «правничі послуги» та «правові послуги», які охоплюють послуги, пов'язані з наданням юридичної (правової, правничої) допомоги на підставі законодавчих приписів, правочину, установчого документа або іншого юридичного акта.

Водночас, необхідно привести термінологію кримінального процесуального закону у відповідність до положень Конституції України, закріпивши поняття «правнича» допомога, як це передбачено в інших кодифікованих актах [24, с. 406].

Нам імпонує позиція З. В. Ромовської, згідно з якою люди, послуговуючись особистими та суспільними інтересами, з давніх давен об'єднувалися, створюючи товариства, корпорації для здійснення спільної діяльності, що направлена на досягнення конкретної мети. Це об'єднання допомагало їм зосереджувати фізичні й інтелектуальні зусилля, фінансові спроможності, а відтак пришвидшувало досягнення поставлених цілей [150, с. 285].

Останнім часом на ринку юридичних (правничих) послуг вагоме місце займають такі учасники правовідносин як юридичні особи. Помилковим та таким, що не сприяє професіоналізації інституту надання якісних кваліфікованих правових послуг, є допуск до забезпечення надання юридичної допомоги юридичних осіб чи інших суб'єктів, які не обтяжені та відповідно не відповідають необхідному рівню кваліфікаційних вимог. Врешті, у зарубіжних країнах, в яких передбачені інші форми адвокатської діяльності (зокрема, господарські товариства), вони все ж регламентовані саме спеціальними нормами, що стосуються особливостей надання юридичних послуг [200, р. 236].

Водночас варто зазначити, що юридичною особою вважається організація, яка створена та зареєстрована у передбаченому законом порядку. Як слушно наголошує у своїй праці В. В. Кочин, правова природа юридичної особи полягає у нормативно встановленій конструкції існування соціальної організації, що створюється в результаті соціально-економічних формацій, які відбуваються у державі, та отримує здатність виступати учасником правовідносин від свого імені (найменування) [73, с. 47].

Відтак, солідаризуємося з Н. С. Кузнецовою, що розкриття правової природи юридичної особи без перебільшень можна вважати фундаментальними, вічними проблемами цивільного права [79, с. 159].

При цьому у наукових джерелах також висловлено думку, що ЦК України практично відтворює погляди Є. М. Трубецького на субстрат юридичної особи, адже ч. 1 ст. 81 кодифікованого акту регламентовано, що юридична особа створюється шляхом об'єднання осіб та (чи) майна [73, с. 44; 168, с. 175–177].

Поряд із тим зміст правової конструкції юридичної особи завжди полягав і полягає в закріпленні за організацією (спількою або установою) певного майна на правах власності. У результаті негативні майнові наслідки діяльності організації покладаються, за загальним правилом, на майно цієї організації, а не на майно учасників (засновників) [79, с. 160].

Отже, слушною вважаємо точку зору, згідно з якою особа «юридична» означає, передусім, те, що вона заснована на підставі закону, на протигагу особі «фізичній», що створена природою та матеріально існує в часі й просторі [150, с. 287].

Порядок державної реєстрації цих учасників цивільно-правових відносин, як самостійних та незалежних суб'єктів права, унормовано приписами Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [130]. Створення юридичних осіб є одним із засобів забезпечення сприятливих передумов для становлення і розвитку ринкових відносин у сучасній економіці. Останнім часом значимість юридичних осіб, а також засновуваних ними об'єднань, стає дедалі вагомішою [120, с. 5].

Системний аналіз нормативних положень дозволяє констатувати, що будь-які юридичні особи, незважаючи на їх види та організаційно-правові форми, можуть надавати різноманітні юридичні послуги. Втім, доцільно акцентувати на тому, що надання послуг щодо захисту і представництва інтересів клієнтів у судових інституціях має бути віднесено до виключної

компетенції адвокатських бюро, адвокатських об'єднань та центрів із надання безоплатної вторинної допомоги (за винятком випадків чітко регламентованих на рівні закону).

Як доречно зауважила М. В. Кукліна, кожна галузь має свої масштаби, і те, що вважається «великим» в одній галузі, з огляду на галузеву специфіку виявляється «малим» в іншій [81, с. 9]. Тому, слушною є позиція Ю. О. Вербицької, що різноманіття існуючих класифікацій, узагальнень, використання різних систем і, як наслідок, узгоджене поєднання різних критеріїв тільки вдосконалить систему юридичних осіб у чинному цивільному законодавстві [17, с. 25].

Будь-яка класифікація покликана виконувати методологічну функцію: систематизуючи конкретну предметну галузь, вона разом окреслює загальний напрямок її подальших цілеспрямованих досліджень і може породжувати появу нових наукових дисциплін. Як відомо, класифікація допомагає поділяти речі на групи у тій послідовності, що найбільш оптимальна для пригадування речей та окреслення їх характеристик. Вона має на меті передбачати існування та появу нових і раніше невідомих об'єктів та визначати їхні особливості, а також встановлювати нові взаємозв'язки між відомими наявними об'єктами [167, с. 109].

Передусім варто відзначити, що законодавець у ЦК України за таким критерієм як порядок створення класифікує організації на юридичних осіб публічного та приватного права. У контексті дослідження суб'єктів, які управомочені на надання правових послуг, до юридичних осіб приватного права належать, приміром, адвокатські бюро та об'єднання і т. под., а до юридичних осіб публічного права у розглядуваній сфері відносин – центри з надання безоплатної правової допомоги. При цьому у літературі слушно вказують, що визначальною особливістю юридичної особи публічного права є те, що безумовною підставою її створення є закон чи адміністративний акт як носій публічних завдань [77, с. 215–216].

Кожна юридична особа повинна створюватися відповідно до моделі, яка відома нормотворцеві та учасникам цивільного обороту. З огляду на це, у ЦК України закріплений вичерпний перелік організаційних форм юридичних осіб приватного права [79, с. 167]. Відтак, юридичних осіб, які провадять діяльність у галузі надання юридичних послуг, залежно від типу організації, в якій вони створюються та діють, тобто за організаційно-правовою формою, можна класифікувати на товариства, установи чи інші, які передбачені на рівні закону. До юридичних осіб, які діють в інших організаційно-правових формах, доцільно віднести приватні установи. Прагнення зробити служіння конкретній меті спеціально призначеного для цього майна сталим та незмінним, на пізньому етапі розвитку римського приватного права спричинили адаптацію форми юридичної особи до установ [79, с. 174].

За наявності/відсутності мети отримання прибутку та подальшого його перерозподілу між учасниками (засновниками), юридичні особи, що провадять діяльність із надання юридичних послуг, доцільно класифікувати на підприємницькі та непідприємницькі.

До підприємницьких юридичних осіб, діяльність яких опосередковує надання правових послуг, можуть належати, приміром, господарські товариства. Натомість, до непідприємницьких юридичних осіб у розглядуваній сфері відносин варто віднести, наприклад, згадані вже нами центри з надання безоплатної правової допомоги.

Неоднозначним наразі залишається питання стосовно можливості віднесення до підприємницьких чи непідприємницьких юридичних осіб таких організаційних форм провадження адвокатської діяльності як адвокатські бюро та адвокатські об'єднання.

Так, відповідно до Листа ДФС від 25.08.2016 року № 8984/Ф/99-99-15-02-02-15, необхідною ознакою, характерною для неприбуткових організацій, є використання отриманих нею доходів винятково для досягнення мети, завдань та видів діяльності, передбачених установчими

документами, фінансування видатків на своє утримання. З урахуванням того, що адвокатське об'єднання, діяльність якого традиційно ґрунтується на платних засадах, оскільки передбачає виплату клієнтами гонорару, а отриманий дохід в цілому чи його певна частина підлягає розподілу між засновниками, учасниками об'єднання, найманими працівниками (за винятком виплати їм заробітної плати, нарахуванням та сплати єдиного соціального внеску та інших обов'язкових платежів), членами органів управління, а також іншими пов'язаними із ними суб'єктами, відтак така юридична особа не відповідає вимогам неприбуткової організації та відповідно не може набути цей правовий статус [83].

На переконання М. Є. Кисельова та К. А. Затулко, адвокатські об'єднання за правовим статусом подібні до товариства з обмеженою відповідальністю. Такого висновку науковці дійшли, дослідивши ознаки, притаманні для цієї форми адвокатської діяльності, які передбачені у Примірному статуті адвокатських об'єднань [59, с. 63].

Врешті, заслуговує на підтримку точка зору, висловлена Ю. М. Юркевичем, що з аналізу законодавчих положень не видається можливим виділити конститутивні характеристики адвокатських об'єднань, які б допомогли визначити їхній правовий статус: йдеться про підприємницькі чи непідприємницькі організації, а для віднесення того чи іншого адвокатського об'єднання до підприємницьких або непідприємницьких юридичних осіб потрібно проаналізувати установчі документів та встановити наявність/відсутність мети розподілу прибутку між його учасниками (адвокатами) [190, с. 83–84].

Враховуючи наведене, переконані, що нині адвокатські об'єднання та адвокатські бюро можуть утворюватися та функціонувати в статусі як підприємницьких, так і непідприємницьких юридичних осіб.

У межах аналізу поняття «некомерційна організація» доцільно поставити питання про термінологічне розкриття змісту правоздатності таких юридичних осіб. Наприклад, за законодавством Республіки Білорусь,

«некомерційні організації можуть здійснювати підприємницьку діяльність». У цьому випадку варто говорити про право некомерційних організацій на «здійснення діяльності, що приносить дохід». Категорія «діяльність, що приносить дохід» може як охоплюватися поняттям «підприємницька діяльність», так і не мати необхідних, з погляду легального визначення, ознак підприємницької діяльності, в тому числі не відповідати таким критеріям, як систематичний характер здійснення діяльності. При цьому сам термін більшою мірою відповідає природі некомерційної організації. Узгоджується і термінологія, яка використовується законодавцем при застосуванні до окремих некомерційних організацій, зокрема до установ. Окрім того, з практичного погляду знімається питання щодо характеру та обсягу відповідальності некомерційних організацій за операціями з доходами і майном, одержаними від такої діяльності [151, с. 25].

На національному рівні, як вбачається з положень ч. 1 ст. 86 ЦК України, непідприємницькі товариства й установи вправі поряд із основною діяльністю провадити підприємницьку діяльність, якщо інше не передбачено законом, а також за умови, що така діяльність узгоджується з метою, задля якої вони створювалися, та сприяє її досягненню [179].

У контексті вищеподаного варто також згадати, що поняття «підприємницькі товариства» і «непідприємницькі товариства», які закріплені у ЦК України, та «комерційні підприємства» і «некомерційні підприємства», які характерні для ГК України, не є тотожними. Такий підхід свого часу був підтверджений в Інформаційному листі Вищого господарського суду України від 07.04.2008 року № 01-8/211, у п. 15 якого констатовано, що на противагу ЦК України, ГК України не застосовує корпоративних прав як ознаки з метою поділу терміну «підприємства» на комерційні та некомерційні [131].

Своєю чергою, у ч. 3 ст. 63 ГК України регламентовано, що за способом заснування і формування статутного капіталу можуть діяти

унітарні та корпоративні підприємства [34]. Натомість, Д. І. Степанов у своєму науковому доробку зазначає, що запропонований законодавцем поділ юридичних осіб на корпорації та унітарні, позбавлений сенсу з практичної точки зору. Цю класифікації варто розглядати лише як доктринальну, а не як реальний та ефективний правовий інструмент цивільно-правового обороту [163, с. 15]. Така позиція видається нам небезапеляційною.

Унітарним вважається підприємство, створене одним засновником, що надає необхідне для функціонування такого підприємства майно, затверджує статут, формує статутний капітал, який не поділений на частки, розподіляє доходи, безпосередньо чи через керівника, який призначається (обирається) засновником або наглядовою радою за умови її створення, формує трудовий колектив підприємства та здійснює керівництво ним, приймає рішення про реорганізацію чи ліквідацію. До унітарних належать державні та комунальні підприємства, підприємства, засновані на власності засновника або на власності об'єднання громадян, релігійної організації [34]. Унітарним підприємством, діяльність якого спрямована на надання правничих послуг, можна вважати, до прикладу, адвокатське бюро.

Корпоративним є підприємство, яке зазвичай створюється двома чи більше засновниками на підставі спільного рішення (договору), здійснює діяльність на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їхнього спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи управління, участі засновників (учасників) у розподілі прибутків та ризиків. Корпоративними вважаються корпоративні підприємства, підприємства, які створюються та діють у формі господарського товариства, та інші підприємства, у тому числі засновані на приватній власності двох чи більше осіб [34]. До корпоративних підприємств,

діяльність яких спрямована на надання правових послуг, варто віднести, приміром, товариства з обмеженою відповідальністю.

За таким класифікаційним критерієм як вид права власності, Ю. О. Заїка виокремлює державні, комунальні, приватні юридичні особи, а також ті, що діють на спільній власності фізичних і юридичних осіб та громадян і юридичних осіб іноземної держави [47, с. 45].

Подібно до наведеної класифікації у ст. 63 ГК України законодавець поділяє підприємства за формою власності [34]. Беручи за основу цей поділ, переконані, що юридичні особи, які надають юридичні послуги, можуть створюватися та функціонувати як приватні, державні або комунальні.

Фінансовим підґрунтям (ядром) корпоративної власності та визначальною передумовою для здійснення корпоративного управління є статутний капітал. За допомогою корпоративного управління капіталопотоки структуруються на виробничий, торговельний (оборотний) і споживчий. Останні два прагнуть до автономності і не створюють базу для прибутковості виробничого капіталу [157, с. 299].

Враховуючи аналіз положень ГК України [34], у випадку якщо в статутному капіталі підприємства розмір іноземної інвестиції складає не менш як 10 %, такий суб'єкт господарювання отримує статус підприємства з іноземними інвестиціями, а якщо підприємство створене та діє винятково на основі власності нерезидентів – іноземного підприємства. У спеціальному законі визначено умови та порядок створення іноземних підприємств, а також встановлено особливі вимоги до організації їх діяльності. За цим критерієм доцільно здійснювати поділ і юридичних осіб, які провадять діяльність із надання юридичних послуг.

У літературі зауважують, що установчі документи підприємств з іноземними інвестиціями повинні містити інформацію про відповідні організаційно-правові форми підприємств, а також інформацію про державну належність їх засновників (учасників) [205, р. 3]. Також

обґрунтованою є позиція В. М. Коссака, відповідно до якої найоптимальнішим варіантом вважають регламентацію вітчизняних та іноземних інвестицій на однакових засадах [67, с. 19].

Об'єднання юридичних осіб, які наділені відповідним правовим статусом, залежно від підстави та мети створення традиційно класифікують на договірні та статутні об'єднання, а також на такі об'єднання, що створюються та діють на основі статуту та/чи багатостороннього установчого договору.

У цьому контексті доцільно відзначити, що серед науковців панівною є думка, що адвокатські об'єднання є різновидами договірних об'єднань, метою створення яких є задоволення підприємницьких інтересів у галузі професійної діяльності [192, с. 120–121].

У доктрині, залежно від ступеня законодавчої регламентації, юридичних осіб диференціюють на тих, статус яких урегульований спеціальним нормативно-правовим актом, і тих, статус яких визначається загальними нормами цивільного та господарського законодавства [120, с. 16]. Приміром, спеціальний правовий статус закріплено на рівні профільних законів стосовно акціонерних товариств (в Україні станом на сьогодні відбудовують акціонерні імперії за типами, що існували сторіччя тому на Заході, коли головною визначальною метою вкладу капіталів було концентрація пакету акцій, який дозволяв управляти товариством і зберігав його закритість [175, с. 152]), товариств з обмеженою відповідальністю, товариств з додатковою відповідальністю тощо.

Залежно від форм провадження адвокатської діяльності виокремлюють такі види юридичних осіб як адвокатські бюро та адвокатські об'єднання.

Принагідно відзначмо, що, зважаючи на приписи податкового законодавства, юридичних осіб, які провадять діяльність із надання юридичних послуг доцільно також класифікувати на:

– резидентів і нерезидентів (суб'єктів з іноземним елементом);

– тих, що обрали спрощену або загальну систему оподаткування і т. д. [97].

Заслуговує також на увагу поділ юридичних осіб, діяльність яких опосередковує надання правових послуг, на суб'єктів малого підприємництва, у тому числі суб'єктів мікропідприємництва, середнього чи великого підприємництва [68, с. 172]. Загалом, доцільно вказати на важливість здійснення класифікації юридичних осіб, які провадять діяльність на ринку правничих послуг, адже це допомагає з'ясувати їхню систему, дослідити сутність та визначити перспективи правового регулювання їхнього статусу з урахуванням євроінтеграційних процесів у нашій державі [28].

Резюмуючи викладене вище, конкретизуючи та узагальнюючи деякі проблеми, доходимо таких обґрунтованих підсумків:

– на законодавчому рівні терміни «правнича допомога», «юридична допомога» і «правова допомога» вживаються як тотожні. Крім того, рівнозначними за сутністю слід розглядати поняття «юридичні послуги», «правничі послуги» та «правові послуги», які охоплюють послуги, пов'язані з наданням юридичної (правової, правничої) допомоги на підставі законодавчих приписів, правочину, установчого документа або іншого юридичного акта. Натомість через здійснення адвокатами професійної діяльності опосередковується надання саме правничої допомоги;

– системний аналіз нормативних положень дозволяє констатувати, що будь-які юридичні особи, незважаючи на їх види та організаційно-правові форми, можуть надавати різноманітні юридичні послуги. Втім, доцільно акцентувати на тому, що надання послуг щодо захисту і представництва інтересів клієнтів у суді має бути віднесено до виключної компетенції адвокатських бюро, адвокатських об'єднань та центрів із надання безоплатної вторинної допомоги (за винятком випадків чітко регламентованих на рівні закону);

– на наше переконання, помилковим та таким, що не сприяє професіоналізації інституту надання якісних кваліфікованих юридичних послуг, є допуск до надання правничої допомоги юридичних осіб чи інших суб'єктів, які не відповідають необхідному рівню кваліфікаційних вимог;

– в основу класифікації юридичних осіб, що провадять діяльність із надання юридичних послуг, можуть бути покладені різноманітні критерії, зокрема: за порядком та підставами створення, за наявністю/відсутністю мети отримання прибутку і подальшого його розподілу між засновниками (учасниками), залежно від форми власності та організаційно-правової форми тощо [25, с. 9–10].

1.3. Поняття та ознаки цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України

Розділ II Основного Закону України [65] присвячений правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина. Важливе місце серед цих прав займає, гарантоване ст. 55 Конституції України, право на захист прав і свобод судом. Кожен має конституційну гарантію прав: оскаржувати у судовому порядку рішення/дії/бездіяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб; звертатися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за захистом своїх прав; у встановленому законом порядку подавати конституційну скаргу до Конституційного Суду України; після застосування всіх державних засобів юридичного захисту звертатися до міжнародних судових установ або міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна; захищати права та свободи від протиправних порушень і

посягань будь-якими не забороненими законом засобами. Окрім того, у приписах ст. 29 Основного Закону України закріплено, що кожен заарештований чи затриманий має право скористатися правничою допомогою захисника. У свою чергу ст. 59 Конституції України встановлює право саме на професійну правничу допомогу.

Положення ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [126] прямо визначають, що Європейська конвенція з прав людини та практика ЄСПЛ є джерелами права та під час вирішення справ мають застосовуватись національними судами. Так, у своєму рішенні по справі «Доран проти Ірландії» від 31.07.2003 року [199] ЄСПЛ зазначив, що «ефективний засіб правового захисту» передбачає як запобігання, припинення порушення, так і закріплення механізмів поновлення і відновлення порушених прав. Ця позиція була продовжена у рішенні від 17.07.2008 року по справі «Каїч та інші проти Хорватії» [198], за результатами розгляду якої ЄСПЛ заявив, якби ст. 13 містила лише декларацію права на ефективний захист без практичного застосування, то це було б неприйнятним для Європейської конвенції з прав людини [64].

У даний час, попри те що, в Україні для надання професійної правничої допомоги діє адвокатура, монополія якої на захист від кримінального обвинувачення та на судове представництво справедливо введена і поки до сих пір не скасована (хоча існує відповідний законопроект конституційних змін, що верифікований Конституційним Судом України), надзвичайно поширеним є надання юридичних послуг різноманітними суб'єктами як зі статусом, так і без статусу юридичної особи. Разом із тим, важливість і суспільну значимість таких послуг не можна не дооцінювати, а також слід погодитися із необхідністю належного законодавчого регулювання правового статусу суб'єктів їхнього надання. Наведені вище обставини визначають і підтверджують актуальність наукового розгляду поняття та ознак цивільної правосуб'єктності

юридичних осіб у галузі надання правничих послуг за законодавством України.

У наукових джерелах є чимало досліджень, присвячених як загальнотеоретичним питанням правосуб'єктності, так і безпосередньо цивільної правосуб'єктності, в тому числі і деяких організаційно-правових форм юридичних осіб у сфері надання адвокатських послуг. Серед науковців, котрі вивчали цю проблематику: О. В. Артикуленко, С. С. Бичкова, С. М. Братусь, О. Б. Верба, Н. В. Козлова, П. М. Рабінович, Є. А. Салей, І. В. Спасибо-Фатєєва, В. Д. Фролов, Ю. М. Юркевич та інші.

Незважаючи на це, проведення детального теоретичного аналізу поняття та ознак цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у галузі надання правничих послуг за законодавством України, а також сформулювання пропозицій щодо вдосконалення нормативного регулювання відповідних відносин є на часі.

У наукових джерелах до сих пір не існує одностайної думки щодо проблем правосуб'єктності, проте виділяють три найпоширеніші підходи до трактування правосуб'єктності:

- 1) уподібнення правосуб'єктності та правоздатності;
- 2) правосуб'єктність як праводієздатність;
- 3) трактування правосуб'єктності в широкому значенні (зміст поняття «правосуб'єктність» складається із таких трьох елементів: «правоздатність», «дієздатність» та «правовий статус» або «права та обов'язки з правового статусу» чи «права і обов'язки, надані законом» у різних комбінаціях) [89, с. 8].

Якщо С. М. Братусь заявляв, що «визнаючи окрему людину або колективне утворення особою, ми тим самим визнаємо за нею правоздатність. Правоздатність – це право бути суб'єктом прав і обов'язків. Правоздатність і правосуб'єктність – рівнозначні поняття» [11, с 8], С. С. Бичкова стверджує, що правосуб'єктність потрібно трактувати як виникнення та набуття правового статусу і її зміст

складається із двох елементів: правоздатності та дієздатності [9, с. 33, 37, 42–53], то О. Б. Верба виводить так звану формулу правосуб'єктності: «правосуб'єктність = (здатність мати + здатність здійснювати) x права та обов'язки» [89, с. 16].

З огляду на це, слід зауважити, що деякі підходи з приводу визначення змісту поняття «правосуб'єктність» юридичних осіб також можуть бути вироблені у судовій практиці.

Наприклад, 11 листопада 2008 року Верховний Суд України, розглянувши справу у зв'язку з винятковими обставинами за відповідною скаргою Управління Пенсійного фонду України одного з районів Житомирської області за адміністративним позовом О_1 до цього Управління, Обласного центру з нарахування та виплати пенсій і допомог про стягнення сум виплат та направляючи розгляд спору до Житомирського окружного адміністративного суду, вказав, що «...суди ... не з'ясували із застосуванням законодавчих актів, які визначають правосуб'єктність відповідачів, їх права та обов'язки у сфері публічних відносин, а також чи є вони належними відповідачами за всіма заявленими вимогами...» [115].

До того ж, розглядаючи чимало справ у зв'язку із ліквідацією банків за позовами до уповноважених осіб Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Велика Палата Верховного Суду (далі – ВП ВС) прийшла до висновку, що Фонд гарантування вкладів фізичних осіб наділяється повноваженнями управлінських і контролюючих органів банків із моменту введення в банках тимчасових адміністрацій, за котрими зберігається власна правосуб'єктність юридичних осіб і вони як і раніше є самостійними суб'єктами господарювання до моменту завершення процедури їхньої ліквідації і внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (далі – ЄДР). У зв'язку із цим, у цивільних спорах про неналежне виконання банками зобов'язань за договорами банківських

вкладів після початку процедури виведення Фондом банків із ринку належними відповідачами виступають банки, а не Фонд (наприклад, постанова Верховного Суду (далі – ВС) від 22 серпня 2018 року у справі № 559/1777/15-ц) [107], постанова ВС від 20 березня 2019 року у справі № 826/1781/17 [106], постанова ВС від 20 березня 2019 року у справі № 161/4985/17 [105] тощо).

Таким чином, як бачимо, поняття правосуб'єктності насправді розглядають широко та включають до його змісту не лише правоздатність і дієздатність, а також і права та обов'язки. Вважаємо, що при дослідженні поняття та ознак цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України необхідно дотримуватися саме такого підходу.

При цьому порядок участі та правовий статус суб'єктів публічного права в особистих немайнових та майнових відносинах ЦК України не регулює, відсилаючи вирішення цих питань до інших законів. Невизначеність змісту «юридичної особи публічного права» призводить до того, що статусом юридичної особи нині у нормативному порядку наділяються, поряд із органами державної влади, їхні окремі структурні чи територіальні підрозділи (департаменти, управління, відділи). Така ситуація створює юридичну передумову поширення зловживань з боку низки посадових осіб цих організаційних утворень щодо незаконного відчуження закріпленого державою майна, щодо уникнення цивільно-правової відповідальності за зобов'язаннями, які виникли чи існують [94, с. 82–83].

Погоджуємось з О. А. Серовою, що поняття правосуб'єктності потрібно аналізувати у взаємозв'язку із таким явищем, як легітимація суб'єкта права. На її думку, мають рацію ті науковці, котрі визначають правосуб'єктність як правовий стан особи в суспільстві, яким констатується факт визнання його суб'єктом існуючої системи права в цілому [51, с. 85; 153, с. 73].

Класифікація правосуб'єктності на види здійснюється залежно від обсягу та змісту передбачених нею прав та обов'язків. За цим критерієм правосуб'єктність поділяють на: загальну, галузеву та спеціальну. Загальну правосуб'єктність прийнято розглядати як можливість особи бути суб'єктом права загалом. Галузева правосуб'єктність – це можливість особи бути учасником правовідносин у конкретній галузі права (виокремлюють, зокрема, правосуб'єктність громадянську, державно-правову (політичну), цивільну, сімейну, трудову, процесуальну і т.д.). Спеціальна правосуб'єктність – це можливість особи бути учасником лише певного кола правовідносин [18].

У той же час під спеціальною правоздатністю юридичної особи прийнято розуміти, що їй надаються тільки ті цивільні права, що закріплені в її установчих документах і відповідають меті створення. У такому разі в установчих документах, зазвичай, зазначають конкретні види діяльності, які юридична особа має право здійснювати. Тобто саме предметом діяльності юридичної особи визначається її спеціальна правоздатність, коли у передбачених законодавством випадках є обов'язковим його закріплення в установчих документах. Юридичні особи із загальною правоздатністю, на відміну від осіб, які наділені спеціальною правоздатністю, можуть здійснювати будь-яку не заборонену законодавством діяльність та мати будь-які цивільні права та обов'язки, що не суперечать нормативно-правовим актам [152, с. 141].

В іноземних наукових джерелах визначають такі окремі ознаки корпорації/юридичної особи: є учасником правовідносин, відмінним від фізичної особи; їй властиве безперервне правонаступництво, що підтримується наступництвом нових осіб, які замінюють померлих або тих, що вибули в інший спосіб [213, р. 1]. Зокрема, у 1897 році була розглянута справа «Саломон проти Саломон і Ко Лтд», пов'язана із законністю обмеженої відповідальності однієї бенефіціарної компанії відповідно до законодавства про компанії. Як наслідок, сформована

концепція окремої правосуб'єктності юридичної особи. Цей підхід часто відображають як метафору, і як фундаментальний принцип, і як судову реакцію [203]. Так, Саломон за 30 тис. фунтів стерлінгів продав новоствореній компанії свій завантажувальний бізнес. Його дружина, чотири сини та одна дочка отримали одну частку, вартістю по 1 фунту. Саломон отримав 23 тис. акцій вартістю по 1 фунту стерлінгів кожна та 10 тис. фунтів стерлінгів у компанії. Зобов'язання мали характер винагороди за передачу бізнесу. Через деякий час компанія була ліквідована і вартість її активів становила 6 тис. фунтів стерлінгів, а зобов'язань – 17 тис. фунтів стерлінгів, з яких 10 тис. фунтів стерлінгів належали незабезпеченим кредиторам. Незабезпечені кредитори заявляли, що Саломон і компанія – це одна і та ж особа, і що компанія для нього є лише агентом. Проте з погляду закону компанія була окремою, незалежною від Саломона особою, а не його агентом. Незважаючи на те, що Саломон фактично був власником усіх акцій компанії, він також був забезпеченим кредитором і мав переважне право на погашення заборгованості перед ним. За результатами розгляду цієї справи було зроблено висновки, що компанія набуває статусу окремої юридичної особи шляхом реєстрації, та компанія визнається юридичною особою, незалежною від її учасників. Завдяки цьому компанія може мати право власності на майно, укладати контракти та подавати позов до суду. До того ж, незважаючи на зміни в складі, компанія продовжує існувати, а її акціонери можуть делегувати управління директорам. Іноді цей принцип називають так званою «реєстраційною завісою» (корпоративною вуаллю), котру можна зняти за таких обставин, як запобігання шахрайству, необхідність захисту доходів тощо [214].

Натомість, з визначення поняття юридичної особи, закріпленого в ЦК України [179], можна зробити висновок, що юридичній особі як організації притаманні такі обов'язкові ознаки: її створення та реєстрація у встановленому законодавством порядку; наявність у неї власної цивільної

правоздатності та дієздатності, а також відокремленого майна; можливість самостійно брати участь в цивільному обороті, а також виступати позивачем та відповідачем в суді [192, с. 63–64].

Виходячи зі змісту положень ч. 4 ст. 91 ЦК України, як виникнення, так і припинення цивільної правоздатності юридичних осіб пов'язані з моментом їх створення, котре має місце з дня внесення відповідного запису до ЄДР.

Дослідивши коло суб'єктів, діяльність яких опосередковує надання юридичних послуг, варто виокремити з-поміж них таких учасників цивільних правовідносин як юридичних осіб різних видів організаційно-правових форм, а також фізичних осіб, які здійснюють підприємницьку діяльність. При цьому відзначимо, що нормотворець не встановлює імперативних вимог щодо обрання форми господарювання у сфері надання правничої допомоги, наділивши зацікавлених суб'єктів свободою їх вибору.

Врешті-решт, 15 червня 2012 року Мін'юстом був затверджений Порядок та критерії залучення приватних юридичних осіб органами місцевого самоврядування для надання безоплатної первинної правової допомоги [137]. Зі змісту цього нормативного акту можна побачити, що він регулює механізм та критерії залучення органами місцевого самоврядування до надання безоплатної первинної правової допомоги юридичних осіб приватного права, проте не встановлює якихось конкретних вимог до їх організаційно-правової форми. Водночас, залучення юридичних осіб приватного права до надання безоплатної первинної правової допомоги на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці відбувається за результатами конкурсу проектів (програм) надання безоплатної первинної правової допомоги органом місцевого самоврядування на підставі укладеного договору. Юридичні особи приватного права можуть брати участь у конкурсі, якщо в їх установчому документі закріплено право надавати правову допомогу.

Щодо класичних підприємницьких юридичних осіб, а саме приватних підприємств та господарських товариств (з-поміж яких найбільшу частку становлять товариства з обмеженою відповідальністю), то їм притаманна загальна правоздатність. Тому такі юридичні особи можуть провадити будь-яку не заборонену законом діяльність у сфері права, зокрема види адвокатської діяльності, закріплені у ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а саме пов'язані із: наданням правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, забезпеченням правового супроводу діяльності фізичних осіб і юридичних, органів державного та місцевого самоврядування чи держави; складенням скарг, заяв документів юридичного характеру; захистом прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; надання правничої допомоги свідку в кримінальному провадженні; представництвом інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні і т. д. [123]. Крім того, між іншим, відповідні юридичні особи мають право одночасно провадити й інші види діяльності, до прикладу, у галузі будівництва, обслуговування, громадського харчування, продажу тютюнових чи алкогольних виробів тощо. З огляду на зміст ст. 51 ЦК України, відповідно до якої до підприємницької діяльності фізичних осіб підлягають до застосування нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб (якщо інше не встановлено

законом чи не впливає із суті відносин), такими ж можливостями наділені суб'єкти підприємництва – фізичні особи-підприємці.

Досліджуючи такі організаційно-правові форми юридичних осіб, як адвокатські бюро та адвокатські об'єднання, варто зазначити, що разом із адвокатами-самозайнятими особами вони є організаційними формами адвокатської діяльності згідно із Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Їхній спеціальний правовий статус окремо не регламентований нормотворцем, лише зазначено в законодавстві, що державна реєстрація адвокатських об'єднань та адвокатських бюро здійснюється в порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [130]. Проте, на противагу іншим юридичним особам, котрі займаються наданням юридичних послуг, адвокатські об'єднання та бюро зобов'язані повідомляти відповідну раду адвокатів регіону про їх створення, реорганізацію, ліквідацію, зміну складу учасників упродовж трьох днів від дати внесення такої інформації до ЄДР. Специфікою правового становища адвокатських бюро й об'єднань необхідно вважати й те, що учасниками (засновниками) таких суб'єктів можуть бути лишень особи, які отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Це спричиняє настання спеціальних юридичних наслідків, що взаємопов'язано, з-поміж іншого, з таким:

– учасники адвокатських бюро й об'єднань вправі розпорядитися часткою в статутному капіталі цих юридичних осіб, уклавши відповідний правочин (договір) винятково із тими особами, що в установленому законом порядку отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю;

– право на частку у статутному капіталі адвокатських бюро й об'єднань у порядку універсального, тобто спадкового правонаступництва, вправі набувати лише особи, які знову ж таки, з дотриманням порядку,

регламентованому на рівні закону, одержали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

ЄСПЛ опублікував аналітичний огляд практики «Привілеї юридичної професії», що містить низку рішень стосовно прав адвокатів і гарантій адвокатської діяльності у розумінні Європейської конвенції за прав людини. Зокрема:

– у справі Бріто Ферріньо Бексіга Вілла-Нова проти Португалії заявник скаржилася, що її банківські виписки були переглянуті в ході кримінального провадження у зв'язку з податковим шахрайством, порушеного проти неї. Вона заявляла, що порушені обов'язкові для неї через її професію адвоката правила професійної таємниці. Суд визнав, що мало місце порушення ст. 8 Європейської конвенції з прав людини та зазначив, що перегляд банківських виписок заявника становив втручання у її право на повагу до професійної таємниці, яка належить до сфери приватного життя;

– у справі Копп проти Швейцарії, що торкалася моніторингу телефонних ліній юридичних компаній, Суд назвав дивним той факт, що працівнику юридичного відділу пошти було довірено без нагляду з боку незалежного судді виконання відповідного завдання на практиці. Як адвокат, заявник не мав жодного захисту, надання якого в демократичному суспільстві забезпечується верховенством права, що вказує на порушення ст. 8 Європейської конвенції з прав людини;

– у справі Niemietz проти Німеччини, яка стосувалася питань обшуків та виїмок в адвокатських фірмах, конторах та в приватних приміщеннях їх членів, Суд вказав, що наслідком для неналежного здійснення правосуддя може стати посягання на професійну таємницю адвоката, що порушуватиме право на справедливий суд, гарантоване ст. 6 Європейської конвенції з прав людини [21].

Проте, незважаючи на існування спеціального закону, яким унормовані особливості здійснення та організації адвокатської діяльності,

визначення особливого правового становище адвоката в якості самостійного та повноцінного учасника правовідносин із надання правничої допомоги, наділення його додатковими гарантіями професійної діяльності, на законодавчому рівні не знайшли свого закріплення положення, що адвокатські об'єднання та бюро можуть провадити винятково діяльність із надання правових послуг, хоча, як впливає зі ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», межами здійснення адвокатом інших видів діяльності, які не заборонені законом, є надання професійних юридичних (адвокатських) послуг.

Із приписів ст. 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вбачається, що адвокати поряд із основною професійною діяльністю не можуть займатися нотаріальною чи судово-експертною діяльністю, обіймати посаду згідно з переліком, унормованим п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» тощо.

До особи, яка виявила намір провадити адвокатську діяльність, а також до професійної компетенції адвокатів висуваються додаткові жорсткі вимоги. *Inter alia*:

– статус адвоката може набути фізична особа, що здобула повну вищу юридичну освіту (освітній ступінь «магістр»), володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (така вимога не поширюється на осіб, які займали посаду помічника адвоката не менше одного року протягом останніх двох років до моменту звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури із відповідною заявою), склала присягу адвоката України та одержала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [123];

– як впливає з положень ч. 2 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатом не може бути особа, яка має непогашену чи незняту судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину та нетяжкого злочину, за який призначено покарання у вигляді

позбавлення волі; дієздатність якої обмежена або вона визнана недієздатною у судовому порядку; позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю – протягом двох років з часу прийняття відповідного рішення кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури; звільнена з посади судді, дізнавача, нотаріуса прокурора, слідчого, зі служби в органах місцевого самоврядування чи державної служби за порушення присяги, скоєння корупційного правопорушення, – протягом трьох років з дня такого звільнення [123];

– за вчинення дисциплінарного проступку адвоката можна притягнути до дисциплінарної відповідальності лише за умови дотримання порядку та з підстав, встановлених законом. У розумінні положень ст. 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» дисциплінарними проступками вважаються: порушення вимог несумісності, присяги адвоката України та правил адвокатської етики; розголошення адвокатської таємниці чи вчинення дій, які спричинили до її розголошення; невиконання чи неналежне виконання своїх професійних обов'язків, а також рішень органів адвокатського самоврядування; порушення інших обов'язків адвоката, регламентованих законом [123].

Дослідивши передовий досвід зарубіжних країн щодо організаційних форм адвокатської діяльності, доцільно зауважити, що, приміром, у Федеративній Республіці Німеччина, учасниками (засновниками) партнерського товариства можуть виступати адвокати, патентні повірені, аудитори, податкові консультанти; однією з передумов заснування адвокатського товариства з обмеженою відповідальністю є наявність дозволу адвокатської палати; в адвокатському акціонерному товаристві підлягає обов'язковому створенню (формуванню) такий орган управління як наглядова рада, а також встановлена заборона на залучення представників інших професій і т. под. [38].

З урахуванням викладеного, а також керуючись ключовими засадами провадження адвокатської діяльності (верховенства права, незалежності,

конфіденційності, законності, уникнення конфлікту інтересів), доходимо обґрунтованого висновку, що адвокатські бюро й об'єднання належать до юридичних осіб приватного права зі спеціальною правосуб'єктністю та уповноважені винятково на здійснення різноманітних видів адвокатської діяльності.

З метою усунення прогалин, які призводять до неоднозначного трактування розглянутих відносин, вважаємо за необхідне закріпити відповідні приписи у нормах Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Крім того, доцільно встановити межі щодо залучення органами місцевого самоврядування до надання безоплатної первинної правової допомоги, наділивши таким правом виключно суб'єктів, які надають кваліфіковану правову допомогу на професійній основі, зокрема, адвокатські бюро та об'єднання, а також інших юридичних осіб, які отримали відповідний дозвіл ради адвокатів регіону.

Розглядаючи понятійний апарат і характеристики цивільної правосуб'єктності юридичних осіб, які провадять діяльність із надання правничих послуг, варто зауважити, що законодавцем створено передумови та забезпечено можливість певному колу осіб, які знаходяться під юрисдикцією України, одержати правову допомогу на безоплатних засадах.

З положень п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» випливає, що під безоплатною правовою допомогою необхідно розуміти гарантовану державою правову допомогу, надання якої у повному обсязі чи частково фінансується за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [125].

Статтею 12 згаданого Закону унормовано, що органи місцевого самоврядування, зважаючи на потреби відповідної територіальної громади, вправі створити спеціалізовані установи із надання безоплатної первинної правової допомоги. Такі установи наділені статусом неприбуткових організацій, користуються правами юридичної особи, можуть мати бланки

та печатку зі своїм найменуванням, їхнє фінансування здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів, а також інших джерел, які не заборонені чинним законодавством [125].

Це законодавче положення корелюється із приписами Типового Положення про установу з надання безоплатної первинної правової допомоги, відповідно до якого така установа, належачи до різновидів юридичних осіб публічного права, наділена статусом неприбуткової організації, може мати бланки, печатку зі своїм найменуванням [140].

Зауважмо, що, критерієм, який лежить в основі поділу юридичних осіб на приватного та публічного права, вважається порядок їх створення [158, с. 71]. На доктринальному рівні до особливих ознак, які притаманні юридичним особам публічного права, відносять, серед іншого, такі: вони розглядаються як різновид публічно-правового утворення, а не приватно-правового, призначенням якого є участь у цивільному обороті чи здійсненні підприємницької та господарської діяльності; їхнє створення зумовлено потребою у досягненні спеціальної мети – реалізація суспільних інтересів тощо [5, с. 218; 58, с. 191–192; 185, с. 23–24].

Крім того, на згадувану спеціалізовану установу покладається виконання таких завдань: розглядає звернення осіб про надання безоплатної первинної правової допомоги; надає правову інформацію, юридичні консультації, а також роз'яснення правового характеру; здійснює підготовку правових документів, за виключенням процесуальних документів; сприяє особам, які звернулись за допомогою, в отриманні доступу до медіації чи вторинної правової допомоги; виконує інформативні обов'язки [140].

З аналізу ст. 16 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» випливає, що регіональні та місцеві центри із надання безоплатної вторинної правової допомоги створюються наказом Мін'юсту України. Такі центри є територіальними відділеннями Координаційного центру з надання правової допомоги, мають статус неприбуткових організацій,

користуються правами юридичної особи, можуть мають бланки та печатку зі своїм найменуванням, фінансуються з Державного бюджету України та інших джерел, що не заборонені законодавством [125].

Як вбачається з приписів Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, до основних завдань указаних суб'єктів віднесено: підвищення рівня правовосвідомості населення, їхньої правової культури та освіченості (так зване правопросвітництво); надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги; забезпечення доступу до електронних сервісів Мін'юсту [134].

Водночас Н. В. Козлова відзначила дотримання багатьма науковцями думки про наявність у юридичних осіб різного характеру правосуб'єктності у зв'язку з їхньою участю у різних видах суспільних відносин [62, с. 10]. Зокрема, поширеною є думка, відповідно до якої юридична особа може бути носієм цивільної, адміністративної, фінансової, трудової чи інших правосуб'єктностей, а конкретний вид відповідної правосуб'єктності обумовлюється метою і завданнями, які реалізує та чи інша юридична особа [195, с. 402]. А. В. Зеліско, підтримуючи існуючий у наукових джерелах підхід, що правосуб'єктність юридичної особи має першочергово цивільно-правовий характер з огляду на той факт, що вона створюється, функціонує та припиняє свою діяльність відповідно до норм цивільного права [62, с. 10], стверджує, що концепція є абсолютно аргументованою, що спонукає до дослідження цивільної правосуб'єктності юридичної особи в якості первинної, конститутивної та пріоритетної [50, с. 170]. Ми також переконані у правильності такого підходу, адже правовстановлююче значення має факт державної реєстрації юридичної особи, що визначено ЦК України; реалізація правосуб'єктності юридичної особи відбувається відповідно до її установчих документів, що закріплено нормами цивільного права; нормами цивільного законодавства визначено правові наслідки внесення запису до ЄДР про припинення юридичної особи. Тому для усіх юридичних осіб, незалежно від виду та

організаційно-правової форми, цивільна правосуб'єктність має пріоритетне значення.

Врешті, слушно вказано також у юридичній літературі, що корпоративні відносини є категорією збірною, такою, що об'єднує майнові та організаційні відносини, які урегульовані цивільним правом [33, с. 176].

Відтак, з урахуванням викладеного доводиться констатувати, що до юридичних осіб, наділених спеціальною правосуб'єктністю, також належать центри із надання безоплатної вторинної правової допомоги та установи із надання безоплатної первинної правової допомоги. Крім того, на органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування покладається обов'язок здійснювати особистий прийом осіб, які прагнуть одержати безоплатну первинну правову допомогу, з питань, що відносяться до компетенції цих інституцій [30, с. 37].

Резюмуючи та узагальнюючи викладене вище, доходимо таких обґрунтованих висновків:

– під юридичними особами, що провадять діяльність у галузі надання правничих послуг, необхідно розуміти організації, що створюються і функціонують у будь-якій організаційно-правовій формі та підлягають легітимації відповідно до порядку, передбаченого Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», з урахуванням вимог спеціального законодавства, що визначає сферу діяльності та правовий статус окремих їх різновидів;

– термін «правосуб'єктність юридичних осіб, діяльність яких опосередковує надання юридичних послуг» у широкому значенні охоплює такі категорії як «правоздатність», «дієздатність» та «права й обов'язки із правового статусу». Аналогічний підхід підлягає застосуванню під час регламентації та визначенні особливостей провадження діяльності окремих видів юридичних осіб у розглядуваній сфері відносин;

– розкриваючи індивідуалізуючі характеристики правосуб'єктності юридичних осіб, діяльність яких опосередковує надання юридичних (правових) послуг, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тому, що до кола таких суб'єктів можуть бути віднесені юридичні особи публічного права (приміром, спеціалізовані установи, які надають безоплатну первинну правову допомогу, та центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги) та приватного права (до прикладу, товариства з додатковою відповідальністю), які, своєю чергою, володіють загальною (до прикладу, приватні підприємства) чи спеціальною (приміром, адвокатські бюро) правоздатністю. Крім того, особливості правового статусу таких організацій можуть: бути унормовані на рівні окремого закону (до прикладу, товариства з обмеженою відповідальністю) або не мати спеціальної регламентації (приміром, спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правової допомоги); передбачати додаткові вимоги до складу засновників/учасників (наприклад, повні товариства) або не містити їх (приміром, акціонерні товариства) і т. под. Відтак, доводиться констатувати, що сучасний правопорядок поряд із загальною цивільною правосуб'єктністю передбачає можливість і спеціальної правосуб'єктності досліджуваних суб'єктів;

– з метою удосконалення нормативних положень у досліджуваній сфері відносин вважаємо за доцільне:

- доповнити ст. 14 і ст. 15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» положеннями, що адвокатські бюро й об'єднання не можуть займатися жодним іншим видом діяльності, крім професійної, за допомогою якої опосередковується надання правової (правничої) допомоги;

- внести зміни до ч. 5 ст. 12 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», виклавши її у такій редакції: «5. Органи місцевого самоврядування вправі укладати з адвокатами, які провадять професійну діяльність індивідуально, адвокатськими бюро й об'єднаннями, а також

іншими суб'єктами, які отримали дозвіл відповідної ради адвокатів відповідного регіону, договори про надання первинної правової допомоги на території певної адміністративно-територіальної одиниці на тимчасових чи постійних засадах» [201, с. 342].

Висновки до Розділу 1

1. Періодизація історії урегулювання правового становища адвокатських бюро й об'єднань включає такі етапи: 1991-1993 роки (з часу відновлення незалежності України до моменту вступу в силу Закону «Про адвокатуру»); 1993-2012 роки (від унормування статусу адвокатських колегій, контор та фірм, а також інших об'єднань згідно із Законом України «Про адвокатуру» до моменту прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»); 2012 рік – донині (набрання чинності та дія Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

2. Враховуючи системний аналіз положень чинних в Україні законодавчих актів доходимо обґрунтованого висновку, що адвокатська діяльність включає надання усіх різновидів юридичної (правничої) допомоги. При цьому правом на здійснення адвокатської діяльності наділені особи, які, у визначеному законом порядку, отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, а серед юридичних осіб – адвокатські бюро й об'єднання.

3. На нормативному рівні терміни «правнича допомога», «юридична допомога» і «правова допомога» вживаються як тотожні. Крім того, рівнозначними за сутністю слід розглядати поняття «юридичні послуги», «правничі послуги» та «правові послуги», які охоплюють послуги, пов'язані з наданням юридичної (правової, правничої) допомоги на підставі законодавчих приписів, правочину, установчого документа або іншого юридичного акта. Натомість через здійснення адвокатами професійної діяльності опосередковується надання саме правничої допомоги.

4. На підставі аналізу чинного законодавства України доводиться констатувати, що адвокатські об'єднання та адвокатські бюро можуть

утворюватися та функціонувати в статусі як підприємницьких, так і непідприємницьких юридичних осіб.

5. Зроблено висновок, згідно з яким помилковим та таким, що не сприяє професіоналізації інституту надання якісних кваліфікованих юридичних послуг, є допуск до надання правничої допомоги юридичних осіб чи інших суб'єктів, які не відповідають необхідному рівню кваліфікаційних вимог.

6. У роботі акцентовано увагу на тому, що надання послуг щодо захисту і представництва інтересів клієнтів у суді має бути віднесено до виключної компетенції адвокатських бюро, адвокатських об'єднань та центрів із надання безоплатної вторинної допомоги (за винятком випадків чітко регламентованих на рівні закону).

7. В основу класифікації юридичних осіб, що провадять діяльність із надання юридичних послуг, можуть бути покладені різноманітні критерії, зокрема: за порядком та підставами створення, за наявністю/відсутністю мети отримання прибутку і подальшого його розподілу між засновниками (учасниками), залежно від форми власності та організаційно-правової форми тощо.

8. Дослідивши коло суб'єктів, діяльність яких опосередковує надання юридичних послуг, варто виокремити з-поміж них таких учасників цивільних правовідносин як юридичних осіб різних видів організаційно-правових форм, а також фізичних осіб, які здійснюють підприємницьку діяльність. При цьому відзначмо, що нормотворець не встановлює імперативних вимог щодо обрання форми господарювання у сфері надання правової допомоги, наділивши зацікавлених суб'єктів свободою їх вибору.

9. Специфікою правового становища адвокатських бюро й об'єднань необхідно вважати і те, що учасниками (засновниками) таких суб'єктів можуть бути лишень особи, які отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Це спричиняє настання спеціальних юридичних

наслідки, що взаємопов'язано, з-поміж іншого, з таким: учасники адвокатських бюро й об'єднань вправі розпорядитися часткою в статутному капіталі цих юридичних осіб, уклавши відповідний правочин (договір) винятково із тими особами, що в установленому законом порядку отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю; право на частку у статутному капіталі адвокатських бюро й об'єднань у порядку універсального, тобто спадкового наступництва, вправі набувати лише особи, які, знову ж таки, з дотриманням процедури, регламентованої на рівні закону, одержали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

10. Встановлено, що правові (правничі) послуги, якими опосередковується забезпечення судового представництва і захисту інтересів клієнта, вправі надавати виключно адвокати, що провадять професійну діяльність індивідуально, адвокатські бюро та об'єднання, за винятком випадків, закріплених законом.

11. Правосуб'єктність юридичної особи має передусім цивільно-правовий характер, адже правовстановлююче значення має факт державної реєстрації юридичної особи, що визначено ЦК України; реалізація правосуб'єктності юридичної особи відбувається відповідно до її установчих документів, що закріплено нормами цивільного права; нормами цивільного законодавства визначено правові наслідки внесення запису до ЄДР про припинення юридичної особи. Тому для усіх юридичних осіб, незалежно від виду та організаційно-правової форми, цивільна правосуб'єктність має пріоритетне значення.

12. Під юридичними особами, що провадять діяльність у галузі надання правничих послуг, необхідно розуміти організації, що створюються і функціонують у будь-якій організаційно-правовій формі та підлягають легітимації відповідно до порядку, передбаченого Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», з урахуванням вимог

спеціального законодавства, що визначає сферу діяльності та правовий статус окремих їх різновидів.

13. Термін «правосуб'єктність юридичних осіб, діяльність яких опосередковує надання юридичних послуг» у широкому значенні охоплює такі категорії як «правоздатність», «дієздатність» та «права й обов'язки із правового статусу». Аналогічний підхід підлягає застосуванню під час регламентації та визначення особливостей провадження діяльності окремих видів юридичних осіб у розглядуваній сфері відносин.

14. Розкриваючи індивідуалізуючі характеристики правосуб'єктності юридичних осіб, діяльність яких опосередковує надання юридичних (правових) послуг, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тому, що до кола таких суб'єктів можуть бути віднесені юридичні особи публічного права (приміром, спеціалізовані установи, які надають безоплатну первинну правову допомогу, та центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги) та приватного права (до прикладу, товариства з додатковою відповідальністю), які, своєю чергою, володіють загальною (до прикладу, приватні підприємства) чи спеціальною (приміром, адвокатські бюро) правоздатністю. Крім того, особливості правового статусу таких організацій можуть: бути унормовані на рівні окремого закону (до прикладу, товариства з обмеженою відповідальністю) або не мати спеціальної регламентації (приміром, спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правової допомоги); передбачати додаткові вимоги до складу засновників/учасників (наприклад, повні товариства) або не містити їх (приміром, акціонерні товариства) і т. под.

15. З метою удосконалення нормативних положень у досліджуваній сфері відносин вважаємо за доцільне:

- доповнити ст. 14 і ст. 15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» положеннями, що адвокатські бюро й об'єднання не можуть займатися жодним іншим видом діяльності, крім професійної,

за допомогою якої опосередковується надання правової (правничої) допомоги;

- внести зміни до ч. 5 ст. 12 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», виклавши її у такій редакції: «5. Органи місцевого самоврядування вправі укладати з адвокатами, які провадять професійну діяльність індивідуально, адвокатськими бюро й об'єднаннями, а також іншими суб'єктами, які отримали дозвіл відповідної ради адвокатів відповідного регіону, договори про надання первинної правової допомоги на території певної адміністративно-територіальної одиниці на тимчасових чи постійних засадах».

Розділ 2. ВИНИКНЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У СФЕРІ НАДАННЯ ПРАВНИЧИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

2.1. Організаційно-правові форми та особливості створення юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України

У наукових джерелах сутність та значення організаційно-правової форми юридичної особи вбачали у такому:

1) як певної особливості правового статусу юридичної особи, що має юридичне значення для її участі у відносинах і визначена засновниками під час її створення;

2) цей статус може бути охарактеризований численними показниками: кількісними і якісними характеристиками складу засновників (учасників) такої юридичної особи; ступенем їхньої відповідальності за зобов'язаннями; режимом майна юридичної особи та його юридичною долею у випадку ліквідації; ступенем відповідальності самої юридичної особи за її зобов'язаннями; особливостями змісту установчих документів; способом утворення, припинення, у тому числі можливістю чи неможливістю визнання банкрутом; структурою управління тощо;

3) до цього необхідно додати мету, з якою створюють юридичну особу, інтерес, з яким вона діє, порядок відносин із учасниками (засновниками);

4) організаційно-правову форму та вид юридичної особи пропонують як ототожнювати, так і розрізняти, як інколи і вказують, що поняття

організаційно-правової форми є видовою характеристикою юридичної особи [159, с. 77].

Досліджуючи особливості створення юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України, доцільно зазначити, що будь-яка юридична особа може бути створена в організаційно-правовій формі товариства, установи, чи в іншій, що визначена у законі.

Як уже згадувалося, у нашій державі немає відомих радянському праву колегій адвокатів та їхніх структурних підрозділів – юридичних консультацій, в яких адвокати повинні були об'єднуватися і здійснювати свою діяльність. Замість них за законодавством можуть створюватися адвокатські об'єднання та бюро як організаційні форми адвокатської діяльності та самостійні організаційно-правові форми юридичних осіб. Утім, широко розповсюджена практика створення адвокатських компаній у відмінних організаційних формах господарювання, наприклад, як товариств з обмеженою відповідальністю, приватних підприємств, індивідуальних підприємців, самозайнятих осіб тощо. Безумовно, таке явище не може сприйматися як виправдане, адже якщо до адвокатів як засновників об'єднань та бюро встановлені жорсткі вимоги, закріплено принципи їхньої діяльності, правила етики тощо, то щодо інших суб'єктів надання юридичних послуг – такі правила відсутні. Зокрема, законодавство України покладає на кожного професійного правника – адвоката низку інших, додаткових обов'язків, хоча належно не регламентує особливості їх виконання чи правові наслідки порушення. У контексті представництва бізнес-структур, зокрема, в міжнародних економічних відносинах, це набуває особливої вагомості.

Як слушно вказує Д. В. Музюкін, що стосується такої форми буття, як юридична послуга, то, мабуть, з огляду на низький ступінь наукового розуміння її соціальної ролі, вона дотепер залишається майже невивченою; і хоча термін «юридична послуга» («правнича послуга») використовувався і використовується як само собою зрозумілий, необхідне теоретичне

обґрунтування його природи, особливостей, правового забезпечення. Зокрема, соціально-економічні умови поставили глобальну мету для сучасної юриспруденції, в тому числі для цивільного і підприємницького права: створити ідеальну теоретичну модель правового регулювання ринку юридичних послуг, здатну за допомогою законодавства втілитися в реальність [87].

Порівнюючи із зарубіжним досвідом, варто вказати, що, наприклад, згідно з Федеральним Положенням про адвокатуру Німеччини від 01.08.1959 року, товариствам з обмеженою відповідальністю, предметом діяльності яких є надання консультацій та представництво у судових справах, може надаватися дозвіл на зайняття адвокатською діяльністю як адвокатським компаніям [171]. В Україні, до речі, як свідчить практика створення юридичного бізнесу, такі адвокатські компанії створюються в різних організаційно-правових формах, а також, поширеною є практика індивідуальної адвокатської діяльності [27, с. 36]. При цьому, в Україні досі і в науці, і на практиці відсутні єдині погляди з приводу того, чи діяльність адвокатських об'єднань як юридичних осіб необхідно кваліфікувати як підприємницьку, чи як некомерційне господарювання [32], і з приводу цього обґрунтована авторська думка у цій дисертаційній роботі.

Позаяк, для прикладу, у Німеччині учасниками адвокатських компаній можуть бути тільки адвокати або представники відповідних професій [171]; згідно зі ст. 4.1. Закону про адвокатуру Польщі, адвокат виконує професійні обов'язки в адвокатській канцелярії, в адвокатській групі або в об'єднанні, в тому числі і за принципом партнерства або обмеженого акціонерного товариства [49].

Як вказують С. М. Бервено та Р. А. Майданик, договірне право регулює різноманітні й динамічні відносини економічного обороту, цивільні права та обов'язки, які виникають у результаті цілеспрямованих, заснованих на домовленості, правомірних дій осіб та інших суб'єктів

цивільного права; цивільно-правові договори мають надзвичайно широку сферу застосування, оскільки регулюють майнові й частину особистих немайнових відносин у будь-яких сферах їхньої діяльності приватного характеру [42, с. 321]. Також оновлення загальних положень зобов'язального права загалом і договірного права зокрема має відбуватися на основі положень основних документів з уніфікації європейського приватного права, у яких закріплено систему принципів, на основі яких і відбувається зближення приватно-правових підходів до договірного права країн-членів Європейського Союзу [37, с. 44].

Тому, зважаючи на сучасне індустріалізоване суспільство, ми підтримуємо концепцію договірного врегулювання особливостей здійснення адвокатської діяльності в межах адвокатського об'єднання на основі договору про створення адвокатського об'єднання, в якому встановлюються правовий режим переданого йому майна, особливості управління, використання ділової репутації окремих адвокатів, визначення підприємницького чи непідприємницького статусу [192, с. 36], а в адвокатських бюро – такі питання підлягають вирішенню на основі рішення адвоката засновника з фіксацією у статуті. Щодо інших юридичних осіб у сфері надання правничих послуг, то їхній статус (підприємницький чи непідприємницький) обумовлений законодавчим регулюванням статусу відповідної організаційно-правової форми.

Подібна організація юридичних осіб, що здійснюють діяльність у сфері надання правничих послуг, загалом не суперечить сформованим у більшості країн сучасного світу подходам. Водночас варто зауважити, що на надання правничої допомоги суб'єктами, які не мають статусу адвокатських, не поширюються норми і правила, що встановлені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Наприклад, згаданим Законом закріплено такі правила:

а) про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського бюро (об'єднання), адвокат (адвокати), що їх створили, протягом трьох днів від

дня внесення відповідних відомостей до ЄДР повинні письмово повідомити відповідну раду адвокатів регіону;

б) під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики;

в) адвокат законодавчо зобов'язаний підвищувати свій професійний рівень;

г) адвокат зобов'язаний виконувати рішення органів адвокатського самоврядування;

д) адвокат зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю і т. д. [200].

Суб'єктами зобов'язань із надання юридичних послуг можуть бути юридичні фірми та приватно-практикуючі юристи, діяльність яких повністю охоплюється цивільно-правовим регулюванням. Самоусунення держави від регулювання цього сегмента ринку призвело до того, що в цей час юридичні послуги можуть надавати особи, які не мають юридичної освіти, обмежено дієздатні і т. д. Тим часом юридичні послуги володіють не меншим ступенем соціальної значущості, ніж, наприклад, аудиторська, медична або освітня діяльність. Суспільство і сам ринок юридичних послуг потребують легального контролю з боку держави за цим видом діяльності [87]. Власне, адвокатська діяльність має здійснюватися на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів. Такі ж вимоги мають бути закріплені і щодо надання будь-яких юридичних послуг на платній чи безоплатній основі та будь-якими видами юридичних осіб.

Безумовно, на процедуру створення юридичних осіб у сфері надання правничих послуг, як і будь-яких організацій, впливають як вид організаційно-правової форми, так і інші класифікаційні характеристики. Зокрема, безпосередньо із Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» можемо зробити висновок, що існують особливості створення юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Зважаючи, що

серед організацій зі статусом юридичної особи, які здійснюють діяльність у галузі надання правничих послуг віднаходимо і приватно-правові утворення (наприклад, товариства з обмеженою відповідальністю, приватні підприємства тощо), і публічно-правові (наприклад, центри з надання безоплатної правової допомоги) – порядок їхнього створення буде відмінним.

Позаяк, перш ніж перейти до порядку створення юридичних осіб у сфері надання правничих послуг, необхідно систематизувати положення про їх організаційно-правові форми.

Пропонованим Президентом України проектом Закону передбачено положення, згідно з яким, права, обов'язки, гарантії діяльності та інші норми цього Закону щодо адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність у формі адвокатського об'єднання, поширюються також на адвоката, який є учасником підприємницького товариства, зареєстрованого у порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», або перебуває із таким товариством у трудових відносинах, за умови, якщо надання юридичних послуг є основним видом статутної діяльності такого товариства (юридичної фірми), та письмового повідомлення до відповідної ради адвокатів регіону про здійснення цим адвокатом адвокатської діяльності у складі цієї юридичної фірми [123]. На наш погляд, така пропозиція, з одного боку, може бути розцінена як позитивний крок, адже адвокати повинні бути наділені правом вибору виду організаційної форми своєї діяльності, проте з іншого – нівелює доцільність виділення «адвокатських бюро та адвокатських об'єднань» як самостійних організаційно-правових форм [31, с. 267–268].

Незважаючи на те, що Державний класифікатор України «Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК002:2004» [132] у п. 3.2.8 та 3.2.9 відносить адвокатські об'єднання та адвокатські бюро до господарських товариств, ми підтримуємо позицію у літературних

джерелах [192] про самостійність їхніх організаційно-правових форм. І справа не у тому, що постановою Вищого адміністративного суду України від 13.11.2014 року Державний комітет статистики було зобов'язано розробити зміни і доповнення до Класифікації організаційно-правових форм господарювання шляхом запровадження окремих позицій для організаційно-правових форм «адвокатське об'єднання» та «адвокатське бюро» [117]. Самостійність організаційно-правових форм «адвокатського об'єднання» та «адвокатського бюро» підтверджується такими аргументами:

1) Класифікація організаційно-правових форм господарювання, що затверджена Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики, призначена для використання органами державної влади, місцевого самоврядування, управління чи іншими суб'єктами з обліковою метою та статистичними й аналітичними цілями, а також забезпеченні адміністрування та ведення Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань та Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України. Отже, таким державним класифікатором не може визначатися самостійність чи несамостійність організаційно-правових форм;

2) наприклад, те ж саме «приватне підприємство», визначене як самостійна організаційно-правова форма юридичних осіб у згаданому вище Державному класифікаторі, хоча ВП ВС у Постанові у справі № 916/2813/18 від 29.06.2021 року [104] визнає його по суті господарським товариством. Тобто, у судовій практиці означення організаційно-правових форм у Державному класифікаторі не відіграє вирішального значення;

3) безпосередньо у ЦК України передбачено, що юридичні особи можуть бути створені в «інших формах», визначених законом. Зокрема, спеціальний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає особливості створення адвокатських об'єднань та адвокатських

бюро, на підставі чого можемо виокремити їх у самостійні організаційно-правові форми юридичних осіб;

4) перелік видів господарських товариств в Україні є вичерпним і до їх переліку законодавець відносить акціонерні товариства, статус яких урегульовано Законом України «Про акціонерні товариства», товариства з обмеженою відповідальністю і товариства з додатковою відповідальністю, статус яких урегульовано Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та повні і командитні товариства, статус яких урегульовано Законом України «Про господарські товариства»;

5) господарські товариства є винятково підприємницькими юридичними особами. Натомість адвокатські об'єднання та адвокатські бюро можуть діяти як із підприємницькою (підтверджено у судовій справі № 21-302a13 [114]), так і з непідприємницькою (підтверджено у судовій справі № 2a-16636/11/2670 [116]) метою.

б) засновниками (учасниками) адвокатських об'єднань і адвокатських бюро можуть виступати винятково особи, що одержали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Натомість, засновниками (учасниками) господарських товариств можуть бути будь-які юридичні та фізичні особи, як і не може бути єдиним засновником господарського товариства єдиний учасник – юридична особа з єдиним засновником (учасником);

7) згідно з положеннями ЦК України та Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», встановлено вимоги до найменування юридичних осіб, що має складатися із вказівки на організаційно-правову форму та назви. У зв'язку з цим, аналіз ЄДР показав, що найменування досліджуваних юридичних осіб містять слова «адвокатське об'єднання» чи «адвокатське бюро» та їх назви і т. д.

На підставі вищеподаного, можемо також сформулювати такі визначення адвокатських об'єднань та адвокатських бюро:

1) адвокатське об'єднання є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб, що створене особами, які одержали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, шляхом об'єднання їхнього майна та/або діяльності, у сфері надання заінтересованим особам правничих послуг на засадах, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», іншими нормативно-правовими актами України з метою, визначеною за домовленістю між такими особами та закріпленою в установчих документах адвокатського об'єднання;

2) адвокатське бюро є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб, що створене єдиним засновником – адвокатом задля провадження діяльності у сфері надання заінтересованим особами правничих послуг на засадах, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», іншими нормативно-правовими актами України з метою, визначеною за рішенням такого засновника та закріпленою в установчих документах адвокатського бюро на основі майнової самостійності та юридичної відокремленості адвокатського бюро.

Отже, зважаючи на вимоги щодо кількісного та якісного складу юридичних осіб у сфері надання правничих послуг, можливість бути віднесеними до юридичних осіб публічного чи приватного права, їх організаційно-правові форми та практику створення юридичні особи у сфері надання правничих послуг умовно можна поділити на п'ять груп:

I. Адвокатські об'єднання;

II. Адвокатські бюро;

III. Центри з надання безоплатної правової допомоги та спеціалізовані установи;

IV. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, що можуть надавати первинну правову допомогу;

V. Інші суб'єкти з-поміж юридичних осіб приватного права (господарські товариства та приватні підприємства).

У теорії цивільного права прийнято виокремлювати такі основні способи створення юридичних осіб: розпорядчий, нормативно-явочний, договірний і дозвільний. Відповідно до розпорядчого способу, власник майна або уповноважений ним орган приймає рішення (розпорядження) про створення юридичної особи та затверджує установчі документи про неї; нормативно-явочний спосіб полягає в тому, що порядок створення юридичної особи передбачено у законі (нормативному акті) у вигляді загального дозволу держави; договірний спосіб передбачає, що засновники перед тим, як створити юридичну особу укладають засновницький (установчий) договір; створення юридичної особи в дозвільному порядку передбачає обов'язкове отримання попередньої згоди або дозволу уповноваженого державного органу [120, с. 19–20].

У контексті юридичних осіб у сфері надання правничих послуг розпорядчий спосіб створення характерний для центрів з надання безоплатної правової допомоги та спеціалізованих установ, а нормативно-явочний для адвокатських об'єднань, адвокатських бюро, господарських товариств, приватних підприємств і т. п.

На думку М. З. Вовк, процес створення юридичних осіб є сукупністю організаційно-правових дій, спрямованих на легалізацію – надання юридичним особам законного статусу на участь у господарському обороті. При цьому, прийнято виокремлювати загальні та спеціальні умови створення і здійснення діяльності юридичних осіб. До таких належать: волевиявлення засновників господарської організації, розроблення установчих документів і формування органів управління її засновниками, державна реєстрація, а також відкриття поточного рахунку й ліцензування для здійснення нею діяльності [120, с. 20].

При цьому, очевидно, що засновниками юридичних осіб приватного права у сфері надання правничих послуг можуть виступати як фізичні

особи, так і юридичні особи. Позаяк, створювати адвокатські об'єднання та адвокатські бюро можуть винятково адвокати, внесені до Єдиного реєстру адвокатів.

Відповідно до ст. 14 Закону України від 15.05.2003 року № 755 «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [130], документи для реєстрації юридичних осіб подають у паперовій (особисто заявником чи поштовим відправленням) або електронній формі. При цьому документи в електронній формі заявник подає за допомогою єдиного порталу електронних послуг у порядку, встановленому Міністерством юстиції України та центральним органом виконавчої влади для забезпечення формування і реалізації державної політики у сфері надання електронних та адміністративних послуг через портал електронних послуг відповідно. Варто зазначити, що установчі документи юридичних осіб (за винятком державних установ, органів місцевого самоврядування та юридичних осіб, створених та діючих відповідно до модельного статуту) викладають у письмовій формі, прошивають, пронумеровують та підписують засновники (учасники), уповноважені ними особи або голова та секретар загальних зборів (у випадку прийняття такого рішення загальними зборами, окрім випадків заснування юридичної особи вперше). Справжність підписів на установчому документі юридичної особи, викладеному у письмовій формі нотаріально посвідчується, крім випадків, передбачених законом (при цьому, усі нотаріальні дії реєструють у спеціальних реєстрах для реєстрації вчинюваних нотаріальних дій, які є одним із основних забезпечувальних засобів підтвердження здійснення таких дій [43, с. 374130]). Водночас таке правило не поширене на державну реєстрацію створення юридичної особи (окрім створення в результаті злиття, виділу, поділу чи перетворення), на державну реєстрацію, що проводиться на підставі установчого документа юридичної особи, створеного на порталі електронних сервісів або з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та

підписаного з використанням засобів електронної ідентифікації з високим ступенем довіри.

Для державної реєстрації створення юридичної особи приватного права, що здійснює діяльність у сфері надання правничих послуг, подають, зокрема, такі документи: заяву про державну реєстрацію створення юридичної особи; примірник оригіналу (нотаріально засвідчену копію) рішення засновників; установчий документ юридичної особи – у разі створення юридичної особи на підставі власного установчого документа; документ, що підтверджує реєстрацію іноземної особи у країні її місцезнаходження (витяг із торговельного, банківського, судового реєстру тощо) у разі створення юридичної особи, засновником (засновниками) якої є іноземна юридична особа; документ, що містить інформацію про розмір обов'язкових платежів та інших обов'язкових витрат, сплата яких є необхідною для започаткування діяльності у разі створення акціонерного товариства; структуру власності за формою та змістом, визначеними відповідно до законодавства; витяг, виписку чи інший документ з торговельного, банківського, судового реєстру тощо, що підтверджує реєстрацію юридичної особи – нерезидента в країні її місцезнаходження, – у разі, якщо засновником юридичної особи є юридична особа – нерезидент; нотаріально засвідчену копію документа, що посвідчує особу, яка є кінцевим бенефіціарним власником юридичної особи, – для фізичної особи – нерезидента та, якщо такий документ оформлений без застосування засобів Єдиного державного демографічного реєстру, – для фізичної особи – резидента тощо [130].

Варто зауважити, що, відповідно до ст. 88 ЦК України, статут товариства визначає найменування юридичної особи, організацію її управління, повноваження органів управління, процедуру прийняття рішень та процедуру вступу до товариства, як і виходу з нього, якщо ЦК України чи інші закони не висувають додаткових вимог до змісту статутів юридичних осіб. Своєю чергою засновницький (установчий) договір

товариства визначає обов'язки учасників щодо створення товариства, послідовність їхньої спільної діяльності та умови передачі майна учасників. Додаткові вимоги до змісту засновницьких договорів можуть бути передбачені ЦК України чи іншими законодавчими актами.

Згідно з примірними установчими документами, розміщеними на сайті Національної асоціації адвокатів, статут адвокатського бюро містить відомості про: предмет діяльності бюро, юридичний статус бюро, учасника бюро, помічників адвоката, колектив бюро, керівні органи бюро, виконавчий орган бюро, майно та кошти бюро, гонорар, працю та її оплату, дивіденди, облік та звітність, внесення доповнень до статуту, припинення діяльності бюро [162]. Подібні відомості передбачено для змісту статутів адвокатських об'єднань [162].

Варто зазначити, що у літературі обґрунтовують доцільність поряд із затвердженням статутів адвокатських об'єднань та адвокатських бюро, укладати договори про створення таких юридичних осіб. Зокрема, на думку Ю. М. Юркевича, істотними умовами без досягнення згоди, щодо яких договір про створення адвокатського об'єднання вважатиметься неукладеним, є умови про: предмет; мету створення і діяльності об'єднання, а також про умови передання об'єднанню майна та/чи інших активів адвокатів-учасників [192, с. 147]. У зв'язку із цим, вважаємо за доцільне підтримати такий підхід, адже дійсно багато питань, пов'язаних із діяльністю адвокатських об'єднань та адвокатських бюро, повинні визначатися саме у договорах між їх засновниками. Зокрема, підприємницький чи непідприємницький статус повинен фіксуватися саме у договорі, який можна змінити за згодою усіх його сторін, на відміну від статуту, який може бути змінений більшістю чи кваліфікованою більшістю учасників (адвокатів, засновників). Укладення таких договорів сприятиме правовій визначеності як необхідного елемента забезпечення принципу верховенства права у діяльності адвокатських об'єднань та адвокатських бюро.

Порівнюючи, необхідно згадати, що у Польщі, адвокат може працювати в адвокатській конторі, партнерстві: наприклад, товаристві цивільного права, в якому партнерами є адвокати, юрисконсульти, патентні повірені, податкові радники чи іноземні адвокати; товаристві, в якому партнерами є адвокати, юрисконсульти, патентні повірені, податкові радники або іноземні юристи; товаристві з обмеженою відповідальністю або товаристві з обмеженою відповідальністю, в якому генеральні партнери є адвокатами, юрисконсультантами, патентними повіреними, податковими консультантами або іноземними юристами. На додаток до вищезгаданих організацій, адвокат може зареєструвати традиційне індивідуальне підприємництво. У цьому випадку процедура нічим не відрізняється від процедури створення компаній з інших галузей [202]. В Англії під час створення юридичної компанії основна частина регуляторних угод буде з регулюючим органом адвокатів, який контролює процес авторизації. Захист авторизації – це перше і ключове регулювання, яке необхідне перед початком діяльності. При цьому, для отримання дозволу необхідно відповідати певним критеріям («кваліфікованим для нагляду»). Наприклад, для партнерства принаймні один із партнерів повинен відповідати таким критеріям: володіти правом працювати адвокатом протягом принаймні 36 місяців упродовж останніх 10 років (це фактично означає, що лише адвокати, які мають стаж принаймні три роки після кваліфікаційного іспиту, мають право створювати власні фірми); пройти 12-годинний курс навчання навикам управління. Позаяк, такі правила різняться для різних типів юридичних компаній [211].

Продовжуючи, варто зауважити, що дослідження порядку створення будь-яких видів юридичних осіб буде неповним при відсутності аналізу підстав для відмови у їх державній реєстрації, адже саме державна реєстрація має правовстановлююче значення і власне з її моментом пов'язано виникнення правоздатності та дієздатності юридичних осіб. Відповідно до ст. 28 Закону України «Про державну реєстрацію

юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», підставами для відмови у державній реєстрації юридичних осіб, зокрема, є:

- документи були подані особою, яка не уповноважена їх подавати;
- ЄДР містить інформацію про судові рішення, що забороняють подібну реєстрацію;
- документи, подані до невідповідних суб'єктів реєстраційних дій;
- причина зупинення розгляду документів у встановлений термін не усунена;
- поданий документ суперечить вимогам Конституції України та законів;
- порядок створення юридичних осіб, визначений законодавством, було порушено;
- вимоги до нотаріального посвідчення підписів та/або операцій, що встановлені у законодавстві, не дотримано;
- найменування юридичної особи не відповідає установленим вимогам;
- щодо засновника (учасника) створеної юридичної особи, проведено реєстрацію рішення про припинення через ліквідацію;
- інформація, зазначена в заяві про реєстрацію, інформація, зазначена в документах, поданих для реєстрації, або інформація, що міститься в реєстрі, не відповідає одна одній;
- інформація, зазначена у поданих реєстраційних документах, не узгоджується з інформацією, що міститься в реєстрі чи інших інформаційних системах, які підлягають використанню згідно із Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань».

У будь-якому випадку, перелік підстав для відмови у державній реєстрації юридичних осіб, як і будь-яких суб'єктів підприємництва, є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Серед підстав, які призвертають до себе увагу: подання документів, що суперечить

вимогам Конституції України та Законів України, а також порушення порядку створення юридичних осіб, визначеного законодавством України.

З огляду на це, на наше переконання, якщо подано документи для реєстрації адвокатського об'єднання чи адвокатського бюро, засновниками яких є особи, які не відповідають вимогам ч. 2 ст. 6, ст. 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», або у випадку зупинення, припинення чи позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю таких засновників (наприклад, у разі порушення присяги адвоката України, наявність непогашеної судимості тощо), державний реєстратор повинен відмовити у реєстрації їх як юридичних осіб. Однак досить часто перевірка документів відбувається формально, а наведені вище положення не завжди трактуються правозастосовними суб'єктами однаково. Тому вважаємо, що ст. 14, 15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» необхідно доповнити приписами, відповідно до яких засновниками адвокатських об'єднань та адвокатських бюро можуть бути виключно адвокати, які відповідають вимогам, встановленим цим Законом та щодо яких не прийнято рішення про зупинення, припинення чи позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю.

2.2. Особливості реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України

У науковій літературі під реалізацією цивільної правосуб'єктності юридичної особи розуміється діяльність суб'єкта права в сфері цивільних правовідносин [156, с. 35]. Саме в результаті реалізації цивільної правосуб'єктності юридичні особи досягають тих цілей, які визначені

законодавцем (у законодавстві) та засновниками (в статуті) для неї як суб'єкта цивільного права.

У приписах ст. 92 ЦК України закріплено два способи реалізації цивільної правосуб'єктності юридичною особою: через свої органи управління або безпосередньо через своїх учасників. Перший спосіб реалізації цивільної правосуб'єктності – через органи управління – є загальним для всіх юридичних осіб, а другий – через учасників – винятком, оскільки застосовується лише у випадках, зазначених у законі [180]. Пріоритетною у цивілістичній доктрині є позиція про те, що дії органів юридичної особи або дії її учасників у відносинах із третіми особами розглядаються як дії самої юридичної особи і породжують для останньої відповідні права та обов'язки [36, с. 185, 226; 52, с. 207; 57, с. 125–126; 70, с. 384–385; 80, с. 310–330].

Юридична особа може реалізувати свою цивільну правосуб'єктність і через інші правові механізми, а саме: через інститут представництва; здійснюючи управління на підставі договору, укладеного з юридичною особою; здійснюючи управління на підставі закону та рішення суду (коли розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор тощо здійснює управління справами юридичної особи, щодо якої відкрито провадження у справі про банкрутство) [50, с. 228; 180, с. 583].

Особливості реалізації цивільної правосуб'єктності різних видів юридичних осіб окремих організаційно-правових форм визначаються спеціальними законами, які регулюють їхній правовий статус (наприклад, «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про громадські об'єднання», «Про політичні партії в Україні», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про кредитні спілки» та іншими), а також установчими документами.

Зазвичай виокремлюють волеформуючі (загальні збори, які є вищим органом) та волевиявляючі (дирекція, правління тощо, які є виконавчим органом) юридичної особи.

Зокрема, І. В. Спасибо-Фатєєва звертає увагу на те, що традиційно доктрина цивільного права і законодавство відносять виконавчі органи до класичних органів корпорації, які представляють останню у цивільних правовідносинах [93, с. 217]. Н. В. Козлова відзначає, що саме через волевиявляючі органи юридична особа реалізує свою дієздатність у відносинах з третіми особами, укладаючи договори та здійснюючи інші юридично значущі дії. Волеформуючі органи (зазвичай, колегіальні: загальні збори, рада директорів тощо) формують волю юридичної особи в межах визначеного кола питань, звертаючи її в середину юридичної особи, до інших учасників корпоративних відносин або працівників [63, с. 459].

Варто згадати, що, закріпивши в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» за адвокатським бюро та адвокатським об'єднанням статус юридичної особи, законодавець не визначив структуру та повноваження їх органів управління, права та обов'язки їхніх членів. Відповідно питання віднесено до сфери суб'єктного розсуду адвокатів-учасників [53, с. 508].

Адвокатське бюро та адвокатське об'єднання діють на підставі статуту. На офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України розміщено Примірний статут адвокатського бюро [161] та Примірний статут адвокатського об'єднання [162]. Згідно з їх текстами, управління як адвокатським бюро, так і адвокатським об'єднанням відбувається через спеціально створені органи: вищий та виконавчий. Вищим органом управління адвокатського бюро є учасник бюро, а виконавчим – керуючий бюро. Натомість вищим органом управління адвокатського об'єднання є рада, а виконавчим – голова (керуючий партнер).

Для адвокатського бюро характерним є поєднання вищого і виконавчого органу в одній особі, якою виступає учасник бюро. Так, п. 8.1.

Примірного статуту адвокатського бюро передбачає, що учасник бюро є вищим органом бюро. Своєю чергою в п. 9.2. цього статуту зазначено, що за рішенням вищого органу бюро виконання обов'язків керуючого бюро може бути покладено на учасника бюро [161]. На думку О. О. Джабурії, такий підхід допоможе адвокату бюро заощадити кошти на організаційній діяльності. Однак виконання адвокатом обов'язків керуючого бюро відволікатиме його від діяльності з надання правової допомоги, що може призвести до зменшення грошових надходжень у бюро від клієнтів [40, с. 110].

Цивільна правосуб'єктність адвокатського бюро та адвокатського об'єднання може реалізуватися лише через їх виконавчий орган. Адже саме він продукує волю відповідних юридичних осіб і через нього реалізується їхня діяльність як єдиного цілого. Виконавчий орган адвокатського бюро та адвокатського об'єднання представляє відповідні юридичні особи у зовнішніх правовідносинах з іншими особами, до яких вони вступають, в тому числі і стосовно надання правової допомоги, набуваючи, таким способом, від їх імені для них цивільні права/обов'язками та здійснюючи/виконуючи їх. Зокрема, до повноважень керуючого бюро належить: представництво бюро, без довіреності; вчинення від імені бюро, без довіреності, правочинів та укладення договорів, у тому числі і договорів про надання правової допомоги; видання довіреності, доручення на вчинення дій від імені бюро; відкриття рахунків у фінансово-кредитних установах; розпорядження майном бюро у межах своєї компетенції; видача наказів, обов'язкових для співробітників бюро; посвідчення копій документів по справах, які перебувають у провадженні бюро; здійснення прийому та звільнення працівників; вирішення всіх інших питань, які пов'язані з діяльністю бюро [161]. Аналогічні повноваження покладаються і на голову (керуючого партнера) адвокатського об'єднання [162].

Відповідно до ч. 4 ст. 12 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» повноваження та порядок діяльності спеціалізованих установ з надання безоплатної первинної правової допомоги, утворених органами місцевого самоврядування, встановлюються Положенням про установу з надання безоплатної первинної правової допомоги, яке затверджується на основі Типового положення про установу з надання безоплатної первинної правової допомоги [125]. Своєю чергою в п. 7 цього Типового положення передбачено, що установу з надання безоплатної первинної правової допомоги очолює керівник, який і реалізує її цивільну правосуб'єктність [165].

Приписи ч. 5 ст. 16 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» передбачають, що повноваження та порядок діяльності центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги встановлюються Положенням про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, що затверджує Міністерство юстиції України [125]. Відповідного до цього Положення, керівництво діяльністю регіонального та місцевого центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги здійснює директор, якого призначає та звільняє з посади директор Координаційного центру [134]. Тому саме і директор, який очолює відповідні центри, реалізує їх цивільну правосуб'єктність.

У юридичній літературі зазначено, що особами, які реалізують дієздатність юридичної особи, можуть бути, відповідно до ч. 2 ст. 92 ЦК України, інші суб'єкти, які є їх учасниками. Юридична особа бере участь у цивільному обігу через своїх працівників, діями яких вона не тільки здійснює свої права і виконує обов'язки, але також і набуває та припиняє їх. Дії цих працівників вважаються згідно із законом діями самої юридичної особи та спричиняють правові наслідки для останньої [88, с. 77; 173, с. 150].

Специфіка адвокатського бюро та адвокатського об'єднання полягає в тому, що метою їхньої діяльності є надання професійної правової

допомоги. Н. М. Бакаянова звертає увагу на те, що первинним і основним суб'єктом здійснення такої діяльності, навіть при виконанні договорів укладених адвокатським бюро та адвокатським об'єднанням, буде виключно адвокат (адвокат-учасник, адвокат, який працює на підставі трудового договору, або адвокат, який залучається на цивільно-правових засадах до виконання договорів про надання правової допомоги) [8, с. 288].

Варто відзначити, що адвокат може одночасно займатись адвокатською діяльністю індивідуально та в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання. Адвокатську діяльність у кількох визначених законом організаційно-правових формах адвокат може здійснювати одночасно, як таку, що не суперечить одна одній. Такого висновку дійшла Рада адвокатів України у рішенні від 4-5.07.2014 року № 71 «Про надання роз'яснень практичних питань реалізації Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо організаційних форм адвокатської діяльності» [141]. Тому дії адвоката варто розмежовувати залежно від того, чи діє він від свого імені чи від імені адвокатського бюро або адвокатського об'єднання.

Поряд із тим вважаємо, що, беручи за основу принципи адвокатської діяльності, питання неможливості провадження адвокатської діяльності одночасно в декількох організаційних формах підлягають обов'язковій деталізації та конкретизації. Зокрема, на нашу думку, якщо особа одночасно здійснює діяльність шляхом участі в адвокатському об'єднанні чи адвокатському бюро та реєстрації її як самозайнятої особи чи фізичної особи-підприємця – це не суперечить вимогам законодавства України, принципам адвокатської діяльності та апріорі не може спричинити конфлікту інтересів. Натомість, у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» необхідно закріпити пряму заборону одночасної участі адвоката у декількох бюро чи об'єднаннях. Адже може виникнути ситуація, що два адвокатських об'єднання незалежно один від одного укладуть договори про надання правової допомоги з клієнтами, які є

протилежними сторонами спору, та доручать виконувати ці договори адвокату, який є одночасно їхнім учасником. Адвокат формально зобов'язаний виконувати рішення керівних органів об'єднання, тому формально матиме обов'язок надавати правову допомогу одночасно клієнтам, що є протилежними сторонами спору. Це порушуватиме принцип уникнення конфлікту інтересів, що закріплений в ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

При цьому, як вказує Б. П. Карнаух, зловживання правом – це дії, які прямо не заборонені законодавством або договором, однак при цьому лежать поза межами змісту належного особі суб'єктивного цивільного права [56, с. 31]. Я. М. Шевченко зауважила, що істотною ознакою зловживання правом є те, що воно має на меті умисне заподіяння шкоди іншій особі та має назву «шикана»; хоча зловживання правом може виражатися й у межах належних особі прав, але без наміру спеціально завдати шкоди іншій особі (тоді воно не має назви шикана, але результати нанесення шкоди недозволеними засобами характеризують і цей вид правопорушення) [176, с. 82]. На думку О. О. Кота, категорія зловживання правом є тим інструментом правового регулювання, який дозволяє зберігати баланс інтересів учасників цивільних правовідносин [72, с. 140].

У разі захисту прав і свобод чи представництва інтересів клієнта від імені адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання адвокат повинен підтвердити перед третіми особами, у відносини з якими він вступає як захисник чи представник, свої повноваження на здійснення ним відповідної діяльності. Адже тільки у цьому випадку третя сторона не буде сумніватися в обґрунтованості здійснюваного захисту чи представництва. Крім цього, саме з моменту належного оформлення повноважень адвокат має можливість повною мірою використовувати як свої професійні права, так і спеціальні права тієї особи, яка звернулася до адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання за професійною правовою допомогою [14, с. 8]. О. О. Кот зауважив, що саме собою наділення особи суб'єктивним

цивільним правом ще не засвідчує досягнення кінцевої мети правового регулювання як суспільством загалом, так і суб'єктом відповідного права зокрема [71, с. 5].

Особливості документального оформлення повноважень адвоката на надання правової допомоги як працівника чи учасника відповідної юридичної особи залежатимуть від виду та організаційно-правової форми такої юридичної особи.

Варто наголосити на тому, що спеціальні установи з надання безоплатної первинної правової допомоги та юридичні особи приватного права, які уклали договори з органами місцевого самоврядування про надання на постійній або тимчасовій основі первинної правової допомоги на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, не надають такого виду правових послуг, як захисту прав і свобод чи представництва інтересів.

Перелік документів, що можуть посвідчувати повноваження адвоката, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом, та працівника центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги визначено у ст. 21 Закону України «Про безоплатну правову допомогу». Зокрема, повноваження адвоката підтверджуються дорученням Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги та довіреністю відповідно до вимог процесуального законодавства. Натомість повноваження працівника Центру з надання безоплатної правової допомоги як представника суб'єкта права на безоплатну вторинну правову допомогу підтверджуються наказом Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги та довіреністю відповідно до вимог процесуального законодавства [125].

Щодо інших юридичних осіб приватного права, то повноваження конкретного правника-адвоката на представництво безпосередньо в суді визначатиметься довіреністю, що укладається на його ім'я, а не на ім'я юридичної особи, з якою укладено договір про надання правової допомоги.

Відповідно до ч. 1 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», повноваження адвоката на надання правової допомоги можуть підтверджувати такі документи: 1) договір про надання правової допомоги; 2) довіреність; 3) ордер; 4) доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги [123].

Особливості підтвердження повноважень адвоката як представника у суді врегульовано процесуальними кодексами. Згідно з ч. 4 ст. 62 ЦПК України [182], ч. 4 ст. 60 ГПК України [35], ч. 4 ст. 59 КАС України [60], повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю або ордером, виданим відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Вищеперелічені документи підтверджують повноваження адвокатів і в інших відносинах з третіми особами, зокрема і у виконавчому провадженні [19, с. 158].

Аналіз наведених законодавчих положень дає підстави для висновку, що повноваження адвоката, який входить до адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання, або який на договірних засадах залучений ними до виконання договорів про надання правової допомоги, можуть бути підтверджені лише довіреністю або ордером.

Ордер, що видається адвокатським бюро чи адвокатським об'єднанням, є письмовим документом, який посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги. В Україні встановлюється єдина, обов'язкова для всіх адвокатів, типова форма ордера, яку затверджує Рада адвокатів України. Така типова форма ордера затверджена Положенням про ордер на надання правничої (правової) допомоги [99], в якому більш детально врегульовуються правила виготовлення, оформлення, зберігання та обліку ордерів. Відповідно до п. 10 цього Положення, особливість ордера, який видають адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням, полягає в тому, що він обов'язково має містити підпис адвоката, який надає правничу (правову) допомогу на підставі цього ордера, та підпис

керівника адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання і скріплюється печаткою юридичної особи [99].

Зважаючи на форму ордера, адвокат, який входить до адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання, не може виписати ордер від свого імені при наданні правничої допомоги на виконання договору клієнта з цим адвокатським бюро чи об'єднанням (оскільки прямого договору з клієнтом у такого адвоката немає).

У юридичній літературі з приводу правового режиму ордера висловлюють діаметрально протилежні позиції, відповідно до першої із яких ордер є самостійним та достатнім документом для підтвердження повноважень адвоката як представника [7, с. 194; 74, с. 107]. Натомість друга позиція полягає в тому, що він лише формально підтверджує наявність повноважень у адвоката, про те не визначає обсяг таких повноважень [14, с. 11].

На нашу думку, остання позиція свого часу мала право на існування. Адже процесуальні кодекси містили положення, відповідно до яких для посвідчення повноважень адвоката необхідно було обов'язково додати витяг із договору про надання правової допомоги, в якому зазначалися повноваження адвоката як представника (захисника) або обмеження його прав на вчинення окремих процесуальних дій [14, с. 10]. Однак ситуація кардинально змінилася 03.10.2017 року у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [127]. Також цим Законом розділ XVIII Особливої частини Кримінального кодексу України доповнено ст. 400-1 «Представництво в суді без повноважень» та встановлено кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу в суді, а так само умисне невнесення адвокатом до ордера

відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги.

Окрім цього, ВП ВС у постанові від 05.12.2018 року (справа № П/9901/736/18) висловила правову позицію, що ордер може бути оформлений лише на підставі вже укладеного договору та є самостійним документом, що підтверджує повноваження адвоката. Надання договору про правову допомогу, його копії або витягу разом із ордером законодавство не вимагає [100].

Судова практика демонструє різні підходи щодо питання про можливість посвідчення повноважень адвоката як представника копією ордера. Позиція про те, що повноваження адвоката можна підтвердити лише оригіналом ордера, міститься, наприклад, у постанові КАС у складі ВС від 18.10.2018 року (справа № 811/1507/18) [109], в ухвалях судді КАС у складі ВС від 02.12.2019 року (справа № 460/620/15-а) [170] та від 12.06.2020 року (справа № 580/3478/19) [169]. Натомість підхід про те, що повноваження адвоката можна підтвердити й копією ордера, міститься в постанові КАС у складі ВС від 17.12.2018 року (справа № 308/8995/17) [110], в постанові КГС у складі ВС від 23.07.2019 року (справа № 910/7398/18) [111].

З метою усунення розбіжностей у судовій практиці щодо застосування норм права про підтвердження повноважень адвоката як представника копією ордера ВП ВС у своїй постанові від 01.07.2020 року (справа № 320/5420/18) висловила таку правову позицію: повноваження адвоката як представника можна підтвердити оригіналом ордера або довіреності, а також їх копією, засвідченою у визначеному законом порядку. Адвокат має повноваження засвідчувати копії документів у справах, які веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення таких копій (п. 9 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [103]. З таким висновком ВП ВС погоджується і М. В. Жушман [46, с. 87].

Однак з приводу вищенаведеної справи суддя Д. А. Гудима висловив окрему думку, що висновок стосується процесуального закону у зв'язку з приписами Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Положення про ордер на надання правової допомоги та порядок ведення реєстру ордерів, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 17.12.2012 року № 36, і не стосується приписів Положення про ордер на надання правничої (правової) допомоги, затвердженого рішенням РАУ від 12.04.2019 року № 41 [91].

Доцільно зазначити, що є випадки, коли підприємства, установи, організації відмовляють у наданні інформації на адвокатський запит з тих мотивів, що до запиту було долучено оригінал, а не належно завірену копію ордера. Такі відмови варто розцінювати як порушення законодавства про адвокатуру, а винних осіб притягувати до юридичної відповідальності, встановленої законом.

У контексті розкриття особливостей цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг важливе місце має також правова форма її реалізації.

У науковій літературі під правовою формою реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб розуміється елемент механізму цивільного регулювання відносин за їх участі – правову підставу, через яку останні набуватимуть конкретних цивільних прав та обов'язків як правосуб'єктні організації [52, с. 210].

Форма реалізації цивільної правосуб'єктності виступає підставою реалізації цивільних прав та обов'язків у межах обсягу цивільної правосуб'єктності. О. І. Зозуляк, звертає увагу на те, що у такому розрізі форма реалізації юридичної особи є схожою із юридичним фактом, як підставою виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин. Проте поняття «юридичний факт» є ширшим від категорії «форма реалізації правосуб'єктності». Це проявляється у тому, що не усі юридичні факти виступають формою реалізації цивільної правосуб'єктності, тоді як

будь-яка форма реалізації цивільної правосуб'єктності є юридичним фактом [52, с. 213].

У цивільному праві існують досить різноманітні форми, за допомогою яких суб'єкти цивільного права набувають конкретних цивільних прав та обов'язків, а саме: договір, закон, рішення суду, адміністративний акт тощо.

Єдиною підставою реалізації своєї правосуб'єктності такими організаційно-правовими формами юридичних осіб, як адвокатськими об'єднаннями та адвокатськими бюро при наданні професійної правової допомоги є договір. Саме на підставі договору про надання правової допомоги виникають правовідносини між адвокатським об'єднанням чи адвокатським бюро та клієнтом, тобто відповідні юридичні особи набувають конкретних прав та обов'язків щодо надання правової допомоги.

Варто відзначити, що договір про надання правничої допомоги за своєю правовою природою є консенсуальним та двостороннім. За загальним правилом такий договір є оплатним. Однак Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не виключає можливості надання допомоги «pro bono» (безоплатно). На практиці деякі адвокатські бюро та адвокатські об'єднання підприємницького типу навіть передбачають у своїх установчих документах можливість надання правової допомоги «pro bono» (безоплатно).

Позаяк, із питанням оплатності договору про надання правничої допомоги тісно пов'язані питання адвокатського гонорару та його відшкодування за результатами надання правничих послуг.

У радянській післявоєнній літературі висловлювали думку, що адвокат не може пред'являти в суді позов про стягнення гонорару за послуги, надані їм у порядку виконання його звичайних професійних обов'язків [20, с. 303]. Правовому регламентуванню відносин у сфері виплати винагороди адвокату в Україні присвячені ст. 30 Закону України

«Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та ст. 28 Правил адвокатської етики. Вказані приписи відповідних нормативно-правових актів встановлюють договірні засади регулювання цього питання, визначають порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата тощо), а також критерії, якими необхідно керуватися під час його визначення (складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта, завантаженість адвоката та інші суттєві обставини). Спираючись на приватноправовий характер відносин адвоката і клієнта, факт регулювання гонорару в межах договору про надання правової допомоги, а також на невстановлену законодавцем пряму заборону, окремі науковці допускають таку форму обчислення грошової винагороди за надання професійної правової допомоги, як «гонорар успіху» адвоката. На користь цієї позиції наводяться ще й такі основні аргументи: він є доступним для фінансово неспроможних клієнтів та чи не єдиним способом стимулювання залученого фахівця-юриста до максимальної самовіддачі й вирішення питання (завдання), максимально враховуючи інтереси клієнта [61].

Гонорар успіху – це форма оплати послуг адвоката, за якої адвокат отримує винагороду лише у разі успішного вирішення судової справи (постановлення рішення на користь клієнта) [172, с. 147].

У практиці ЄСПЛ основним прецедентом, що присвячений досліджуваній проблематиці, є рішення по справі «Іатрідіс проти Греції» («Iatridis v. Greece»), яке винесене 2000 року. У відповідному рішенні «гонорар успіху» ЄСПЛ трактує як домовленість, згідно з якою клієнт зобов'язується виплатити адвокату як винагороду певний відсоток від присудженої йому судом грошової суми, якщо вирок буде винесений на користь клієнта. Якщо такі угоди є юридично дійсними, то визначені суми підлягають сплаті клієнтом [61].

Отже, як зазначає Д. Д. Луспеник, ЄСПЛ вирішив не заперечувати можливість укладення таких угод, залишивши питання про їх юридичну

силу на розсуд національне права. Однак він не вважає, що вони є вичерпними доказами, які необхідно враховувати при визначенні обґрунтованості та розміру судових витрат. Своєю чергою Суд дотримується позиції, що такі угоди не мають для нього жодної обов'язкової сили та ні до чого його не зобов'язують. У випадку наявності таких угод він керується не ними, а іншими чинниками, що пов'язані з роботою адвоката. Іншими словами, першочергово ЄСПЛ враховує принцип розумності судових витрат, що знайшло відображення у рішенні по справі «Пакдемірлі проти Туреччини» (Pakdemirli v. Turkey) [61].

Декілька років поспіль національні суди України переважно вважали, що гонорар успіху не відшкодовує інша сторона спору, оскільки за своїм змістом і правовою природою гонорар успіху не є ціною договору (платою за надані послуги), а є платою за сам результат, досягнення якого не ставиться в залежність від фактично наданих послуг. Такий правовий висновок був викладений у постанові ВС у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду від 12.06.2018 року (справа № 462/9002/14-ц) [108].

Така судова практика явно стримуватиме клієнтів погоджувати гонорар успіху за адвокатські послуги.

Проте за останній рік на рівні ВП ВС судова практика докорінно змінилася. Гонорар успіху варто вважати складовою частиною гонорару адвоката, що входить до судових витрат і підлягає розподілу між сторонами. Такий висновок викладено в постанові ВП ВС від 12.05.2020 року (справа № 904/4507/18) [101].

При цьому у будь-якому випадку необхідно враховувати та дотримуватися засади співмірності, а також добросовісності, розумності і справедливості.

Наприклад, у судовій практиці наявний такий випадок. Суди першої та апеляційної інстанцій визнали недійсним пункт договору про правову допомогу. Цей пункт конкретно передбачав, що якщо клієнтка в

односторонньому порядку відмовляється від договору, вона повинна сплатити адвокату додатковий збір у розмірі 30 % вартості її майна або коштів, але не менше суми на еквівалент 10 000 доларів США. Мотивом судового рішення було те, що законодавчо не передбачено «додаткової винагороди» або накладання штрафів чи інших подібних витрат на правничу допомогу адвоката. Тому в цій частині положення договору суперечать ст. 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та п. 33 Правил адвокатської етики [119]. Колегія суддів у складі ВС змінила попередні судові рішення, вказавши, що цей пункт скасовується лише в частині зобов'язання позивача повернути кошти відповідача у розмірі не менше 10 000 доларів США; а вимогу зберегти додатковий адвокатський збір у розмірі 30 % від вартості майна, отриманого клієнтом залишила в силі. На думку ВС, законодавець дотримувався принципу свободи договору та встановив його обмежувальні умови. Останній також є межею саморегуляції. При цьому, ст. 6 ЦК України передбачає, що сторони не повинні відступати від положень цивільного законодавства, особливо якщо зі змісту цивільно-правового акта випливає, що положення є обов'язковими, а цивільно-правовий акт може бути недійсним, що виражається іншими законними способами. Законодавець пов'язує стягнення штрафів із порушенням зобов'язань. Використання таких понять і фраз, як «забезпечити зобов'язання» та «порушення зобов'язань», це підтверджує. Тому неприйнятним є накладення неустойки (пені або штрафу) за законну відмову від виконання зобов'язання або одностороннє розірвання договору. В оспорюваному пункті договору було передбачено штраф за односторонню відмову від договору. Однак такий пункт суперечить сутності неустойки, оскільки її встановлення не допускається за правомірну відмову від виконання зобов'язання або односторонню відмову від договору. Суди правильно визнали недійсним оспорюваний пункт у частині передбачення штрафу за односторонню відмову від договору, але з інших мотивів. Тому судові

рішення судів у цій частині ВС змінив у мотивувальній частині, зазначивши, однак, що немає підстав вважати недійсним оспорюваний пункт в іншій частині (умови про стягнення винагороди у розмірі 30 % від вартості отриманого клієнтом майна чи коштів) [113].

Іноді на практиці спостерігаються випадки, коли суди відмовляють у відшкодуванні частини витрат на оплату наданих адвокатом послуг, оскільки надання таких послуг не передбачено договором. У справі № 607/1219/18 суд дійшов висновку, що витрати за складання клопотань про притягнення адвоката опонента до відповідальності за зловживання процесуальними правами не підлягають відшкодуванню, оскільки це не входило до обов'язку адвоката за умовами укладеного ним договору про надання правничої допомоги. Зокрема, опісля розгляду справи про встановлення факту родинних відносин апеляційним судом представник О_3 – адвокат О_1 повторно заявив клопотання про відшкодування судових витрат шляхом прийняття додаткової постанови по справі. У клопотанні адвокат О_1 зазначив, що вартість (ставка) однієї години роботи адвоката складає 639 гривень 77 коп. та витрачений час на надання правничої допомоги становить 33 години і загальна сума витрат на професійну правничу допомогу за супроводження справи в апеляційному суді становить 21 112 гривень 50 коп. та додав розрахунок судових витрат. Окрім цього, адвокат долучив до клопотання витяг із додаткової угоди, акт наданих послуг та прибутковий касовий ордер, згідно з яким адвокатом О_1 прийнято від О_3 21 112 гривень 50 коп. на підставі відповідного договору про надання правової допомоги. Однак суд апеляційної інстанції пославшись серед іншого на практику ЄСПЛ (рішеннях від 12.10.2006 р. у справі «Двойних проти України» (п. 80), від 10.12.2009 року у справі «Гімайдуліна і інших проти України» (п. 34–36), від 23.01.2014 року у справі «East/West Alliance Limited» проти України», від 26.02.2015 року у справі «Баришевський проти України» (п. 95) та ін.), вказав, що при визначенні суми відшкодування суд має керуватися критерієм реальності

адвокатських витрат (встановлення їхньої дійсності та необхідності), а також критерію розумності їхнього розміру, враховуючи конкретні обставини справи та фінансового стану обох сторін. Тому суд апеляційної інстанції вважав, що не підлягають відшкодуванню: витрати, які полягають в аналізі матеріалів справи, з якими адвокат знайомився 03.10.2018 р. (2 год.), в день коли адвокат з'явився в судове засідання на вказану дату і яке не відбулося через неявку представника О_2, оскільки адвокат супроводжував справу у суді першої інстанції і будь-які інші документи після рішення суду, окрім апеляційної скарги О_2, ордера адвоката, свідоцтва на право зайняття адвокатською діяльністю, до матеріалів долучені не були; витрати пов'язані з аналізом судової практики в частині застосування практики при закритті апеляційного провадження, оскільки аналіз апеляційної скарги та складання відзиву на неї, на які адвокатом витрачено 15 год., охоплює цю роботу; витрати за складання клопотання про притягнення адвоката О_7 до відповідальності й аналіз питання зловживання стороною процесуальними правами, оскільки це не входить в обов'язок адвоката за умовами укладеного сторонами договору [118]. Однак, на нашу думку, такий підхід суду апеляційної інстанції є занадто формальним та не враховує змісту та значення поняття «правнича/правова допомога», що надається клієнту.

Повертаючись до форми правової реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг, варто зазначити наступне. У деяких випадках для виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин необхідна наявність не одного, а кількох юридичних фактів, тобто їх сукупності. У такому випадку йдеться про юридичний склад.

У праві розрізняють три види юридичних складів відповідно до того, як між собою пов'язані юридичні факти, що до них входять: 1) склад із незалежним накопиченням елементів; 2) склад із послідовним накопиченням елементів; 3) альтернативний склад [177, с. 110].

Аналіз Закону України «Про безоплатну правову допомогу» дає підстави зробити висновок, що конкретні цивільні права та обов'язки щодо надання правової допомоги у спеціалізованих установах з надання безоплатної первинної правової допомоги та центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги виникають на підставі юридичного складу із послідовним накопиченням. Зокрема, для їх виникнення необхідна така послідовність юридичних фактів: 1) нормативно-правовий акт; 2) звернення суб'єкта права на безоплатну відповідно первинну чи вторинну правову допомогу; 3) рішення відповідного органу щодо надання безоплатної правової допомоги.

Завершуючи розгляд питань щодо реалізації цивільної правосуб'єктності юридичними особами у сфері надання правничих послуг, вважаємо за доцільне також звернути увагу на те, що часто виникають проблеми їх відповідальності як суб'єктів надання правничої допомоги перед третіми особами за результатами виконання зобов'язань.

У зв'язку з цим варто навести приклад позитивного досвіду регулювання подібних відносин іншими спеціальними законодавчими актами. Зокрема, у Законі України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [142] передбачено інститут страхування цивільно-правової відповідальності приватного виконавця. Вважаємо, що відповідний інститут обов'язкового страхування необхідно запровадити і щодо цивільно-правової відповідальності адвокатів. Такий підхід, на наш погляд, є виправданим, зважаючи на ту велику роль інституту адвокатури, яку йому відводять провідні демократії світу.

Висновки до Розділу 2

1. Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів. Такі ж вимоги мають бути закріплені і щодо надання будь-яких юридичних послуг на платній чи безоплатній основі будь-якими видами юридичних осіб.

2. У роботі зроблено висновок про обґрунтованість концепції договірною врегулювання особливостей здійснення адвокатської діяльності в межах адвокатського об'єднання на основі договору про створення адвокатського об'єднання. Своєю чергою в адвокатських бюро питання правового режиму переданого йому майна, особливостей управління, використання ділової репутації, визначення підприємницького чи непідприємницького статусу підлягають вирішенню на основі рішення адвоката засновника з фіксацією у статуті. Натомість статус інших юридичних осіб у сфері надання правничих послуг (підприємницький чи непідприємницький) обумовлений законодавчим регулюванням відповідної організаційно-правової форми.

3. На процедуру створення юридичних осіб у сфері надання правничих послуг, як і будь-яких організацій, впливають як вид організаційно-правової форми, так і інші класифікаційні характеристики. Зокрема, безпосередньо із Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» можемо зробити висновок, що існують особливості створення юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Зважаючи, що серед організацій зі статусом юридичної особи, що здійснюють діяльність у галузі надання правничих послуг віднаходимо і приватно-правові утворення (наприклад, товариства з обмеженою відповідальністю,

приватні підприємства тощо), і публічно-правові (наприклад, центри з надання безоплатної правової допомоги) – порядок їхнього створення буде відмінним.

4. Спеціальний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає особливості створення адвокатських об'єднань та адвокатських бюро, на підставі чого можемо виокремити їх у самостійні організаційно-правові форми юридичних осіб.

5. Адвокатське об'єднання є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб, що створене особами, які одержали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, шляхом об'єднання їхнього майна та/або діяльності, у сфері надання заінтересованим особам правничих послуг на засадах, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», іншими нормативно-правовими актами України з метою, визначеною за домовленістю між такими особами та закріпленою в установчих документах адвокатського об'єднання.

6. Адвокатське бюро є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб, що створене єдиним засновником – адвокатом задля провадження діяльності у сфері надання заінтересованим особам правничих послуг на засадах, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», іншими нормативно-правовими актами України з метою, визначеною за рішенням такого засновника та закріпленою в установчих документах адвокатського бюро на основі майнової самостійності та юридичної відокремленості адвокатського бюро.

7. Зважаючи на вимоги щодо кількісного та якісного складу юридичних осіб у сфері надання правничих послуг, можливість бути віднесеними до юридичних осіб публічного чи приватного права, їх організаційно-правові форми та практику створення, юридичні особи у сфері надання правничих послуг умовно можна поділити на п'ять груп:

адвокатські об'єднання; адвокатські бюро; центри з надання безоплатної правової допомоги та спеціалізовані установи; органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, що можуть надавати первинну правову допомогу; інші суб'єкти з-поміж юридичних осіб приватного права (господарські товариства чи приватні підприємства).

8. У контексті юридичних осіб у сфері надання правничих послуг розпорядчий спосіб створення характерний для центрів з надання безоплатної правової допомоги та спеціалізованих установ, а нормативно-явочний для адвокатських об'єднань, адвокатських бюро, господарських товариств, приватних підприємств і т. п.

9. Засновниками юридичних осіб приватного права у сфері надання правничих послуг можуть виступати як фізичні особи, так і юридичні особи. Позаяк, створювати адвокатські об'єднання та адвокатські бюро можуть винятково адвокати, включені до Єдиного реєстру адвокатів.

10. У роботі зроблено висновок, відповідно до якого, якщо подано документи для реєстрації адвокатського об'єднання чи адвокатського бюро, засновниками яких є особи, які не відповідають вимогам ч. 2 ст. 6, ст. 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», або у випадку зупинення, припинення чи позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю таких засновників (наприклад, у разі порушення присяги адвоката України, наявність непогашеної судимості тощо), державний реєстратор повинен відмовити у реєстрації їх як юридичних осіб. Однак досить часто перевірка документів відбувається формально, а наведені вище положення не завжди трактуються правозастосовними суб'єктами однаково. Тому, ст. 14, 15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» необхідно доповнити приписами, відповідно до яких засновниками адвокатських об'єднань та адвокатських бюро можуть бути виключно адвокати, які відповідають вимогам, встановленим цим Законом та щодо яких не прийнято рішення про зупинення, припинення чи позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю.

11. Беручи за основу принципи адвокатської діяльності, питання неможливості провадження адвокатської діяльності одночасно в декількох організаційних формах підлягають обов'язковій деталізації та конкретизації. Зокрема, якщо особа одночасно здійснює діяльність шляхом участі в адвокатському об'єднанні чи адвокатському бюро та реєстрації її як самозайнятої особи чи фізичної особи-підприємця – це не суперечить вимогам законодавства України, принципам адвокатської діяльності та апріорі не може спричинити конфлікту інтересів. Натомість, у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» необхідно закріпити пряму заборону одночасної участі адвоката у декількох бюро чи об'єднаннях.

12. Особливості документального оформлення повноважень адвоката на надання правової допомоги як працівника чи учасника відповідної юридичної особи залежатимуть від виду та організаційно-правової форми такої юридичної особи. Щодо юридичних осіб приватного права, створених в організаційно-правових формах, відмінних від адвокатського об'єднання чи адвокатського бюро, то повноваження конкретного правника-адвоката на представництво безпосередньо в суді визначатиметься довіреністю, що укладається на його ім'я, а не на ім'я юридичної особи, з якою підписано договір про надання правової допомоги.

13. Єдиною підставою реалізації своєї правосуб'єктності такими організаційно-правовими формами юридичних осіб, як адвокатськими об'єднаннями та адвокатськими бюро при наданні професійної правової допомоги, є договір. Саме на підставі договору про надання правової допомоги виникають правовідносини між адвокатським об'єднанням чи адвокатським бюро та клієнтом, тобто відповідні юридичні особи набувають конкретних прав та обов'язків щодо надання правової допомоги.

14. Договір про надання правничої допомоги за своєю правовою природою є консенсуальним та двостороннім. За загальним правилом такий договір є оплатним. Позаяк, навіть Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не виключає можливості надання допомоги «pro bono» (безоплатно).

15. У роботі зроблено висновок, що інститут обов'язкового страхування необхідно запровадити стосовно цивільно-правової відповідальності адвокатів у зв'язку з наданням ними правничої допомоги. Такий підхід є виправданим, зважаючи на ту велику роль інституту адвокатури, яку йому відводять провідні демократії світу.

Розділ 3. ПРИПИНЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У СФЕРІ НАДАННЯ ПРАВНИЧИХ ПОСЛУГ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

3.1. Реорганізація юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України

Право на одержання правничої допомоги в Україні гарантується кожному. У забезпеченні реалізації відповідного права важливу роль відіграють суб'єкти надання правничих послуг, з-поміж яких значна кількість зі статусом юридичної особи. Водночас, враховуючи те, що надання правничих послуг конкретному їх замовникові, як правило, має триваючий характер, то питання правового регулювання порядку створення і діяльності таких юридичних осіб та процедур їхнього припинення, в тому числі і реорганізації, набувають особливого значення.

Багато науковців присвятили свої праці питанням правового регулювання порядку реорганізації юридичних осіб, зокрема: С. М. Братусь, О. О. Джабурія, В. М. Кравчук, З. В. Ромовська, І. В. Спасибо-Фатєєва, П. П. Черевко, Ю. М. Юркевич та інші. Однак, проблеми реорганізації юридичних осіб, котрі здійснюють діяльність у галузі надання правничих послуг, до сих пір потребують комплексного теоретичного аналізу та вироблення на його основі авторського бачення перспектив удосконалення механізмів правового регулювання таких відносин.

Завдяки механізму реорганізації підтримується стабільність цивільного обігу, забезпечується правонаступництво за всім комплексом

прав та обов'язків щодо третіх осіб, і, відповідно, сталість договірних відносин; максимально гарантуються інтереси кредиторів, усувається необхідність сплати додаткових податків, зменшуються тимчасові витрати, залишаючи виробничий капітал цілісним, не дроблячи його між учасниками відповідної юридичної особи та не вилучаючи зі сфери обігу [2, с. 28]. Однак, як зазначають у наукових джерелах, з семантичної точки зору інститут реорганізації є не більше ніж юридичною фікцією, котрий опосередковує реальний економічний процес [66, с. 78]. Погоджуємось з І. В. Спасибо-Фатєєвою, що процедура реорганізації – це внутрішня справа кожного товариства, тому її оформлення відбувається на підставі прийнятих та затверджених відповідними його органами внутрішніх нормативних документів [160, с. 7].

Реорганізація юридичної особи – це припинення (зміна правового статусу юридичної особи), що тягне за собою правонаступництво юридичних осіб. Натомість перереєстрація юридичної особи – це реєстрація змін до реєстраційних документів після проведення певних дій. Основна відмінність між перереєстрацією та реорганізацією – це характер внесених змін. Наприклад, внесення змін до назви не потребує реорганізації юридичної особи, але в цьому випадку необхідна перереєстрація. У разі зміни складу учасників/засновників необхідна перереєстрація, а у разі злиття/приєднання/виділу/поділу/перетворення відбувається саме припинення шляхом реорганізації. Позаяк, якщо за наслідками реорганізації створюються нові юридичні особи (окрім приєднання), такі мають бути зареєстровані. Тобто внаслідок реорганізацій, також необхідно проводити перереєстрацію [212]. Окрім цього, повна зміна найменування неможлива без реорганізації, адже таке охоплює вказівку на організаційно-правову форму юридичної особи і, відповідно, матиме місце перетворення.

Процес утворення юридичної особи в результаті реорганізації поєднує в собі як ознаки, характерні для створення організацій у звичайному

порядку, так і особливі ознаки, що впливають безпосередньо зі специфіки процедури реорганізації (можливість утворення юридичної особи в розпорядчому порядку; набуття статусу засновників створюваної організації лише засновниками (учасниками) реорганізованої юридичної особи; наявність, як правило, обмеження у виборі організаційно-правової форми створюваної юридичної особи; особливість державної реєстрації утвореної юридичної особи; придбання первинного майна новоствореною юридичною особою (новоствореними юридичними особами) на підставі передавального акта або розподільчого балансу) [85, с. 7].

Правонаступництво є стрижнем реорганізаційної процедури юридичної особи незалежно від способу її проведення. Під цим терміном розуміють перехід прав та обов'язків від реорганізованого суб'єкта до новоствореного [207].

У приватно-правовій науці можна виділити два діаметрально протилежні підходи до розуміння загальної теоретичної конструкції правонаступництва і визначення його природи. Історично першим, що бере свій початок у римському праві, є розуміння правонаступництва саме як переходу прав та обов'язків від однієї особи до іншої. Такий підхід впливає з поділу усіх способів набуття прав (обов'язків) на первинні (оригінальні) і похідні (деривативні). Однак, якщо припустити, що права (обов'язки) переходять від однієї особи до іншої, то в такому випадку можна зробити висновок про те, що відбувається відокремлення прав (обов'язків) на відрізок їх руху від правопередника до правонаступника, а значить і правовідносини, змістом яких є ці права (обов'язки) на цей час стають безсуб'єктними. У дослідженнях, присвячених правонаступництву, ми знаходимо підтвердження тому, що концепція правонаступництва як передання (переходу) прав (обов'язків) від однієї особи до іншої не має на меті показати механізм такої передачі, а лише фіксує процес, що реально відбувається. Інша позиція з питання визначення юридичної природи правонаступництва зводиться до розуміння правонаступництва як зміни

суб'єктів правовідносин. При подібному розумінні правонаступництва права й обов'язки ні до кого не переходять, а відбувається припинення одного правовідношення з відомим суб'єктним складом і виникнення нового правовідношення з іншим суб'єктним складом [121]. Як видається, перша думка є більш обґрунтованою.

Позаяк, особливістю універсального правонаступництва та припинення права в цивільному праві є те, що в багатьох випадках воно залежить від реорганізації юридичних осіб. правонаступництво часто визначається як передача суб'єктивного права (у цілому – також юридичного обов'язку) від однієї особи (правонаступника) іншій (правонаступнику) в порядку похідного правонабуття (у певних випадках – похідне набуття юридичного обов'язку). У зв'язку з цим проводять диференціацію між такими поняттями, як правонаступництво та процедура правонаступництва. Якщо правонаступництво у вузькому (спеціальному) розумінні – це передача майна, прав та обов'язків правонаступнику, то процедура правонаступництва – це порядок (послідовність) дій, які виконуються певними суб'єктами щодо передачі та прийняття об'єктів правонаступництва. Звідси випливає, що правонаступництво є наслідком (результатом) реалізації (завершення) процедури правонаступництва. Також обов'язковою ознакою правонаступництва є зміна предметного складу правовідносин. Завдяки юридичному правонаступництву, існує зв'язок між «старими» та «новими» правовідносинами, і через це виникає спадкоємність у діяльності правопедників і правонаступників [204, р. 293–294].

Так, З. В. Ромовська пригадує, що окремі члени робочої групи при підготовці проекту ЦК України категорично не погоджувалися на збереження терміна «реорганізація» як способу припинення юридичних осіб – «такого в світі ніде немає, є лише ліквідація». Однак не вдалося від цього одержати запрограмованого виграшу, оскільки без узагальнюючої назви залишилося явище, яке позначалося терміном «реорганізація». У

свою чергу «вигнання» терміна «реорганізація» не означало б, що його використання заборонено [150, с. 315–316].

Через відсутність системності і впорядкованості термінології щодо означення процедур приєднання, злиття, перетворення та поділу у юридичній літературі висловлено пропозицію використовувати поняття «припинення юридичних осіб з правонаступництвом» як склад юридичних фактів, пов'язаний з переходом до правонаступників єдиного майнового комплексу юридичних осіб-правопередників, у результаті якого відбувається, зазвичай, формування нових юридичних осіб (за винятком приєднання, у результаті якого відбувається лише припинення юридичних осіб) та припинення юридичних осіб-правопередників [193, с. 11].

Нарешті, термін «реорганізація» був введений в чинний ЦК України у 2013 році як узагальнюючий для процедур приєднання, злиття, перетворення та поділу.

Слід зазначити, що ВС у складі об'єднаної палати Касаційного цивільного суду при розгляді справи № 291/1009/18 дійшов такого висновку: виділ – це один із способів створення юридичної особи, а не різновид її припинення або реорганізації. Суд касаційної інстанції також вказав, що, на відміну від реорганізації, у разі виділу законодавством не передбачено збереження дії договору та переходу прав і обов'язків за договором до особи, яка формується в результаті виділу [112].

Однак у цивілістичній літературі нашої держави є критика такого підходу щодо означення способів реорганізації юридичних осіб. Так, аналізуючи наведене вище судове рішення та положення ст. 104 ЦК України, Ю. М. Юркевич, зокрема, зауважує, що: завданням ст. 104 ЦК України є врегулювання форм припинення юридичних осіб, а не визначення терміна «реорганізація» (тому, очевидно, що у ній не може йтися про виділ, який є способом створення юридичної особи); як ГК України [34], так і Закон України «Про господарські товариства» [129] до 2013 року відносили виділ (виділення) до способів реорганізації

юридичних осіб; у разі виділу в силу закону все ж таки відбувається часткове правонаступництво, як перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків до однієї чи декількох новостворених юридичних осіб; за своєю правовою природою виділ є явищем, протилежним приєднанню, яке визначено як реорганізацію юридичних осіб (якщо приєднання є способом винятково припинення юридичних осіб, виділ – способом виключно створення юридичних осіб, то злиття, поділ та перетворення є одночасно способами створення та припинення юридичних осіб) [191].

Розглядаючи питання реорганізації юридичних осіб, які здійснюють надання правничих послуг, будемо виходити з того, що, згідно зі ст. 104 ЦК України реорганізація включає приєднання, злиття, перетворення та поділ і є одночасно способом створення та припинення юридичних осіб. Натомість виділ розглядатимемо як похідний спосіб створення юридичних осіб і самостійний вид реорганізації, котрий отримав окреме правове регулювання на законодавчому рівні. Зважаючи на зміст ст. 109 ЦК України, вважаємо за необхідне зауважити, що в результаті виділу, при збереженні статусу юридичної особи-правопередника, створюються одна або декілька нових юридичних осіб, до яких за розподільчим балансом переходить частина її майна, прав та обов'язків. Водночас юридична особа-правопередник втрачає контроль над юридичною особою- правонаступником (правонаступниками), не маючи ні корпоративних прав, ані будь-яких інших засобів впливу.

Зрештою, П. П. Черевко слушно зауважує, що в порядку утворення юридичних осіб шляхом реорганізації не повинні виконуватися певні дії, котрі мають здійснюватись при первинному утворенні юридичної особи, тобто при реорганізації юридична особа не формується шляхом заснування, а також відсутні такі суб'єкти як засновники [187, с. 10].

Позаяк, варто погодитись, що поза волею держави, що проявляється в тій чи іншій формі, не можливий процес утворення й діяльності юридичних осіб [11, с. 51].

Юридичні особи у галузі надання правничих послуг можуть бути суб'єктами публічного (до прикладу, центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги) або приватного (до прикладу, товариства з обмеженою відповідальністю) права, а також містити особливі вимоги до складу їх учасників (до прикладу, повні товариства), або їх не мати (до прикладу, акціонерні товариства) тощо. Фактично, станом на нині в Україні різноманітні види правничих послуг можуть надаватися будь-якими юридичними особами, незалежно від їх виду та організаційно-правової форми.

Таким чином, механізм та процедура реорганізації конкретної юридичної особи, яка здійснює свою діяльність у галузі надання правничих послуг, буде визначатись залежно від її виду та організаційно-правової форми, оскільки, наприклад, специфіка реорганізації передбачена Законами України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [147], «Про акціонерні товариства» [124] тощо.

Керуючись загальними правилами, унормованими ст. 104 ЦК України [179], до підстав реорганізації юридичних осіб, діяльність яких опосередковує надання юридичних послуг, варто віднести рішення учасників чи органів управління, уповноважених на це статутом або іншими установчими документами, судові рішення або рішення органів державної влади. Частиною 14 ст. 17 спеціального закону, який регламентує відносини, що виникають у сфері державної реєстрації відповідних учасників правовідносин, закріплено перелік документів, які потрібно представити державному реєстратору для вчинення необхідних реєстраційних дій з метою припинення юридичної особи шляхом реорганізації після завершення процедури припинення, проте не раніше спливу строку пред'явлення кредитором своїх вимог [130].

Незважаючи на те, що правом на здійснення діяльності у галузі надання правових послуг, наділені юридичні особи будь-яких організаційно-правових форм та видів, важливе значення з-поміж них відводиться адвокатським бюро та адвокатським об'єднанням.

З огляду на це, враховуючи той факт, що проблемні та дискусійні питання, які торкаються реорганізації юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм деталізовані у спеціальних нормативних актах або на достатньому рівні розкритті у дисертаційних дослідженнях, монографічних та інших джерелах, а також презюмуючи значимість та необхідність здійснення адвокатськими бюро й об'єднаннями діяльності виключно у галузі надання правничих послуг, вважаємо за доцільне зосередити увагу на дискусійних та недостатньою мірою урегульованих аспектах процедури реорганізації окреслених різновидів юридичних осіб.

Зважаючи на положення ч. 4 ст. 14 та ч. 4 ст. 15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», до особливостей проведенн реорганізації адвокатських бюро й об'єднань, варто віднести покладення на них зобов'язання у триденний строк днів з дня внесення відповідних відомостей до ЄДР у письмовій формі повідомити відповідну раду адвокатів регіону про їхню реорганізацію. Проте у цивілістичній доктрині, зважаючи на ключові завдання та значення інституту адвокатури в Україні, було рекомендовано передбачити у спеціальному законі порядок реорганізації адвокатських бюро й об'єднань зі статусом юридичної особи. Зокрема, на переконання Ю. М. Юркевича, адвокатське об'єднання може бути реорганізоване шляхом злиття чи приєднання до іншого об'єднання; у разі припинення адвокатського об'єднання шляхом злиття чи приєднання обов'язковим є укладення договору про злиття (приєднання); адвокатське об'єднання може бути припинене шляхом поділу на два чи декілька об'єднань або адвокатських бюро; з адвокатського об'єднання може бути здійснено виділ одного чи декількох адвокатських об'єднань (бюро); адвокатське бюро може бути припинене шляхом злиття з адвокатським

об'єднанням (об'єднаннями); адвокатське бюро може бути припинене шляхом приєднання до іншого адвокатського об'єднання; у разі, якщо в адвокатському об'єднанні залишився один адвокат, адвокатське об'єднання зобов'язане не пізніше одного місяця з настання таких обставин прийняти одне з таких рішень: а) про прийняття до складу адвокатів об'єднання іншого адвоката; б) про перетворення в адвокатське бюро; в) про ліквідацію адвокатського об'єднання [192, с. 148].

Нам імпонує підхід науковця щодо доцільності деталізації нормативної регламентації порядку реорганізації адвокатських бюро й об'єднань, оскільки, беззаперечним є той факт, що у результаті поділу адвокатського об'єднання не можуть бути створені два чи більше товариства з обмеженою відповідальністю і т. под. Також заслуговує на підтримку пропозиція стосовно необхідності легітимації так званої «змішаної» форми реорганізації, сутність якої зводиться, до прикладу, до того, що за наслідками поділу адвокатського об'єднання можуть утворюватися інші об'єднання або бюро.

Водночас, такий підхід не спроможний розв'язати усі можливі проблеми, що можуть виникати під час проведення процедури реорганізації адвокатських бюро й бюро.

Солідаризуємося з позицією, висловленою у доктрині, що адвокатське бюро й об'єднання як організаційно-правові форми юридичної особи, зважаючи на відсутність чіткого закріплення на законодавчому рівні притаманних їм ознак та розлогої можливості закріплення в установчих документах ознак, які характерні для інших видів організаційно-правових форм, необхідно розглядати як самостійні різновиди організаційно-правових форм юридичної особи [40, с. 102].

Таким чином, розглядувані юридичні особи можуть створюватися з комерційною метою, тобто задля отримання прибутку та подальшого його розподілу між адвокатами – учасниками (партнерами, засновниками, членами тощо) або без мети отримання прибутку, тобто так звані суб'єкти

некомерційного господарювання. В. М. Кравчук у своїх доробках відзначив, що на законодавчому рівні не встановлено жодних обмежень стосовно визначення організаційно-правової форми правонаступника за наслідками реорганізації юридичної особи, а відтак відсутня пряма заборона на перетворення непідприємницького товариства в підприємство і навпаки. Проте дослідник одночасно наголосив на тому, що незважаючи на відсутність формальної заборони, де факто проведення такої реорганізації є неможливим [75, с. 397].

Крім того, на переконання О. О. Джабурії, у випадку припинення адвокатського об'єднання шляхом реорганізації, усі обов'язки за договорами про надання правничої допомоги переходять до тієї організаційної форми адвокатської діяльності, що створюється в результаті проведення такої реорганізації [40, с. 134–135].

Однак у цьому контексті доцільно зауважити, що з приписів ч. 2 ст. 29 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» випливає, що договір про надання правової допомоги може бути достроково припинений за наявності спільного волевиявлення його контрагентів або розірваний з ініціативи однієї зі сторін у випадках, визначених умовами договірного зобов'язання [123]. Своєю чергою згідно із ч. 3 ст. 27 цього нормативно-правового акту, до договору про надання клієнтам правничої допомоги підлягають застосуванню загальні вимоги договірного права, а тому необхідно зважати на юридичну природу довірчих (фідуціарних) відносин, що є характерним для цих різновидів договірних зобов'язань. При цьому, як звертає увагу О. В. Ільків, припинення договору означає припинення довірчих відносин, які виникли на його підставі [54, с. 60]. Зрештою, із системного аналізу положень Конституції України та процесуальних кодифікованих законодавчих актів можна дійти обґрунтованого висновку, що отримання правової (правничої) допомоги варто розглядати як право, а не обов'язок сторони або іншого учасника судового процесу.

Зважаючи на викладе, а також враховуючи довірчу природу відносин, які виникають між клієнтом, тобто замовником правничих послуг, та адвокатським бюро (об'єднанням), тобто виконавцем, з метою уникнення неоднозначного трактування нормативних положень, пропонуємо закріпити у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» право замовника (клієнта) відмовитися від договору про надання правничої допомоги за умови, що розпочато процедуру реорганізації адвокатського бюро (об'єднання). Станом на сьогодні за таких обставин застосовується ч. 1 ст. 107 ЦК України, відповідно до якої кредитор вправі вимагати від юридичної особи, що припиняється, виконання зобов'язань якої не забезпечено, припинення чи дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення його виконання, за винятком випадків, встановлених законом [179].

Підбиваючи підсумки та узагальнюючи викладене вище, вважаємо за доцільне наголосити, що нині постала нагальна необхідність у чіткій регламентації порядку реорганізації адвокатських бюро та об'єднань як одних із ключових суб'єктів, діяльність яких покликана забезпечити клієнтів якісними професійними правничими послугами. Зокрема, на законодавчому рівні варто закріпити такі положення:

- в установчих документах адвокатських бюро та об'єднань можуть визначатися додаткові вимоги стосовно підстав та процедури їх реорганізації чи ліквідації, які не зумовлюватимуть колізії та суперечності із нормативними приписами;

- адвокатські об'єднання (бюро), які створюються без мети отримання прибутку, тобто непідприємницькі організаційні форми провадження адвокатської діяльності, не можуть реорганізовуватися у підприємницькі;

- адвокатські бюро (об'єднання) можуть бути реорганізовані винятково в аналогічні організаційно-правові форми, тобто в адвокатські бюро (об'єднання) [29].

Крім того, солідаризуючись із доктринальними рекомендаціями унормування випадків, коли в адвокатському об'єднанні залишився один адвокат, пропонуємо, у разі невчинення таким суб'єктом або його уповноваженими органами управління необхідних дій, передбачених законом, уповноважити відповідну раду адвокатів регіону на пред'явлення позову про його примусову ліквідацію (про що йтиметься більш детально у наступному підрозділі цієї роботи).

3.2. Правові наслідки ліквідації юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України

Інститут ліквідації юридичних осіб у сфері надання правничих послуг є невід'ємним елементом їх функціонування. Ліквідація юридичних осіб є таким же об'єктивно зумовленим процесом, як і його створення та діяльність, унаслідок чого першочерговим завданням законодавця є забезпечення дієвої та ефективної правової регламентації цих відносин.

Важливо також визначати усі точки контакту інституту ліквідації юридичних осіб з нормами інших галузей права: трудового, кримінального, адміністративного, тощо – і в такий спосіб з'ясувати оптимальне співвідношення приватного та публічного права у діяльності юридичних осіб, зокрема при їх ліквідації [197]. Врешті, важко оцінювати ступінь ефективності правового регулювання ліквідації юридичних осіб без глибокого та всебічного аналізу практики правозастосування, що накопичилася протягом тривалої дії відповідних положень цивільного законодавства. При цьому правозастосовна практика і насамперед судова ставить перед законом і наукою низку проблем, що потребують невідкладних рішень, хоча ці проблемні аспекти не отримали достатнього висвітлення у науці.

Частиною 1 ст. 104 ЦК України регламентовано, що юридична особа припиняється у результаті реорганізації чи ліквідації. З наведеного нормативного припису випливає, що ліквідація є однією з форм (способів) припинення юридичної особи. При цьому категорія «припинення» є системоутворюючою, родовою стосовно ліквідації.

Важлива роль у розвитку цивільного законодавства відведена формулюванню науково обґрунтованого, юридично чіткого понятійно-категоріального апарату. З огляду на це, передусім необхідно з'ясувати смислове навантаження поняття «ліквідація юридичної особи». Наприклад, у цивільному законодавстві, яке було чинним на території сучасної Галичини, у різні історичні епохи передбачалося, що товариство припиняється, якщо завершено заплановану справу, якщо повністю втрачено майно товариства або, зрештою, зі спливом строку, на який його було створено [178, с. 217].

Дефініція терміна «ліквідація юридичної особи» не знайшла легального закріплення ані у ЦК України, ані в правовій системі України загалом. У ст. 110 ЦК України, яка має назву «Ліквідація юридичної особи», відсутнє визначення поняття ліквідації.

Така невизначеність й неврегульованість породжує низку наукових дискусій навколо розглядуваного терміна.

На доктринальному рівні сформувалося декілька підходів до розуміння сутності ліквідації юридичної особи, які узагальнено можна звести до таких:

– як юридичного факту, тобто йдеться про припинення існування юридичної особи. С. В. Жуков, досліджуючи ліквідацію підприємства, розглядає її як певний юридичний факт, який має певні юридичні наслідки [45, с. 175]. Схожу думку висловлює А. В. Коструба, стверджуючи, що ліквідація є правоприпиняючим юридичним фактом [69, с. 173];

– як регламентованої законом процедури, тобто закріпленої на законодавчому рівні послідовності дій, які вартувачинити для внесення до

ЄДР відомостей про припинення юридичної особи. О. В. Адамович у своєму дисертаційному дослідженні узагальнює поняття ліквідації юридичної особи як регламентовану законом процедуру, за результатами якої з моменту внесення відповідного запису до державного реєстру відбувається повне припинення платоспроможної юридичної особи як суб'єкта права з можливістю у випадках, встановлених законом, часткового переходу прав й обов'язків юридичної особи до інших осіб (правонаступників) [84, с. 110]. Аналогічний критерій вкладає в основу визначення досліджуваного терміна О. М. Скоропис [154, с. 14];

– як поєднання процедури, тобто дії, які необхідно вчинити для внесення до реєстру запису про припинення юридичної особи, та самого юридичного факту – припинення її існування [95, с. 12–13]. Узагальнюючи поширені у доктрині підходи, автори науково-практичного коментаря до ЦК України за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої під ліквідацією розуміють припинення юридичної особи, за якого можливе лише сингулярне правонаступництво у випадках, прямо встановлених законодавством щодо окремих обов'язків юридичної особи, що припиняється, яке відбувається протягом процедури ліквідації, до моменту припинення існування відповідної юридичної особи [180, с. 728].

Правила формальної логіки, системний аналіз норм позитивного права та цивілістичної доктрини допомагають дійти висновку, що сутність ліквідації юридичної особи полягає у певній процедурі, яка зводиться до алгоритму послідовних дій, вчинення кожної з яких зумовлює можливість здійснення наступної. Чисельність дій залежить від: виду юридичної особи; підстав, що обумовлюють початок перебігу цього процесу (до прикладу, рішення учасників (засновників) юридичної особи або судове рішення); обсягу зобов'язань юридичної особи тощо. Проте, незважаючи на тривалість процедури, її завершальною стадією завжди буде юридичний факт – внесення до ЄДР відомостей про припинення юридичної особи. Із

вчиненням цієї дії пов'язується момент припинення правосуб'єктності юридичної особи.

При визначені поняття розглядуваного терміна науковці не сформували уніфікованого підходу щодо наявності чи відсутності правонаступництва під час ліквідації юридичної особи.

Панівною є позиція, що ліквідація відбувається без переходу комплексу прав та обов'язків юридичної особи, яка ліквідується, до інших осіб, тобто за відсутності правонаступництва. На переконання П. О. Повара, ліквідація суб'єкта господарювання – це припинення його існування як суб'єкта права за встановленою законодавством процедурою без настання універсального правонаступництва [95]. Такий підхід імпонує А. П. Нікітіній [90, с. 143], Є. О. Суханову [164, с. 130], І. В. Венедиктовій [16, с. 101], В. С. Щербині [188, с. 48] та ін.

Натомість інша група вчених акцентує увагу на тому, що при ліквідації юридичної особи може мати місце правонаступництво. О. В. Титова відзначає, що ліквідацією є припинення діяльності юридичної особи без переходу прав і обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб, окрім випадків, спеціально передбачених законодавством [166, с. 14]. Мотивація цього судження знаходить своє легітимне підґрунтя у приписах ч. 12 ст. 111 ЦК України, якою унормовано, що майно юридичної особи, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається її учасникам, якщо інше не передбачено установчими документами юридичної особи або законом [179].

Автори, що обґрунтовують можливість настання правонаступництва під час процедури ліквідації юридичної особи, наголошують на його сингулярній (частковій) природі [1, с. 79; 186, с. 234]. О. М. Гнатів, розвиваючи цю думку, окреслює особливості, які характерні для правонаступництва у процедурі ліквідації: правонаступництво відбувається за наявності майна і лише щодо тієї його частини, яке залишилося після погашення кредиторської заборгованості;

правонаступниками виступають засновники, крім передбачених законом винятків; порядок переходу прав на майно відбувається у порядку, встановленому законом, установчими документами або рішенням суду [22, с. 111].

Така позиція видається нам більш обґрунтованою, оскільки після проведення розрахунків з кредиторами може залишитися майно, яке, залежно від виду та організаційно-правової форми юридичної особи, підлягатиме передачі засновнику або розподілу між учасниками, що нашою хує на роздуми про можливість сингулярного (часткового) правонаступництва під час ліквідації юридичної особи.

Деякі дослідники, визначаючи поняття ліквідації юридичної особи, ототожнюють її з припиненням діяльності юридичної особи. Так, І. В. Венедиктова розглядає ліквідацію юридичної особи як спосіб припинення її діяльності, який має остаточний характер, без переходу прав та обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб [16, с. 101]. Таку ж позицію відстоює К. О. Ісаєва [55, с. 102].

На наше переконання, ці категорії не є тотожними за змістом та опосередковують різні процеси, оскільки юридична особа може припинити свою діяльність, проте вважатиметься суб'єктом права до того моменту, поки запис про її припинення не буде внесений до ЄДР. Тому дефініцію поняття «ліквідація юридичної особи» варто визначати саме через припинення юридичної особи, а не її діяльності.

В якості індивідуалізуючої ознаки ліквідації доцільно також виокремити платоспроможність юридичної особи, що допомагає відмежувати її від інших способів припинення юридичної особи, зокрема банкрутства. Незважаючи на це, питання про співвідношення процедур ліквідації та банкрутства залишається дискусійним, що обумовлено тим, що законодавчі приписи не дають змоги провести чітке розмежування понять «ліквідація» і «банкрутство».

Враховуючи комплексне тлумачення норм чинного законодавства та доктринальні підходи, доходимо обґрунтованого висновку, що ліквідацію юридичної особи варто розглядати як унормований порядок (процедура) припинення юридичної особи, що здійснюється до моменту припинення існування юридичної особи та за якого можливе сингулярне правонаступництво прав на майно у випадках, визначених законом.

Ліквідацію юридичної особи на доктринальному рівні класифікують за різними критеріями.

Так, О. М. Гнатів поділяє ліквідацію юридичної особи на види за такими критеріями: за організаційно-правовою формою юридичної особи науковець виокремлює ліквідацію товариств та ліквідацію установ; за видом юридичних осіб – ліквідацію юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права; за суб'єктом, який є ініціатором ліквідації, – добровільну ліквідацію у випадку припинення юридичної особи з власної ініціативи та примусову ліквідацію, якщо юридична особа припиняє існування поза її волею з ініціативи інших суб'єктів [22, с. 108–109].

Зокрема, О. В. Адамович пропонує класифікувати ліквідацію юридичних осіб за таким критерієм, як спосіб її здійснення на: ліквідацію, яка відбувається у загальному порядку шляхом подання заявником документів для державної реєстрації припинення юридичної особи; спрощену ліквідацію; ліквідацію за принципом мовчазної згоди [1, с. 194].

Кожна із наведених класифікацій заслуговує на підтримку, оскільки в їх основу покладені різні аспекти розуміння ліквідації юридичної особи, що допомагає сформулювати найповніше уявлення про сутність цієї процедури.

Проте найбільш аргументованим та таким, що має нормативне підґрунтя, вважаємо поділ ліквідації на добровільну, яка реалізується за волевиявленням і за ініціативою учасників (засновників) юридичної особи,

та примусову, яка здійснюється на підставі судового рішення або рішення уповноваженого на це органом державної влади.

З'ясувавши понятійно-категоріальний апарат та види ліквідації, зосередимо увагу на порядку ліквідації юридичних осіб у сфері надання правничих послуг.

Варто відзначити, що за таким критерієм, як порядок створення, необхідно розмежовувати юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. До юридичних осіб приватного права, основною метою діяльності яких є надання професійної правничої допомоги, належать адвокатські об'єднання та адвокатські бюро.

Натомість до юридичних осіб публічного права у розглядуваній сфері відносин варто віднести центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги та спеціалізовані установи, які надають безоплатну первинну правову допомогу.

Загальні легітимні передумови ліквідації юридичних осіб визначені ЦК України, а також Законами України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Специфіка процедури ліквідації майже для всіх різновидів та організаційно-правових форм юридичних осіб окреслена в деяких нормах ЦК України та спеціальних законах. У цьому контексті зауважмо, що Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не передбачено жодних особливостей щодо підстав та порядку здійснення ліквідації адвокатського бюро та адвокатського об'єднання.

У примірних статутах адвокатського бюро та адвокатського об'єднання практично дослівно відтворено приписи ст. 104, 105, 111–112 ЦК України.

З огляду на це доходимо обґрунтованого висновку, що припинення адвокатських бюро та адвокатських об'єднань шляхом ліквідації відбувається в загальному порядку, регламентованому приписами ЦК України.

Принагідно відзначимо, що не зовсім виваженим видається нормативний підхід щодо віднесення у Державному класифікаторі організаційно-правових форм ДК 002:2004 [132] зазначених організаційних форм адвокатської діяльності до серії господарських товариств (коди 280 і 281), тому, на наше переконання, законодавчі положення, які регламентують порядок припинення господарських товариств, не підлягають застосуванню під час визначення процедури ліквідації адвокатських бюро та адвокатських об'єднань.

Натомість центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги та установи, які надають безоплатну первинну правову допомогу, за таким критерієм, як порядок створення належать до юридичних осіб публічного права.

Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги є неприбутковими організаціями, користуються правами юридичної особи [125], та за організаційно-правовою формою належать до державних організацій (установ) [132].

Відповідно до п. 1, 4 Типового положення про установу з надання безоплатної первинної правової допомоги така установа є неприбутковою організацією, юридичною особою публічного права, яка утворюється за рішенням органу місцевого самоврядування з урахуванням потреб територіальної громади відповідної адміністративно-територіальної одиниці для надання безоплатної первинної правової допомоги відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [140].

З огляду приписів ч. 1 ст. 82 ЦК України на юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах поширюються положення цього Кодексу, якщо інше не встановлено законом [179].

Зважаючи на розміщення норм про ліквідацію юридичної особи у Главі 7 ЦК України, якою врегульовані загальні положення про юридичну особу, ліквідація зазначених юридичних осіб публічного права також відбувається у загальному порядку.

З приписів ч. 1 ст. 110 ЦК України вбачається, що підставами ліквідації юридичної особи є:

- рішення учасників юридичної особи чи її уповноваженого органу;
- судові рішення про ліквідацію юридичної особи через допущені під час її створення порушення, які не можуть бути усунені, за позовом учасника чи органу державної влади;
- судові рішення про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, визначених законом, за позовом відповідного органу державної влади [179].

Варто відзначити, що на законодавчому рівні не передбачено жодних особливостей щодо підстав та порядку здійснення ліквідації адвокатського бюро та адвокатського об'єднання, що своєю чергою не сприяє формуванню єдиної уніфікованої правозастосовної практики.

У цьому контексті солідаризуємося із Ю. М. Юркевичем, який у своїй праці наголошує, що на законодавчому рівні не врегульовано низку питань, пов'язаних із припиненням адвокатських об'єднань, до яких науковець відносить такі: у ході здійснення діяльності адвокатським об'єднанням один, декілька чи усі його учасники призупинили адвокатську діяльність; учасника об'єднання засуджено за вчинення кримінального правопорушення, за яке призначено покарання у вигляді позбавлення волі; учасника визнано судом недієздатним чи обмежено дієздатним; учасника позбавлено права на здійснення адвокатської діяльності; учасник порушив вимоги щодо несумісності тощо [194, с. 45]. На ці законодавчі недоліки звертають увагу й адвокати [10]. Принагідно відзначимо, що зазначені прогалини можна екстраполювати й на адвокатські бюро.

Постає питання, яка юридична доля адвокатського бюро у разі смерті чи оголошення померлим адвоката-учасника, позбавлення його права на заняття адвокатською діяльністю?

Солідаризуємося з позицією О. О. Джабурії, що адвокатське бюро як юридична особа особисто пов'язана з конкретною фізичною особою, тобто

адвокатом [39, с. 285]. З огляду на це, на наше переконання, у разі смерті чи оголошення померлим адвоката-учасника адвокатського бюро, позбавлення його права на заняття адвокатською діяльністю, таке адвокатське бюро підлягає ліквідації. Причому рішення про ліквідацію вправі прийняти виконавчий орган бюро, а якщо виконання обов'язків керуючого бюро установчим документом покладено на самого учасника бюро, – необхідно уповноважити правом прийняття такого рішення раду адвокатів регіону за адресою робочого місця адвоката-учасника.

Крім того, невирішеним на законодавчому рівні залишається питання про подальшу долю адвокатського об'єднання у разі позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю, смерті, визнання недієздатним його учасників, у результаті чого у складі об'єднання залишається один учасник – старший партнер або партнер.

У цьому контексті цікавим видається досвід наших сусідів. Відповідно до Кодексу торговельних товариств Польської Республіки у випадку, якщо в партнерському товаристві залишається лише один партнер, або коли лише один партнер вправі здійснювати професійну діяльність, таке товариство підлягає припиненню не пізніше ніж рік з часу настання таких обставин. Однак, якщо упродовж року до товариства вступить інший партнер, який наділений правом на провадження професійної діяльності, яка взаєпов'язана зі сферою діяльності партнерського товариства, відпадають підстави для припинення такого товариства [196, с. 88].

На наше переконання, такий підхід доцільно запровадити у національне законодавство. Отже, у разі позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю, смерті, визнання недієздатним його учасників, у результаті чого у складі об'єднання залишається один учасник – старший партнер або партнер – таке адвокатське об'єднання підлягає або реорганізації в адвокатське бюро чи ліквідації, проте не раніше, ніж зі

спливом шестимісячного строку з моменту настання відповідного юридичного факту.

Крім того, у ході удосконалення національного законодавства України, Раду адвокатів відповідного регіону доцільно законодавчо уповноважити на виконання контрольних функцій та у випадку відмови такого адвокатського об'єднання змінити свою організаційно-правову форму на адвокатське бюро, надати їй право зі спливом шестимісячного строку звертатися до суду із позовом про його примусову ліквідацію.

Принагідно варто відзначити, що зупинення одним із учасників адвокатського об'єднання права на заняття адвокатської діяльності не є підставою для припинення (ліквідації) такої юридичної особи. Такого висновку дійшла Рада адвокатів України у своєму рішенні № 29 від 12 квітня 2019 року [139].

Зважаючи, що припинення цивільної правосуб'єктності будь-якої юридичної особи пов'язане із внесенням відповідного запису до ЄДР, такий висновок ради адвокатів України станом на сьогодні загалом є правильним. Однак, таке судження видається нам не безапеляційним. Частиною 1 ст. 31 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» унормовано, що однією з підстав зупинення права на заняття адвокатською діяльністю є визнання адвоката за рішенням суду недієздатним або обмежено дієздатним.

Незважаючи на те, що зупинення права адвоката на здійснення адвокатської діяльності не обмежує його участі в адвокатському об'єднанні у складі учасника, проте над недієздатними особами встановлюється опіка і такі особи не можуть вчиняти жодних дій, у тому числі брати участь у засіданнях ради об'єднання, виражати своє волевиявлення з питань, які належать до виключної компетенції цього органу.

Зосередимо увагу на порядку ліквідації юридичних осіб у сфері надання правничих послуг.

Ліквідаційна процедура – це передбачена законом послідовність дій, вчинення яких у визначеній послідовності спрямована на припинення юридичної особи.

Законодавець передбачив два види ліквідаційної процедури: загальна, яка застосовується у випадку прийняття рішення про ліквідацію юридичної особи її учасниками (засновниками) чи судом; процедура, що застосовується у справі про банкрутство. Крім того, ч. 6 ст. 25 Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» закріплена можливість застосування так званої спрощеної процедури ліквідації юридичної особи, яка фактично обумовлює порядок завершення загального порядку за умови наявності певних обставин, встановлених цією нормою.

У межах нашого дослідження детальніше зупинимося на загальному порядку здійснення ліквідаційної процедури, який розкрито у ст. 111–112 ЦК України. Принагідно варто відзначити, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не висуває до цих відносин жодних спеціальних вимог. Натомість у примірних статутах адвокатського бюро [161] та адвокатського об'єднання [162], розроблених Національною асоціацією адвокатів України, узагальнено зазначені норми основного акту цивільного законодавства.

Цивільно-правова наука, характеризуючи процедуру ліквідації юридичної особи, традиційно поділяє її на певні стадії (етапи).

Під етапами (стадіями) ліквідації юридичної особи П. О. Повар розуміє узагальнені структурні ланки, що охоплюють конкретні юридичні та/або фактичні дії та мають внутрішню структуру [96, с. 89].

Зокрема, О. В. Макаревич виділяє вісім етапів, у межах яких здійснюються ліквідаційні процедури: повідомлення органу, що проводить державну реєстрацію про ухвалення рішення про припинення товариства шляхом ліквідації; проведення інвентаризації та незалежної оцінки майна товариства; виявлення та стягнення дебіторської заборгованості юридичної

особи, що ліквідується; закриття рахунків, відкритих у фінансових установах; проведення перевірок та визначення наявності або відсутності заборгованості зі сплати податків, зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; задоволення вимог кредиторів; затвердження ліквідаційного балансу та розрахунки з учасниками (засновниками); передання архівним установам документів, що підлягають обов'язковому зберіганню, та подання державному реєстратору документів, передбачених Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [84, с. 73–75].

На наше переконання, така класифікація надміру деталізована та по суті є віддзеркаленням приписів ст. 110–112 ЦК України.

Більш раціональною вважаємо позицію науковців, які у загальній процедурі ліквідації виокремлюють такі етапи: установчий; підготовчий; задоволення вимог кредиторів; передача майна учасникам юридичної особи; завершальний [180, с. 736].

Окрім того, слушним видається поділ ліквідації юридичної особи на стадії, запропонований О. М. Гнатів, а саме: початкова стадія, яка починає свій відлік з моменту прийняття рішення компетентною особою (органом) про ліквідацію юридичної особи та завершується створенням ліквідаційної комісії; стадія здійснення діяльності ліквідаційною комісією, якою охоплюються вчинення таких дій: виявлення кредиторів та розгляд їхніх вимог, складення проміжного ліквідаційного балансу, проведення розрахунків з кредиторами; складення ліквідаційного балансу; завершальна стадія, яка передбачає затвердження ліквідаційного балансу, передання документів на зберігання до архіву, внесення запису до ЄДР про ліквідацію юридичної особи [23, с. 125].

З огляду на те, що такий поділ, на наше переконання, є універсальним і застосовується під час здійснення як добровільної, так і примусової

ліквідації, характеризуючи процедуру ліквідації юридичних осіб у сфері надання правничих послуг, керуватимемося відповідною послідовністю.

Перший етап здійснення ліквідаційної процедури охоплює вчинення таких дій:

а) прийняття рішення про ліквідацію юридичної особи, у якому визначається склад ліквідаційної комісії, встановлюється строк для пред'явлення кредиторами своїх вимог.

Примірними статутами адвокатського бюро та адвокатського об'єднання визначено, що припинення діяльності бюро/об'єднання відбувається за рішенням його вищого органу, а у випадках, передбачених законом, за рішенням суду.

Як вбачається з п. 1 Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги створюються, реорганізуються та ліквідовуються Міністерством юстиції України за пропозицією Координаційного центру з надання правової допомоги з урахуванням потреб відповідної адміністративно-територіальної одиниці та забезпечення доступу осіб до безоплатної правової допомоги [134]. Це нормативний припис корелюється з приписами ст. 16 Закону України «Про безоплатну правову допомогу». Відтак, правом на прийняття рішення щодо ліквідації таких центрів наділене Міністерство юстиції України.

З урахуванням того, що, як ми з'ясували, установа з надання безоплатної первинної правової допомоги утворюється за рішенням органу місцевого самоврядування, рішення про її припинення приймає відповідна рада.

До компетентних органів та осіб, які вправі приймати рішення про ліквідацію юридичної особи, належать суд, інші органи державної влади у межах визначеної законом компетенції.

б) повідомлення органу, що здійснює державну реєстрацію, про прийняття рішення про припинення товариства шляхом ліквідації.

Законодавець покладає на суд, учасників (засновників) або відповідний орган юридичної особи, який прийняв рішення про припинення юридичної особи шляхом ліквідації, обов'язок упродовж трьох днів, з часу прийняття відповідного рішення, письмово повідомити про це орган, що здійснює державну реєстрацію (ч. 1 ст. 105 ЦК України [179]). Аналогічні за змістом положення визначені у примірних статутах адвокатського бюро (п. 14.4) та адвокатського об'єднання (п. 15.4) із покладенням обов'язку з вчинення відповідної дії на учасника адвокатського бюро та учасників об'єднання, які прийняли рішення про ліквідацію юридичної особи.

Перелік документів, які подають для вчинення такої реєстраційної дії, а також вимоги до них регламентовані ст. 15 та п. 10 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [130].

Другий етап охоплює період з моменту внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення щодо ліквідації юридичної особи до затвердження ліквідаційного балансу.

Прийняття рішення про ліквідацію юридичної особи зумовлює перехід повноважень щодо управління справами юридичної особи до ліквідаційної комісії (ліквідатора) як її спеціально уповноваженого органу.

Згідно із п. 14.5–14.6 примірного статуту адвокатського бюро та п. 15.5 примірного статуту адвокатського об'єднання ліквідаційна комісія призначається вищим органом бюро – учасником/учасниками об'єднання, або органом, який прийняв рішення про ліквідацію в установленому законодавством України порядку.

Виконання функцій комісії може бути покладено на керівні органи бюро/об'єднання. До ліквідаційної комісії або ліквідатора переходять повноваження щодо управління справами бюро з моменту їхнього призначення. Голова комісії, її члени або ліквідатор бюро/об'єднання

представляють його інтереси у відносинах з третіми особами та виступають у суді від імені бюро/об'єднання.

Наведені положення статутів кореспондуються з приписами ч. 3–4 ст. 105 ЦК України.

Статтею 111 ЦК України на ліквідаційну комісію у процедурі ліквідації юридичної особи покладено обов'язок вчинення низки дій та вжиття необхідних заходів. Так, ліквідаційна комісія (ліквідатор):

- повинна вжити усіх необхідних заходів стосовно стягнення дебіторської заборгованості ліквідуваної юридичної особи, а також довести до відома у письмовій формі кожного з боржників про припинення юридичної особи в установлені законом строки;

- пред'являє вимоги та позови про стягнення заборгованості з боржників юридичної особи;

- закриває рахунки, відкриті у банках, окрім рахунка, що використовується для розрахунків із кредиторами під час ліквідаційної процедури;

- уживає необхідних заходів для проведення інвентаризації майна юридичної особи, яка ліквідується, а також її відокремлених підрозділів та майна, що підтверджує її корпоративні права в інших юридичних особах, уживає заходів щодо повернення майна, яке перебуває у володінні та користуванні третіх осіб. Проведення інвентаризації відбувається відповідно до порядку, визначеного Положенням про інвентаризацію активів та зобов'язань. Як вбачається із п. 5, 7 Порядку інвентаризації здійснюється задля забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку і фінансової звітності підприємства та є обов'язковою у разі припинення юридичної особи [133];

- у передбачених законом випадках забезпечує проведення оцінки майна юридичної особи, що ліквідується. Згідно зі ст. 7 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [143], проведення оцінки майна є обов'язковим у разі ліквідації

державних, комунальних підприємств і підприємств (господарських товариств) з державною часткою майна (часткою комунального майна) [143]. Зважаючи на той факт, що професійна оцінка активів юридичної особи підтверджує рівень платоспроможності юридичної особи, що своєю чергою є додатковою гарантією задоволення вимог кредиторів, на нашу думку, проведення такого оцінювання має бути визнано обов'язковим під час ліквідаційної процедури усіх юридичних осіб незалежно від виду та організаційно-правової форми;

- звільняє працівників юридичної особи, що ліквідується з дотриманням вимог законодавства про працю;

- забезпечує повернення органам державної влади, органам місцевого самоврядування дозвільних та інших документів, а також печаток та штампів;

- до моменту затвердження ліквідаційного балансу складає та подає податковим органам, Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування звітність за останній звітний період;

- для проведення перевірок та визначення наявності або відсутності заборгованості зі сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів забезпечує надання податковим органам та Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування документів юридичної особи, у тому числі первинних документів, реєстрів бухгалтерського та податкового обліку;

- складає проміжний ліквідаційний баланс після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами;

- організовує реалізацію майна юридичної особи у разі недостатності коштів для задоволення вимог кредиторів [179]1.

Системний аналіз нормативних приписів свідчить про недостатній рівень урегульованості відносин, пов'язаних із діяльністю ліквідаційної комісії (ліквідатора). Упущенням законодавця є те, що на законодавчому рівні не встановлено жодних строків (термінів) щодо вчинення ліквідаційною комісією тих чи інших дій під час здійснення процедури

ліквідації юридичної особи. В результаті така процедура може затягнутися на доволі тривалий період час.

Важливим елементом другого етапу є задоволення вимог кредиторів. Ця процедура триває з моменту затвердження проміжного балансу і триває до затвердження ліквідаційного балансу. На законодавчому рівні встановлений мінімальний та максимальний строк пред'явлення кредитором свої вимог – від двох до шести місяців.

У разі наявності власних коштів, задоволення вимог кредиторів здійснюють відповідно до встановленої ст. 112 ЦК України черговості.

Суть черговості, як слушно відзначає В. С. Щербина, зводиться до того, що вимоги кожної наступної черги задовольняються після повного задоволення вимог попередньої черги. Якщо в межах однієї черги майна для погашення боргів не вистачає, воно розподіляється між кредиторами пропорційно заявлених ними і визначених ліквідаційною комісією вимог [187, с. 139].

Принагідно варто відзначити, що ліквідація юридичних осіб у сфері надання правничих послуг може негативно відобразитися на клієнтах, які на виконання своїх зобов'язань за договором про надання правничих послуг сплатили гонорар адвокатському бюро чи адвокатському об'єднанню (частково або у повному обсязі), проте через розпочату ліквідаційну процедуру послуги так і не були їм надані. З огляду на це та з метою забезпечення ефективної охорони прав та законних інтересів клієнтів, пропонуємо змінити законодавчо встановлену черговість, віднісши до першої черги вимогу щодо проведення розрахунків (повернення сплаченого гонорару) з клієнтами за договорами про надання правничої допомоги. Відповідне положення доцільно закріпити у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», доповнивши ст. 30 частиною 4 відповідного змісту.

Майно юридичної особи, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається учасникам у встановленому установчими

документами порядку. При цьому заслуговує на підтримку позиція, висловлена В. І. Цікало, згідно з якою розподіл активів у разі ліквідації, ґрунтується на пропорційних засадах, тобто залежить від розміру частки учасника в статутному капіталі [183, с. 51].

На третьому завершальному етапі після проведення розрахунків із кредиторами та передачі майна, що залишилося учасникам (засновникам) юридичної особи, ліквідаційна комісія складає ліквідаційний баланс, організовує його затвердження та подання податковим органам.

Ліквідаційний баланс адвокатського бюро/об'єднання підлягає затвердженню вищим органом Бюро/часниками об'єднання, судом або органом, який прийняв рішення про припинення бюро/об'єднання.

На цій стадії документи, які підлягають обов'язковому зберіганню, передаються на зберігання відповідним архівним установам, закриваються ліквідаційні рахунки.

Окрім того, ліквідаційна комісія забезпечує подання державному реєстратору документів, перелік яких окреслений ч. 13 ст. 17 Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом ліквідації.

Із внесенням відповідного запису до ЄДР, традиційно пов'язується:

– припинення цивільної правосуб'єктності юридичної особи у сфері надання правничих послуг, тобто вона припиняє існування як суб'єкт правовідносин;

– деякі права й обов'язки ліквідованої юридичної особи можуть переходити до інших осіб в силу прямого законодавчого припису, але універсальне (повне) правонаступництво не допускається;

– майно, що залишилося після задоволення вимог кредиторів у процесі ліквідації, передається його засновникам/учасникам, які мають права на нього.

Моментом припинення зобов'язань через ліквідацію юридичної особи традиційно пов'язують з часом внесення до ЄДР запису про ліквідацію юридичної особи.

При цьому, як слушно наголошує ВП ВС, запис про ліквідацію юридичної особи не є безапеляційним доказом того, що юридична особа насправді припинила своє існування, оскільки скасування реєстраційного запису за рішенням суду не є тотожним самій ліквідації юридичної особи, яка відбувається в порядку, передбаченому п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК України [102].

Протягом трьох днів з дня внесення відомостей до Єдиного державного реєстру про припинення адвокатського об'єднання/адвокатського бюро шляхом ліквідації таке адвокатське об'єднання/адвокатське бюро зобов'язане письмово повідомити про це раду адвокатів регіону. Вважаємо, що виконання цього обов'язку необхідно покласти на ліквідаційну комісію.

Висновки до Розділу 3

1. Існує необхідність детального законодавчого регулювання процедури реорганізації адвокатських об'єднань та бюро, адже, не може, наприклад, за наслідками поділу адвокатського об'єднання бути утворено два чи декілька товариств з обмеженою відповідальністю тощо. У законодавстві України доцільно передбачити, що: 1) в установчих документах адвокатських бюро та об'єднань можуть визначатися додаткові вимоги стосовно підстав та процедури їх реорганізації чи ліквідації, які не зумовлюватимуть колізії та суперечності із нормативними приписами; 2) адвокатські об'єднання (бюро), які створюються без мети отримання прибутку, тобто непідприємницькі організаційні форми провадження адвокатської діяльності, не можуть реорганізовуватися у підприємницькі; 3) адвокатські бюро (об'єднання) можуть бути реорганізовані винятково в аналогічні організаційно-правові форми, тобто в адвокатські бюро (об'єднання).

2. Договір про надання правової допомоги може бути достроково припинений за наявності спільного волевиявлення його контрагентів або розірваний з ініціативи однієї зі сторін у випадках, визначених умовами договору. До договору про надання клієнтам правничої допомоги підлягають застосуванню загальні вимоги договірного права, а тому необхідно зважати на фідучіарну природу цього різновиду договірних зобов'язань. Із системного аналізу положень Конституції України та процесуальних кодифікованих законодавчих актів можна дійти обґрунтованого висновку, що отримання правової (правничої) допомоги варто розглядати як право, а не обов'язок сторони або іншого учасника судового процесу.

3. Враховуючи довірчу природу відносин, які виникають між клієнтом, тобто замовником правничих послуг, та адвокатським бюро (об'єднанням), тобто виконавцем, з метою уникнення неоднозначного трактування нормативних положень, обґрунтовано необхідність закріпити у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» право замовника (клієнта) відмовитися від договору про надання правничої допомоги за умови, що розпочато процедуру реорганізації адвокатського бюро (об'єднання).

4. Сутність ліквідації юридичної особи полягає у певній процедурі, яка зводиться до алгоритму послідовних дій, вчинення кожної з яких зумовлює можливість здійснення наступної. Чисельність дій залежить від: виду юридичної особи; підстав, що обумовлюють початок перебігу цього процесу (до прикладу, рішення учасників (засновників) юридичної особи або судове рішення); обсягу зобов'язань юридичної особи тощо. Проте незважаючи на тривалість процедури, її завершальною стадією завжди буде юридичний факт – внесення до ЄДР відомостей про припинення юридичної особи. Із вчиненням цієї дії пов'язується момент припинення правосуб'єктності юридичної особи.

5. Ліквідацію юридичної особи варто розглядати як унормований порядок (процедура) припинення юридичної особи, що відбувається до моменту припинення існування юридичної особи та за якого можливе сингулярне правонаступництво прав на майно у випадках, визначених законом.

6. В якості індивідуалізуючої ознаки ліквідації доцільно також виокремити платоспроможність юридичної особи, що дає змогу відмежувати її від інших способів припинення юридичної особи, зокрема банкрутства. Незважаючи на це, питання про співвідношення процедур ліквідації та банкрутства залишається дискусійним, що обумовлено тим, що законодавчі приписи не дають змоги провести чітке розмежування понять «ліквідація» і «банкрутство».

7. Законодавчі положення, які регламентують порядок припинення господарських товариств, не підлягають застосуванню під час визначення процедури ліквідації адвокатських бюро та адвокатських об'єднань.

8. У разі смерті чи оголошення померлим адвоката-учасника адвокатського бюро, позбавлення його права на заняття адвокатською діяльністю, таке адвокатське бюро підлягає ліквідації. Причому рішення про ліквідацію вправі прийняти виконавчий орган бюро, а якщо виконання обов'язків керуючого бюро установчим документом покладено на самого учасника бюро, – необхідно прийняти законодавчі зміни, якими уповноважити приймати таке рішення раду адвокатів регіону за адресою робочого місця адвоката-учасника.

9. Запропоновано внести законодавчі зміни, відповідно до яких у разі позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю, смерті, визнання недієздатним його учасників, в результаті чого у складі об'єднання залишається один учасник – старший партнер або партнер – таке адвокатське об'єднання підлягає або реорганізації в адвокатське бюро чи ліквідації, проте не раніше, ніж зі спливом шестимісячного строку з моменту настання відповідного юридичного факту.

10. У ході удосконалення національного законодавства України, раду адвокатів відповідного регіону доцільно законодавчо уповноважити на виконання контрольних функцій та у випадку відмови адвокатського об'єднання, у якому залишився єдиний учасник, змінити свою організаційно-правову форму на адвокатське бюро, надати їй право зі спливом шестимісячного строку звертатися до суду із позовом про його примусову ліквідацію.

11. Ліквідація юридичних осіб, діяльність яких спрямована на надання правничих послуг може негативно відобразитися на клієнтах, які на виконання своїх зобов'язань за договором про надання правничих послуг сплатили гонорар адвокатському бюро чи адвокатському об'єднанню (частково або у повному обсязі), проте через розпочату ліквідаційну

процедуру послуги так і не були їм надані. З огляду на це та з метою забезпечення ефективної охорони прав та законних інтересів клієнтів, пропонуємо змінити законодавчо встановлену черговість, віднісши до першої черги вимогу щодо проведення розрахунків (повернення сплаченого гонорару) з клієнтами за договорами про надання правничої допомоги. Відповідне положення доцільно закріпити у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», доповнивши статтю 30 частиною 4 відповідного змісту.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі виконано теоретичне та нове вирішення наукового завдання, що полягає в комплексному теоретичному дослідженні цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг. Основні висновки дисертації зводяться до наступного:

1. Незважаючи на те, що юридичні особи будь-яких видів та організаційно-правових форм вправі здійснювати діяльність у галузі надання правничих послуг, саме адвокатські бюро й об'єднання займають серед них особливе місце. Періодизація історії урегулювання правового становища адвокатських бюро й об'єднань включає такі етапи: 1991-1993 роки (з часу відновлення незалежності України до моменту вступу в силу Законом «Про адвокатуру»); 1993-2012 роки (від унормування статусу адвокатських колегій, контор та фірм, а також інших об'єднань згідно із Законом України «Про адвокатуру» до моменту прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»); 2012 рік – донині (набрання чинності та дія Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

2. Враховуючи системний аналіз положень чинних в Україні законодавчих актів доходимо обґрунтованого висновку, що адвокатська діяльність включає надання усіх різновидів юридичної (правничої) допомоги. При цьому правом на здійснення адвокатської діяльності наділені особи, які, у визначеному законом порядку, отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, а серед юридичних осіб – адвокатські бюро й об'єднання.

3. На нормативному рівні терміни «правнича допомога», «юридична допомога» і «правова допомога» вживаються як тотожні. Крім того, рівнозначними за сутністю слід розглядати поняття «юридичні послуги»,

«правничі послуги» та «правові послуги», які охоплюють послуги, що пов'язані з наданням юридичної (правової, правничої) допомоги на підставі законодавчих приписів, правочину, установчого документа або іншого юридичного акта. Натомість через здійснення адвокатами професійної діяльності опосередковується надання саме правничої допомоги.

4. Проведений аналіз змісту нормативних приписів дозволяє констатувати, що будь-які юридичні особи, незважаючи на їх види та організаційно-правові форми, вправі надавати різноманітні юридичні послуги. Втім, доцільно акцентувати на тому, що надання послуг щодо захисту і представництва інтересів клієнтів у суді має бути віднесено до виключної компетенції адвокатських бюро, адвокатських об'єднань та центрів із надання безоплатної вторинної допомоги (за винятком випадків чітко регламентованих на рівні закону). При цьому помилковим та таким, що не сприяє професіоналізації інституту надання якісних кваліфікованих юридичних послуг, є допуск до надання правничої допомоги юридичних осіб чи інших суб'єктів, які не відповідають необхідному рівню кваліфікаційних вимог.

5. В основу класифікації юридичних осіб, що провадять діяльність із надання юридичних послуг, можуть бути покладені різноманітні критерії, зокрема: за порядком та підставами створення, за наявністю/відсутністю мети отримання прибутку і подальшого його розподілу між засновниками (учасниками), залежно від форми власності та організаційно-правової форми тощо.

6. Специфікою правового становища адвокатських бюро й об'єднань необхідно вважати, зокрема, те, що учасниками (засновниками) таких суб'єктів можуть бути виключно особи, які отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Це спричиняє настання спеціальних юридичних наслідки, що взаємопов'язано, з-поміж іншого, з таким: учасники адвокатських бюро й об'єднань вправі розпорядитися часткою в

статутному капіталі цих юридичних осіб, уклавши відповідний правочин (договір) винятково із тими особами, що в установленому законом порядку отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю; право на частку у статутному капіталі адвокатських бюро й об'єднань у порядку універсального, тобто спадкового наступництва, вправі набувати лише особи, які, знову ж таки, з дотриманням процедури, регламентованої на рівні закону, отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

7. Правосуб'єктність юридичної особи має передусім цивільно-правовий характер, адже правовстановлююче значення має факт державної реєстрації юридичної особи, що визначено ЦК України; реалізація правосуб'єктності юридичної особи відбувається відповідно до її установчих документів, що закріплено нормами цивільного права; нормами цивільного законодавства визначено правові наслідки внесення запису до ЄДР про припинення юридичної особи. Тому, для усіх юридичних осіб, незалежно від виду та організаційно-правової форми, цивільна правосуб'єктність має пріоритетне значення.

8. Під юридичними особами, що провадять діяльність у галузі надання правничих послуг, необхідно розуміти організації, що створюються і функціонують у будь-якій організаційно-правовій формі та підлягають легітимації відповідно до порядку, передбаченого Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», з урахуванням вимог спеціального законодавства, що визначає сферу діяльності та правовий статус окремих їх різновидів. Термін «правосуб'єктність юридичних осіб, діяльність яких опосередковує надання юридичних послуг» у широкому значенні охоплює такі категорії як «правоздатність», «дієздатність» та «права й обов'язки із правового статусу». Аналогічний підхід підлягає застосуванню під час регламентації та визначення особливостей провадження діяльності окремих видів юридичних осіб у розглядуваній сфері відносин.

9. Розкриваючи індивідуалізуючі характеристики правосуб'єктності юридичних осіб, діяльність яких опосередковує надання юридичних (правових) послуг, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тому, що до кола таких суб'єктів можуть бути віднесені юридичні особи публічного права (приміром, спеціалізовані установи, які надають безоплатну первинну правову допомогу, та центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги) та приватного права (до прикладу, товариства з додатковою відповідальністю), які, своєю чергою, володіють загальною (до прикладу, приватні підприємства) чи спеціальною (приміром, адвокатські бюро) правоздатністю. Крім того, особливості правового статусу таких організацій можуть: бути унормовані на рівні окремого закону (до прикладу, товариства з обмеженою відповідальністю) або не мати спеціальної регламентації (приміром, спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правової допомоги); передбачати додаткові вимоги до складу засновників/учасників (наприклад, повні товариства) або не містити їх (приміром, акціонерні товариства) і т. под. Відтак, доводиться констатувати, що сучасний правопорядок поряд із загальною цивільною правосуб'єктністю може закріплювати в окремих випадках і спеціальну правосуб'єктність суб'єктів, що вправі здійснювати діяльність із надання правничих послуг.

10. З метою удосконалення нормативних положень вважаємо за доцільне доповнити ст. 14 і ст. 15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» положеннями, що адвокатські бюро й об'єднання не можуть займатися жодним іншим видом діяльності, крім професійної, за допомогою якої опосередковується надання правової (правничої) допомоги. Також варто внести зміни до ч. 5 ст. 12 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», виклавши її у такій редакції: «5. Органи місцевого самоврядування вправі укладати з адвокатами, які провадять професійну діяльність індивідуально, адвокатськими бюро й об'єднаннями, а також іншими суб'єктами, які отримали дозвіл відповідної

ради адвокатів відповідного регіону, договори про надання первинної правової допомоги на території певної адміністративно-територіальної одиниці на тимчасових чи постійних засадах».

11. У роботі додатково аргументовано обґрунтованість концепції договірної врегулювання специфіки провадження адвокатської діяльності в межах адвокатського об'єднання на підставі договору про створення адвокатського об'єднання. Своєю чергою в адвокатських бюро питання правового режиму переданого йому майна, особливостей управління, використання ділової репутації, визначення підприємницького чи непідприємницького статусу підлягають вирішенню на основі рішення адвоката засновника з фіксацією у статуті. Натомість статус інших юридичних осіб у сфері надання правничих послуг (підприємницький чи непідприємницький) обумовлений законодавчим регулюванням відповідної організаційно-правової форми.

12. Проведення адвокатської діяльності ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, конфіденційності, законності та уникнення конфлікту інтересів. Такі ж вимоги мають бути закріплені і щодо надання усіх видів юридичних послуг на оплатних чи безоплатних засадах будь-якими видами юридичних осіб.

13. Самостійність організаційно-правових форм «адвокатського об'єднання» та «адвокатського бюро» підтверджується низкою положень законодавства України та впливає із правозастосовної практики. Зокрема, згідно з положеннями ЦК України та Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» встановлено вимоги до найменування юридичних осіб, що має складатися із вказівки на організаційно-правову форму та назви. У зв'язку з цим, аналіз ЄДР показав, що найменування досліджуваних юридичних осіб містять слова «адвокатське об'єднання» чи «адвокатське бюро» та їх назви і т. д.

14. Адвокатське об'єднання є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб, що створене особами, які отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, шляхом об'єднанням їхнього майна та/або діяльності, у сфері надання заінтересованим особами правничих послуг на засадах, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», іншими нормативно-правовими актами України з метою, визначеною за домовленістю між такими особами та закріпленою в установчих документах адвокатського об'єднання. Натомість, адвокатське бюро є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб, що створене єдиним засновником – адвокатом задля провадження діяльності у сфері надання заінтересованим особами правничих послуг на засадах, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», іншими нормативно-правовими актами України з метою, визначеною за рішенням такого засновника та закріпленою в установчих документах адвокатського бюро на основі майнової самостійності та юридичної відокремленості адвокатського бюро.

15. Зважаючи на вимоги щодо кількісного та якісного складу юридичних осіб у сфері надання правничих послуг, можливість бути віднесеними до юридичних осіб публічного чи приватного права, їх організаційно-правові форми та практику створення, юридичні особи у сфері надання правничих послуг умовно можна поділити на п'ять груп: адвокатські об'єднання; адвокатські бюро; центри з надання безоплатної правової допомоги та спеціалізовані установи; органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, що можуть надавати первинну правову допомогу; інші суб'єкти з-поміж юридичних осіб приватного права (наприклад, господарські товариства чи приватні підприємства).

16. У контексті юридичних осіб у сфері надання правничих послуг розпорядчий спосіб створення характерний для центрів з надання безоплатної правової допомоги та спеціалізованих установ, а нормативно-

явочний для адвокатських об'єднань, адвокатських бюро, господарських товариств, приватних підприємств і т. п. Засновниками юридичних осіб приватного права, діяльність яких опосередковує надання правничих послуг можуть виступати як фізичні особи, так і юридичні особи. Позаяк, створювати адвокатські бюро й об'єднання можуть винятково адвокати, включені до Єдиного реєстру адвокатів.

17. У роботі зроблено висновок, відповідно до якого, якщо подано документи для реєстрації адвокатського об'єднання чи адвокатського бюро засновниками яких є особи, які не відповідають вимогам ч. 2 ст. 6, ст. 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», або у випадку зупинення, припинення чи позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю таких засновників (наприклад, у разі порушення присяги адвоката України, наявність непогашеної судимості тощо), державний реєстратор повинен відмовити у реєстрації їх як юридичних осіб. Однак досить часто перевірка документів відбувається формально, а наведені вище положення не завжди трактуються правозастосовними суб'єктами однаково. Тому, вважаємо, що ст. 14, 15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» необхідно доповнити приписами, відповідно до яких засновниками адвокатських бюро й об'єднань можуть бути винятково адвокати, які відповідають вимогам, встановленим цим Законом та щодо яких не прийнято рішення про зупинення, припинення чи позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю.

18. У Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» необхідно закріпити пряму заборону одночасної участі адвоката у декількох бюро чи об'єднаннях. Адже може виникнути ситуація, що два адвокатських об'єднання незалежно один від одного укладуть договори про надання правової допомоги з клієнтами, які є протилежними сторонами спору, та доручать виконувати ці договори адвокату, який є одночасно їх учасником. Адвокат формально зобов'язаний виконувати рішення керівних органів об'єднання, тому постане перед вимогою

надавати правову допомогу одночасно клієнтам, що є протилежними сторонами спору. Це порушуватиме принцип уникнення конфлікту інтересів, що закріплений у ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

19. Єдиною підставою реалізації своєї правосуб'єктності такими організаційно-правовими формами юридичних осіб, як адвокатськими об'єднаннями та адвокатськими бюро при наданні професійної правничої допомоги є договір про надання правової (правничої) допомоги, на підставі якого виникають правовідносини між адвокатським об'єднанням чи адвокатським бюро та клієнтом, тобто відповідні юридичні особи набувають конкретних прав та обов'язків щодо надання правової допомоги.

20. Існує необхідність детального законодавчого регулювання процедури реорганізації адвокатських об'єднань та бюро, адже, не може за наслідками поділу адвокатського об'єднання бути утворено, приміром, два чи декілька товариств з обмеженою відповідальністю тощо. У законодавстві України доцільно передбачити, що: 1) в установчих документах адвокатських бюро та об'єднань можуть визначатися додаткові вимоги стосовно підстав та процедури їх реорганізації чи ліквідації, які не зумовлюватимуть колізії та суперечності із нормативними приписами; 2) адвокатські об'єднання (бюро), які створюються без мети отримання прибутку, тобто непідприємницькі організаційні форми провадження адвокатської діяльності, не можуть реорганізовуватися у підприємницькі; 3) адвокатські бюро (об'єднання) можуть бути реорганізовані винятково в аналогічні організаційно-правові форми, тобто в адвокатські бюро (об'єднання).

21. У разі смерті чи оголошення померлим адвоката-учасника адвокатського бюро, позбавлення його права на заняття адвокатською діяльністю, таке адвокатське бюро підлягає ліквідації. Причому рішення про ліквідацію вправі прийняти виконавчий орган бюро, а якщо виконання

обов'язків керуючого бюро установчим документом покладено на самого учасника бюро, – необхідно уповноважити правом прийняття такого рішення раду адвокатів регіону за адресою робочого місця адвоката-учасника.

22. У разі позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю, смерті, визнання недієздатним його учасників, в результаті чого у складі об'єднання залишається один учасник – старший партнер або партнер – таке адвокатське об'єднання підлягає або реорганізації в адвокатське бюро чи ліквідації, проте не раніше, ніж зі спливом шестимісячного строку з моменту настання відповідного юридичного факту.

23. Ліквідація юридичних осіб у сфері надання правничих послуг може негативно відобразитися на клієнтах, які на виконання своїх зобов'язань за договором про надання правничих послуг сплатили гонорар адвокатському бюро чи адвокатському об'єднанню (частково або у повному обсязі), проте через розпочату ліквідаційну процедуру послуги так і не були їм надані. З огляду на це та з метою забезпечення ефективної охорони прав та законних інтересів клієнтів, пропонуємо змінити законодавчо встановлену черговість, віднісши до першої черги вимогу щодо проведення розрахунків (повернення сплаченого гонорару) з клієнтами за договорами про надання правничої допомоги. Відповідне положення доцільно закріпити у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», доповнивши ст. 30 частиною 4 відповідного змісту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамович О. В. Ліквідація юридичних осіб за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук. 081. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 227 с.
2. Аксёнова Е. В. Реорганизация юридических лиц по законодательству Российской Федерации: проблемы теории и практики : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2006. 162 с.
3. Андрусак Т. Г. Адвокати та їх роль у розвитку української правової думки. *Адвокатура України: історія та сучасність* : матеріали Все українського круглого столу. Київ; Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 14–18.
4. Анзанелло Л. Адвокатское объединение: сравнительный анализ основных моделей. *Очерки права компаний: сборник статей* / отв. ред. И. В. Спасибо-Фатеева. Харьков : ЧП «ЕКУС», Сообщество «Цивилистическая платформа», 2019. 408 с.
5. Анпілогов О. В. Структура реформування територіального та галузевого управління регіональним комплексом: адміністративно-правовий аспект : монографія. Київ : Логос, 2016. 400 с.
6. Бакаянова Н. Роль громадських об'єднань адвокатів у розвитку інституту адвокатури. *National Law Journal: Theory and Practice*. August. 2016. С. 5–9.
7. Бакаянова Н. М. Пропозиції щодо вдосконалення законодавчого врегулювання використання ордеру адвоката. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. ювілею акад. С. В. Ківалова (16–17 травня, м. Одеса) : в 2 т. Одеса, 2014. Т. 1.

8. Бакаянова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2017.
9. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : монографія. Київ : Атіка, 2011. 420 с.
10. Богатир В. Щодо діяльності адвокатського об'єднання створеного двома адвокатами за умов, коли один з учасників зупинив свою адвокатську діяльність. URL : https://dostup.pravda.com.ua/request/shchodo_diialnosti_advokatskogho
11. Братусь С. Н. Субъекты гражд. права. Курс советского гражданского права. Москва : Гос. изд-во юрид. л-ры, 1950. 368 с.
12. Братусь С. Н. Юридические лица в советском гражданском праве (Понятие, виды; гос. юрид. лица). Москва : Юрид. Узд.; тип, «Кр. пролетарий», 1947. 364 с.
13. Брославський В. Л. Концептуальні підходи до досліджень з історії української адвокатури. *Адвокатура України: історія та сучасність* : матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 25-27.
14. Булеца С. Б., Заборовський В. В. Ордер в якості документу, що посвідчує повноваження адвоката. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 22. С. 8–13.
15. Васильєва В. А. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин з надання посередницьких послуг : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 31 с.
16. Венедиктова І. В. Сучасний словник цивільно-правових термінів. Серія «Юридичний радник». Харків : Страйд, 2005. 224 с.
17. Вербицкая Ю. О. Некоммерческие корпоративные и унитарные организации в проекте Гражданского кодекса РФ. *Гражданское право*. 2011. № 1. С. 23–28.

18. Види правосуб'єктності. URL : <https://lawbook.online/gosudarstva-prava-teoriya/vidyi-pravosubyektnosti-51644.html> (дата обращения: 27.09.2020).
19. Виконавче провадження : навч. посібник (у схемах і таблицях) (електронне видання) / Ю. М. Юркевич, О. Б. Верба-Сидор, Н. М. Грабар та ін.; за ред. канд. юрид. наук, доц. О. Б. Верби-Сидор. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 600 с.
20. Вильям Р. Ансон. Основы договорного права / пер. с восемнадцатого английского издания А. С. Александровского, А. С. Ахманова и С. М. Рапопорта ; под редакцией Д. Ф. Рамзайцева. Москва : Международная книга, 1947. 434 с.
21. Гарантії адвокатської діяльності: ЄСПЛ навів ключові рішення. *Закон і Бізнес*. 12.02.2018. URL : https://zib.com.ua/ua/print/131858-garantii_advokatskoi_diyalnosti_espl_naviv_klyuchovi_rishenn.html (дата звернення: 27.09.2020).
22. Гнатів О. М. Поняття та види ліквідації як способу припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 105–111.
23. Гнатів О. М. Стадії ліквідації юридичних осіб за цивільним законодавством України. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 124–126.
24. Гобечія І. Законодавчий плюралізм у контексті поняття допомоги, що надається адвокатом. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 грудня 2020 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : ЛьВДУВС, 2020. С. 404–406.

25. Гобечія І. Система та класифікація юридичних осіб у сфері надання правничих послуг. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 6–11.

26. Гобечія І. Т. Генеза правового регулювання статусу юридичних осіб, що здійснюють діяльність у сфері надання правничих послуг за законодавством України. *Науковий Вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Вип. № 63. С. 128.

27. Гобечія І. Т. До питання про організаційні форми адвокатської діяльності. *Проблеми приватного права в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу* : збірник матеріалів науково-практичного семінару. 4 жовтня 2019 року (м. Львів) / за заг. ред. І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів : «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2019. С. 35–37.

28. Гобечія І. Т. Класифікація юридичних осіб, що провадять діяльність на ринку правничих послуг. *Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки* : міжнародна науково-практична конференція (м. Запоріжжя, 26–27 березня 2021 р.). С. 46–48.

29. Гобечія І. Т. Окремі аспекти правового регулювання реорганізації юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 35–40.

30. Гобечія І. Т. Цивільна правосуб'єктність окремих юридичних осіб публічного права у сфері надання правничих послуг. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні* : збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (13 листопада 2020 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 35–38.

31. Гобечія І. Т., Юркевич Ю. М. До питання про підприємницьку чи непідприємницьку мету створення адвокатських об'єднань. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : тези доповідей

регіональної наук.-практ. конф. (м. Львів, 14 грудня 2018 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : ЛьвДУВС, 2018. С. 266–268.

32. Головань І. Ще раз про співвідношення адвокатської і підприємницької діяльності. Ліга. Блоги. URL : <http://blog.liga.net/user/igolovan/article/12108.aspx>

33. Гонгало Б. М., Крашенинников П. В. Предмет гражданско-правового регулирования. *Гражданское общество и развитие гражданского права* : сб. статей к юбилею д-ра юрид. наук, проф. Наталии Семеновны Кузнецовой / отв. ред. Р. А. Майданик и Е. В. Кохановская. Киев : ЧАО «Юридическая практика», 2014. 656 с.

34. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 24.03.2021).

35. Господарський процесуальний кодекс України № 1798-XII від 06.11.91. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/conv#Text> (дата звернення: 26.11.2020).

36. Грибанов В. П. Юридические лица. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1961.

37. Гриняк А. Б. На шляху до оновлення договірною законодавства в умовах євроінтеграційних процесів в Україні. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав* : матеріали Наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Ч. Н. Азімова та 20-річчю з дня створення каф. цив. права № 2 (Харків, 29 листоп. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 41–45.

38. Дерра М. Адвокатура в Германии. URL : <https://zakon.ru/Tools/DownloadFileRecord/23439> (дата обращение: 27.09.2020).

39. Джабу́рія О. Адвокатське бюро як організаційна форма адвокатської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 281–286.

40. Джабу́рія О. О. Організаційні форми адвокатської діяльності : дис. ... на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Одеса : НУ «Одеська юридична академія». 2020. 223 с.

41. Директива 2005/36/ЕС Европейського Парламенту і Ради ЄС від 7 вересня 2005 року про визнання професійних кваліфікацій. 2-е вид. перероблене і доповнене. Москва : АйПиЕр Медіа, 2015. 186 с.

42. Договірне право України. Загальна частина : навч. посібник / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова та ін.; за ред. О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 896 с.

43. Долинська М. С. Нотаріальний процес : підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 652 с.

44. Єфремова О. Г. Джерела персоніфікованої адвокатури України у матеріалах фондів центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. *Адвокатура України: історія та сучасність* : матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ ; Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 22–25.

45. Жуков С. В. Правові основи здійснення процедур ліквідації підприємства. *Право і Безпека*. 2009. № 5. С. 175–180.

46. Жушман М. В. Проблеми теорії та практики підтвердження повноважень адвоката у процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 85–92.

47. Заїка Ю. О. Українське цивільне право : навч. посібник. Київ : Істина. 2005. 312 с.

48. Закон про адвокатуру в СРСР від 30.11.1979. URL : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_7/ (дата звернення : 21.03.2021).

49. Закон про адвокатуру Польщі (український переклад) (від 26.05.1982). Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України. URL : <http://unba.org.ua/laws-of-foreign-countries>

50. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин : дис... д-ра юрид. наук. 12.00.03. Івано-Франківськ ; Київ, 2017. 571 с.

51. Зинченко С. А., Шапсулов Д. Ю., Корх С. Э. Предпринимательство и статус его субъектов в современном российском праве. Ростов-на-Дону, 1999.

52. Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017.

53. Іваницький С. О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2017.

54. Ільків О. В. Правова природа відносин, що виникають із договору управління майном. *Нове українське право*. 2021. Вип. 3. С. 57–62.

55. Ісаєва К. О. Ліквідація господарського товариства як спосіб захисту прав його учасника. *Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу* : зб. наук. праць за матеріалами XVII Міжнародної наук.-практ. конф. (27–28 вересня 2019 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака. Івано-Франківськ, 2019. С. 102–105.

56. Карнаух Б. Зловживання правом та його правові наслідки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 31–36.

57. Кибенко Е. Р. Корпоративное право Украины: учеб. пособие. Харьков : Эспада, 2001.

58. Кисіль Л. Є. Теоретичні питання адміністративної правосуб'єктності органів виконавчої влади. *Адміністративне право України* : стан і перспективи розвитку: зб. наук. праць : VI Міжнар. наук.-

практ. конф. «Адміністративне право України: стан і перспективи розвитку», м. Київ, 23–24 вересня 2011 р. / ред. кол. : [О. Ф. Андрійко та ін.]. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2011. С. 190–194.

59. Кичельов М. Є., Затулко К. А. Правовий статус адвокатського об'єднання. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2018. № 4. Т. 29 (68). С. 59–64.

60. Кодекс адміністративного судочинства України № 2747-IV від 06.07.2005. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#Text> (дата звернення : 26.11.2020).

61. Козлов С. Чому в Україні досі «не люблять» гонорар успіху адвоката. *Юридична газета*. 17.03.2020. № 6 (712). URL : <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/chomu-v-ukrayini-dosi-ne-lyublyat-gonorar-uspihu-advokata.html>.

62. Козлова Н. В. Правосуб'єктність юридического лица. Москва : Статут, 2005. 476 с.

63. Козлова Н. В. Правосуб'єктність юридического лица по российскому гражданскому праву : дисс. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2004.

64. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. 16 квітн. /№ 32. 23 серп./.

65. Конституція України від 28.06.1996. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#Text> (дата звернення : 27.09.2020).

66. Коровайко А. Реорганизация юридических лиц: проблемы правового регулирования. *Хозяйство и право*. 1996. № 11. С. 69–80.

67. Коссаk В. М. Правові засади іноземного інвестування в Україні. Львів : Центр Європи, 1999.

68. Коссак В. М., Юркевич Ю. М. Правовий захист економічної конкуренції : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2013. 314 с.
69. Коструба А. В. До питання форм ліквідації юридичної особи як правоприпиняючого юридичного факту. *Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф. В. П. Маслової, 16 берез. 2012 р. / редкол.: В. І. Борисова (відп. ред.) та ін. Харків : Право, 2012. С. 172–175.
70. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики : монографія. Київ : Алерта, 2017. 494 с.
71. Кот О. О. Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 ; Наук.-дослід. ін-т прив. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака. Київ, 2017. 550 с.
72. Кот О. Проблема зловживання суб'єктивним правом у цивільному праві України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 133–141.
73. Кочин В. Правова сутність юридичної особи. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 43–48.
74. Кравцов С. О., Гончаров В. О., Кужель К. С. Практичні особливості підтвердження повноваження адвоката в цивільному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 104–107.
75. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : монографія. Львів : Край, 2009. 464 с.
76. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13.04.2012. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text> (дата звернення : 26.11.2020).

77. Кузнецова Н. Концептуальні засади інституту юридичної особи в новому цивільному законодавстві України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали VIII регіональної наук.-практ. конф. Львів, 2002. С. 215–216.

78. Кузнецова Н. С. Гражданское общество и личные неимущественные права. *Вибрані праці*. Київ: ПрАТ «Юридична практика», 2014. 544 с.

79. Кузнецова Н. С. Поняття й класифікація юридичних осіб в цивільному праві України: теорія і практика. *Сучасні проблеми приватного права*: збірник наукових праць присвячених 80-ій річниці з Дня народження Ярослави Миколаївни Шевченко / відп. ред. Н. С. Кузнецова, Р. О. Стефанчук. Київ: ВГО «Асоціація цивілістів України», Кам'янець-Подільський, ТОВ «Друкарня «Рута», 2012. С. 159–176. (Серія «Studia in Honorem»).

80. Кузнецова Н. С. Юридичні особи. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., переробл. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2010. С. 310–330.

81. Куклина М. В. Использование местных топливно-энергетических ресурсов для развития экономики региона: автореф. дисс. ... канд. экон. наук. Улан Удэ, 2010. 20 с.

82. Лазурко О. Б. Союз українських адвокатів: напрямки діяльності та структурна організація. *Адвокатура України: історія та сучасність*: матеріали Все українського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 103–107.

83. Лист Державної фіскальної служби України № 8984/Ф/99-99-15-02-02-15 від 25.08.2016. *Офіційний портал ДФС України*. URL: <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovyi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-fizichnih-osib/print-69643.html> (дата звернення: 29.11.2020).

84. Макаревич О. В. Ліквідація юридичних осіб і її види за цивільним законодавством України. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 1-1 (29). С. 109–113.

85. Мартышкин С. В. Понятие и признаки реорганизации юридического лица : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Самара, 2000. 225 с.

86. Музика Л. А. Концепція цивільно-правової політики України : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2020. 504 с.

87. Музюкин Д. В. Правовое обеспечение рынка юридических услуг : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Томск, 2007. 30 с. URL : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1265728> (дата звернення : 29.09.2020).

88. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за ред. В. М. Коссака. Київ : Істина, 2004.

89. Незалежність і юридична відповідальність суддів як гарантії верховенства права : монографія / О. Верба-Сидор, О. Овчаренко, Т. Пашук, С. Рабінович; [за заг. ред. П. Рабіновича]. Львів : Сполом, 2019. 388 с.

90. Нікітіна А. П. Примусове скасування державної реєстрації юридичної особи за поданням органу виконавчої влади як засіб адміністративної відповідальності. *ScienceRise*. 2014. № 2 (2). С. 143–147.

91. Окрема думка (частково розбіжна) судді Великої Палати Верховного Суду Гудими Д. А. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/review/90563203>.

92. Оновлення договірному регулюванню приватноправових відносин в Україні : монографія / за заг. ред. А. Б. Гриняка, О. О. Кота, М. Д. Пленюк. Київ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. 488 с.

93. Органи управління корпорації. Корпоративне право України: підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2010.

94. Пленюк М. Д. Юридичні факти як підстави виникнення цивільно-правових зобов'язань (теоретичні та практичні засади) : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2016. 426 с.

95. Повар П. О. Правове регулювання ліквідації підприємств в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2009. 18 с.

96. Повар П. О. Правове регулювання ліквідації підприємств в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009.

97. Податковий кодекс України № 2755 від 02.12.2010. *Голос України*. 2010. № 229–230. 4 груд.

98. Положение об адвокатуре СССР, утв. пост. СНК СССР 16 августа 1939 г. (СП СССР 1939 г. № 49, ст. 394). URL : <http://istmat.info/node/24232> (дата обращения : 27.03.2021).

99. Положення про ордер на надання правничої (правової) допомоги (нова редакція), затверджено рішенням ради адвокатів України від 12.04.2019 № 41. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr041871-19#Text>.

100. Постанова Великої Палата Верховного Суду від 05.12.2018 у справі № П/9901/736/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78378934>.

101. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.05.2020 у справі № 904/4507/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91572017>.

102. Постанова Великої палати Верховного Суду від 29 червня 2021 року у справі № 916/964/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98524291>.

103. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 320/5420/18 від 01.07.2020. URL :

https://verdictum.ligazakon.net/document/90228541?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01

104. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 916/2813/18 від 29.06.2021. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reustr.court.gov.ua/Review/98531899> (дата звернення: 01.09.2021).

105. Постанова Верховного Суду від 20.03.2019 у справі № 161/4985/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://www.reustr.court.gov.ua/Review/81573955> (дата звернення: 27.09.2020).

106. Постанова Верховного Суду від 20.03.2019 у справі № 826/1781/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://www.reustr.court.gov.ua/Review/80854749> (дата звернення: 27.09.2020).

107. Постанова Верховного Суду від 22.08.2018 у справі № 559/1777/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://www.reustr.court.gov.ua/Review/78627871> (дата звернення: 27.09.2020).

108. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 12.06.2018 у справі № 462/9002/14-ц. URL : <https://reustr.court.gov.ua/Review/75003682>.

109. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 18.10.2018 у справі № 811/1507/18. URL : <https://reustr.court.gov.ua/Review/77251966>.

110. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 17.12.2018 у справі № 308/8995/17. URL : <https://reustr.court.gov.ua/Review/78626691>.

111. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 23.07.2019 у справі № 910/7398/18. URL : <https://reustr.court.gov.ua/Review/83243741>.

112. Постанова Верховного Суду у справі № 291/1009/18 від 14.09.2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91786723> (дата звернення : 08.11.2020).

113. Постанова Верховного Суду у справі № 591/3176/17 від 11.11.2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92973161> (дата звернення : 11.09.2021).

114. Постанова Верховного Суду України від 10 грудня 2013 р.,
судова справа № 21-302а13. URL :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36369555> (дата звернення :
28.04.2021).

115. Постанова Верховного Суду України від 11.09.2008 у справі №
21-416во08. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3134164> (дата звернення :
27.09.2020).

116. Постанова Верховного Суду України від 24 листопада 2015 р.,
судова справа № 2а-16636/11/2670. URL :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54580410> (дата звернення :
23.04.2016).

117. Постанова Вищого адміністративного суду України від 13
листопада 2014 р., судова справа № 826/2145/14. URL :
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/41392348> (дата звернення : 01.04.2021).

118. Постанова Тернопільського апеляційного суду у справі
№ 607/1219/18 від 24.01.2019. *Єдиний державний реєстр судових рішень*.
URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79428100> (дата звернення :
17.08.2021).

119. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним
з'їздом адвокатів України 09.06.2017. *Офіційний сайт Верховної Ради
України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата
звернення : 18.09.2021).

120. Правові засади створення, діяльності та припинення юридичних осіб в Україні : навч. посібник / Ю. М. Юркевич, У. Б. Андрусів, О. Б. Верба-Сидор та ін.; за ред. Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 412 с.

121. Признаки реорганізації. URL : <https://pravo.studio/rf-korporativnoe-pravo/priznaki-reorganizatsii-74631.html> (дата звернення : 01.09.2021).

122. Про адвокатуру : Закон України № 2887-XII від 19.12.1992 (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12/conv#Text> (дата звернення : 21.03.2021).

123. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України № 5076 від 05.07.2012. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення : 11.03.2021).

124. Про акціонерні товариства: Закон України № 514-VI від 17.09.2008. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17/conv#Text> (дата звернення : 12.06.2021).

125. Про безоплатну правову допомогу: Закон України № 3460-VI від 02.06.2011. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17/conv#Text> (дата звернення : 27.03.2020).

126. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України № 3477-IV від 23.02.2006. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15/conv#Text> (дата звернення : 27.09.2020).

127. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів :

Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text>.

128. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» : Постанова Кабінету Міністрів України № 1144 від 05.12.2012. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1144-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення : 21.03.2021).

129. Про господарські товариства : Закон України № 1576-XII від 19.09.1991. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (дата звернення : 12.06.2021).

130. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України № 755 від 15.05.2003. *Голос України*. 2003. № 115. 24 черв.

131. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України: Інформаційний лист ВГСУ від 07.04.2008 № 01-8/211. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 3. С. 45.

132. Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. № 59 та скасування нормативних документів : Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики № 97 від 28.05.2004. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04/conv#Text> (дата звернення : 01.09.2021).

133. Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань : Наказ Міністерства фінансів України від 02.09.2014 № 879. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14#Text>

134. Про затвердження Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги : Наказ Міністерства юстиції України № 967/5 від 02.07.2012, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 03.07.2012 за № 1091/21403. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1091-12/conv#Text> (дата звернення : 27.09.2020).

135. Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи: Наказ Міністерства юстиції України № 359/5 від 09.02.2016. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0200-16#n170> (дата звернення : 21.03.2021).

136. Про затвердження Порядку підготовки та оформлення рішень щодо легалізації об'єднань громадян та інших громадських формувань : Наказ Міністерства юстиції України № 1828/5 від 08.07.2011 (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0855-11#Text> (дата звернення : 21.03.2021).

137. Про затвердження Порядку та критеріїв залучення органами місцевого самоврядування юридичних осіб приватного права до надання безоплатної первинної правової допомоги : Наказ Міністерства юстиції України № 891/5 від 15.06.2012, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 18.06.2012 за № 987/21299. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0987-12#n15> (дата звернення : 27.09.2020).

138. Про затвердження Правил підготовки та оформлення рішень щодо реєстрації адвокатських об'єднань Міністерством юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України № 693/5 від 27.08.2007 (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0986-07/conv#Text> (дата звернення : 21.03.2021).

139. Про затвердження роз'яснення щодо діяльності адвокатського об'єднання, створеного двома адвокатами, один з яких зупинив адвокатську діяльність : Рішення Ради адвокатів України № 29 від 12 квітня 2019 року. URL : https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2019-04-12-r-shennya-rau-37_5d08f00cee611.pdf

140. Про затвердження Типового положення про установу з надання безоплатної первинної правової допомоги : Наказ Міністерства юстиції України № 483/5 від 28.03.2012, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 29.03.2012 за № 474/20787. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0474-12/conv#Text> (дата звернення : 27.09.2020).

141. Про надання роз'яснень практичних питань реалізації Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо організаційних форм адвокатської діяльності : Рішення Ради адвокатів України від 4-5.07.2014 № 71. URL : <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/rishennya/2014.07.04-05-rishennya-71.pdf>.

142. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 № 1403-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>.

143. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>

144. Про підприємництво : Закон України № 698-XII від 07.02.1991 (чинна ст. 4 Закону; решта норм втратили чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text> (дата звернення : 15.03.2021).

145. Про підприємства в Україні : Закон України № 887-XII від 27.03.91 (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-12#Text> (дата звернення : 12.03.2021).

146. Про порядок реєстрації адвокатських об'єднань: Постанова Кабінету Міністрів України № 302 від 27.04.1993 (втратила чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-93-%D0%BF/ed19930427/conv#Text> (дата звернення : 21.03.2021).

147. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України № 2275-VIII від 06.02.2018. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення : 08.03.2021).

148. Професія юриста – це престижно! *Сайт Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. URL : http://library.nlu.edu.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=1354;profile=siia-iurysta-tse-prestyzhno&Itemid=151 (дата звернення : 11.03.2021).

149. Рішення Господарського суду Харківської області у справі № 922/2300/18 від 11.10.2018. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77149407> (дата звернення : 29.11.2020).

150. Ромовська З. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс : підручник. Київ : Атіка, 2005. 560 с.

151. Салей Е. А. Институт юридического лица в гражданском кодексе Республики Беларусь: состояние и перспективы развития. *Журнал Белорусского государственного университета. Право*. 2019. № 1 С. 23–31.

152. Салей Е. А. Правоспособность юридических лиц по законодательству Республики Беларусь. С. 140–146. URL : https://law.bsu.by/pub/29/Salei_1.doc. (дата обращения : 27.09.2020).

153. Серова О. А. Понятие и виды правоспособности юридического лица. *Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Право»*. 2010. № 1 (7). С. 72–87.
154. Скоропис О. М. Цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2010. 20 с.
155. Скрипник В. Л. Теоретичні і методологічні проблеми об'єктів цивільних прав : монографія. Кременчук : Вид. Щербатих О.В., 2020. 380 с.
156. Соколов И. С. Юридическая личность общественных организаций : дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 1983.
157. Спасибо-Фатєєва І. Корпоративна власність. *Сучасні проблеми приватного права* : збірник наукових праць присвячених 80-й річниці з Дня народження Ярослави Миколаївни Шевченко / відп. ред. Н. С. Кузнецова, Р. О. Стефанчук. Київ : ВГО «Асоціація цивілістів України», Кам'янець-Подільський, ТОВ «Друкарня «Рута», 2012. С. 291–315. (Серія «Studia in Honorem»).
158. Спасибо-Фатєєва І. Юридичні особи за Цивільним кодексом України. *Право України*. 2014. № 2. С. 70–79.
159. Спасибо-Фатєєва І. В., Спасибо В. В. Проблематика організаційно-правових форм юридичних осіб (на прикладі спільних підприємств). *Університетські наукові записки*. 2006. № 1 (17). С. 71–78.
160. Спасибо-Фатєєва І. Проблемы реорганизации акционерных обществ. *Предпринимательство, хозяйство и право*. 1999. № 5. С. 6–11.
161. Статут адвокатського бюро (примірний). URL : <https://unba.org.ua/forms-of-advocacy>.
162. Статут адвокатського об'єднання. URL : <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/dodatok-3-statut-ao.pdf> (дата звернення : 07.09.2021).

163. Степанов Д. И. Формы реорганизации некоммерческих организаций. *Приложение к журналу «Хозяйство и право»*. 2003. № 10. С. 30-35.

164. Суханов Е. А. Гражданское право : учебник : в 4 т. 3-е изд., перераб и доп. Москва : Волтерс Клувер, 2006. Т. 1: Общая часть. 720 с.

165. Типове положення про устанovu з надання безоплатної первинної правової допомоги, затверджене наказом Міністерства юстиції України 28.03.2012 № 483/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0474-12#n16>.

166. Титова О. В. Захист майнових інтересів учасників процесу ліквідації на підприємствах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2006. 19 с.

167. Ткачева Т. И. Теоретическое значение формирования естественных классификаций субъектов предпринимательской деятельности. *Вестник Саратовской государственной юридической академии*. 2016. № 1 (108). С. 108–110.

168. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права. Санкт-Петербург : Изд-во «Лань», 1999.

169. Ухвала Верховного Суду у складі судді Касаційного адміністративного суду Єресько Л. О. від 12.06.2020 у справі № 580/3478/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89793153> (дата звернення : 07.09.2021).

170. Ухвала Верховного Суду у складі судді-доповідача Касаційного адміністративного суду Мартинюк Н. М. від 02.12.2019 у справі № 460/620/15-а. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86034444> (дата звернення : 07.09.2021).

171. Федеральне Положення про адвокатуру Німеччини (український переклад) (від 01.08.1959 р.). *Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України*. URL : <http://unba.org.ua/laws-of-foreign-countries> (дата звернення : 07.09.2021).

172. Фоміна О. І. До питання про суттєві умови та правову природу договору про надання правової допомоги. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 7. Ч. 1. С. 144–148.
173. Харитонов Є. О., Старцев О. В. Цивільне право України : підручник. – Вид. 2, перероб і доп. Київ : Істина, 2007. 815 с.
174. Харьковская цивилистическая школа: о договоре : монографія / под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2017. 576 с.
175. Харьковская цивилистическая школа: право собственности : монографія / под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2012. 424 с.
176. Цивільне право України: Академічний курс : підручник : у 2-х т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. Вид. 2-ге. Київ : Видавничий дім «ІнЮре», 2006. Т. 1. Загальна частина. 696 с.
177. Цивільне право: підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бєгова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 1. 656 с.
178. Цивільний кодекс Галичини / пер. з нім. Мар'яна Мартинюка, Олени Павлишинець. Івано-Франківськ : Вавилонська бібліотека, 2017. 272 с.
179. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. 3 жовт.
180. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2020. 928 с.
181. Цивільний кодекс Української РСР № 1540-VI від 18.07.1963 (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text> (дата звернення : 12.03.2021).
182. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/conv#Text> (дата звернення : 26.11.2020).

183. Цікало В. Види прав учасників господарських товариств. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. Вип. 1. С. 50–54.

184. Черевко П. П. Створення юридичних осіб приватного права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2009. 16 с.

185. Чиркин В. Е. Необходимо ли понятие юридического лица публичного права. *Государство и право*. 2006. № 5. С. 22–26.

186. Швець О. В. Правова природа процедури ліквідації юридичної особи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-1(1). С. 233–236.

187. Щербина В. С. Господарське право : підручник. 6-те вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.

188. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 264 с.

189. Юридична послуга. *Вікіпедія*. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D1%.....> (дата звернення : 29.11.2020).

190. Юркевич Ю. Правові засади функціонування адвокатських об'єднань в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 80–84.

191. Юркевич Ю. М. Виділ юридичних осіб: проблеми та перспективи правового регулювання. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні* : збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (13 листопада 2020 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 142–146.

192. Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України : дис... д-ра юрид. наук / 12.00.03. Київ. 437 с.

193. Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом : монографія. Хмельницький : В-тво «Цюпак». 2010. 224 с.

194. Юркевич Ю. М. Проблемні аспекти створення та діяльності адвокатських об'єднань за законодавством України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 32. С. 44–46.

195. Якушев В. С. Институт юридического лица в теории, законодательстве и на практике. Антология уральской цивилистики. 1925–1989 г. : сб. ст. Москва, 2001. С. 398–410.

196. Яценко І. С., Яценко Т. І. Бізнес-право Республіки Польща: для українських інвесторів. Київ : Консультант, 2015. 336 с.

197. Akhtyshkhan Y. A. Liquidation of legal entities under the laws of the Republic of Kazakhstan. URL : <http://www.rusnauka.com/pdf/244507.pdf> (date of access : 01.09.2021).

198. Case of Caic' and others v Croatia (Application no. 22014/04). 17 July 2008. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{"itemid":\["001-87640"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{) (access date : 27/09/2020).

199. Case of Doran v Ireland (Application no. 50389/99). 31 July 2003. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["001-61277"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{) (access date : 27/09/2020).

200. Hobechiya I. Problems of regulating the status of entrepreneurial legal entities in the field of provision of legal services. *Proceedings of the 2nd International Scientific Conference Eastern European Conference of Management and Economics: Environmental Management and Sustainable Economic Development*, May 29, 2020 / [organizer] Ljubljana School of Business, [co-organizers] Odesa Institute of Trade and Economics of Kyiv

National University of Trade and Economics (Odesa, Ukraine) and College of Computer Science and Business Communications EMPIRICA (Bosnia and Herzegovina); editors Lidija Weis, Viktor Koval, Katarina Aškerc. Ljubljana : Ljubljana School of Business, 2020. P. 232–236.

201. Hobechiya I. The concept and signs of civil legal personality of legal entities in the field of providing legal services under the legislation of Ukraine [Гобечія І. Поняття та ознаки цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України]. *Evropský Politický a Právní Diskurz*. 2020. Том 7. Вип. 6. P. 335–344.

202. Jak założyć własną kancelarię adwokacką? URL : <https://www.amberlo.io/pl/blog/aktualnosci/jak-zalozyc-wlasna-kancelarie-adwokacka/> (data dostępu : 07.09.2021).

203. James Nicholas. Separate Legal Personality; Legal Reality and Metaphor. P. 217–228. URL : <https://www.corteidh.or.cr/tablas/a16263.pdf> (access date : 27/09/2020).

204. Kostruba A., Vasylyeva V. Termination of right in the mechanism of civil legal relations. *Rivista Di Studi Sulla Sostenibilita*. 2020 (1). P. 287–300.

205. Legal Aspects of Identity Transactions Involving Entities with Foreign Elements: ICT Technologies and Issues of the Tax Burden / Zabzaliuk D., Samsin I., Kovalko N., Kovalenko A., Kurando K. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory*. 2021. Issues, 24(5). P. 1–13.

206. Overview of the Legal Profession in India. URL: <https://www.uianet.org/en/actions/overview-legal-profession-india> (date of access: 01.09.2021).

207. Properness in the reorganization of legal entities. Forms of reorganization of legal entities. URL : <https://schollufsin.ru/en/zakonodatelstvo/pravopreemstvo-pri-reorganizacii-yuridicheskikh-lic-formy/> (date of access : 18.09.2021).

208. Regulation of the legal profession in Australia: New South Wales: overview by Donald Gordon. URL: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/8-638-3866?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/8-638-3866?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true) (date of access: 01.09.2021).

209. Regulation of the legal profession in Brazil: overview by Neil Montgomery. URL: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/8-637-9911?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/8-637-9911?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)) (date of access: 01.09.2021).

210. Regulation of the legal profession in South Africa: overview by V. Movshovich. URL: [https://content.next.westlaw.com/Document/I0d06b4a3628a11e79bef99c0ee06c731/View/FullText.html?contextData=\(sc.Default\)&transitionType=Default&firstPage=true](https://content.next.westlaw.com/Document/I0d06b4a3628a11e79bef99c0ee06c731/View/FullText.html?contextData=(sc.Default)&transitionType=Default&firstPage=true) (date of access: 01.09.2021).

211. Regulatory Requirements for Starting Your Own Law Practice. URL : <https://www.theformationscompany.com/knowledge-base/regulatory-requirements-for-starting-your-own-law-practice> (date of access : 07.09.2021).

212. Reregistration and reorganization of legal entities: in what cases is it necessary? URL : https://egov.kz/cms/en/articles/reorganization_re-registration (date of access : 18.09.2021).

213. Smith&Keenan's Law for Business. Seventh edition by Denis Keenan. Glasgow: Pitman Publishing, 1987. 640 p.

214. The Nature of Legal Personality. 6th Aug 2019. URL : <https://www.lawteacher.net/free-law-essays/company-law/the-nature-of-legal-personality-law-essays.php> (access date: 27/09/2020).

ДОДАТКИ

Додаток А.

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ
ДИСЕРТАЦІЇ:****наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:**

1. Гобечія І. Система та класифікація юридичних осіб у сфері надання правничих послуг. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 6–11.

2. Hobechiya I. The concept and signs of civil legal personality of legal entities in the field of providing legal services under the legislation of Ukraine [Гобечія І. Поняття та ознаки цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України]. *Evropský Politický a Právní Diskurz*. 2020. Т. 7. Вип. 6. Р. 335–344.

3. Гобечія І. Т. Генеза правового регулювання статусу юридичних осіб, що здійснюють діяльність у сфері надання правничих послуг за законодавством України. *Науковий Вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Вип. № 63. С. 124–129.

4. Гобечія І. Т. Окремі аспекти правового регулювання реорганізації юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 35-40.

Наукові публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Гобечія І. Т., Юркевич Ю. М. До питання про підприємницьку чи непідприємницьку мету створення адвокатських об'єднань. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : тези доповідей регіональної наук.-практ. конф. (м. Львів, 14 грудня 2018 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : ЛьвДУВС, 2018. С. 266–268.

6. Гобечія І. Т. До питання про організаційні форми адвокатської діяльності. *Проблеми приватного права в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу*: зб. матеріалів науково-практичного семінару. 4 жовтня 2019 року (м. Львів) / за заг. ред. І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів : «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2019. С. 35–37.

7. Гобечія І. Т. Цивільна правосуб'єктність окремих юридичних осіб публічного права у сфері надання правничих послуг. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні* : зб. тез доповідей учасників науково-практичного семінару (13 листопада 2020 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьВДУВС, 2020. С. 35–38.

8. Hobečija I. Problems of regulating the status of entrepreneurial legal entities in the field of provision of legal services. *Proceedings of the 2nd International Scientific Conference Eastern European Conference of Management and Economics, May 29, 2020* / [organizer] Ljubljana School of Business, coorganizers of the Conference: Odesa Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (Odesa, Ukraine) and College of Computer Science and Business Communications EMPIRICA (Bosnia and Herzegovina); editors Lidija Weis, Viktor Koval, Katarina Aškerc. Ljubljana: Ljubljana School of Business, 2020. P. 232–236.

9. Гобечія І. Законодавчий плюралізм у контексті поняття допомоги, що надається адвокатом. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 грудня 2020 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : ЛьВДУВС, 2020. С. 404–406.

10. Гобечія І. Т. Класифікація юридичних осіб, що провадять діяльність на ринку правничих послуг. *Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки* : міжнародна науково-практична конференція (м. Запоріжжя, 26–27 березня 2021 р.). С. 46–48.